T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

KADIN VE AİLE İLMİHALLERİ

YÜKSEK LİSANS

Ayşegül BÜLBÜL

HAZİRAN-2023
GÜMÜŞHANE

T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

KADIN VE AİLE İLMİHALLERİ

WOMEN AND FAMILY CATECHISMS

YÜKSEK LİSANS

Ayşegül BÜLBÜL

HAZİRAN-2023
GÜMÜŞHANE

T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

KADIN VE AİLE İLMİHALLERİ

WOMEN AND FAMILY CATECHISMS

YÜKSEK LİSANS

Ayşegül BÜLBÜL

Danışman: Doç. Dr. Fetullah YILMAZ

HAZİRAN-2023
GÜMÜŞHANE

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlamış olduğum **"Kadın ve Aile İlmihalleri"** isimli bu çalışmanın, tamamen kendi çalışmam olduğunu, her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve alıntı yaptığım tüm çalışmaların kaynakçada yer aldığını taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

16.06.2023

…….

Ayşegül BÜLBÜL

ÖNSÖZ

Müslüman bireylerin günlük yaşantılarında dinlerini tatbik edebilmeleri için sorumlu tutuldukları görevlerin bilgisine sahip olmaları gerekmektedir. Bunun için gerekli bilgileri ihtiva eden ilmihaller ve bunlar içerisinde hususi olarak kadın ve aile ilmihalleri önemli bir yer işgal etmektedir. Dolayısıyla kadın ve aileye ilişkin şer'i bilgi ve hükümleri ele alan çalışmaların incelenmesi önem arz etmektedir.

Kadın ve aileye dair hükümleri inceleyen çok sayıda çalışma mevcuttur. Biz elimizden geldiğince bunları tespit edip kaydetmeye çalışacak, fakat seçtiğimiz bir kaçı üzerinde biraz daha ayrıntılı durmaya ve değerlendirmeye çalışacağız.

Çalışmamız giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, ilmihal kavramını ve ilmihallerin bilgi kaynaklarını ele aldık. Ardından ilmihal çalışmalarının hacim ve konularına göre çeşitlerini inceledik. Cumhuriyet öncesi ve sonrasında yazılmış aile ilmihallerinden tespit edebildiklerimiz hakkında bilgi verdik. Son olarak da ilmihal çalışmalarının ve bilhassa aile ilmihallerinin yazılma nedenlerini konu edindik.

İkinci bölümde, onlarca ilmihal arasından seçtiğimiz ve genelini temsil ettiğini düşündüğümüz bazı kadın ve aile ilmihallerini esas alarak, bunlarda işlenen konuları ve bunlara yaklaşımlarını ana hatlarıyla ele almaya çalıştık. Bunlar, Asım ve Mürşide Uysal'ın *Kadın İlmihali* bir heyet tarafından hazırlanan ve yayın tarihi en yenilerden olan Hüseyin Okur editörlüğünde hazırlanan *Aile İlmihali* Dersleri, Hayrettin Karaman'ın *Aile İlmihali*, Hamdi Döndüren'in *Aile İlmihali*, Kasım Yayla'nın *Açıklamalı Kadın İlmihali* eserleridir. Bu bölümde son olarak kadın ve aile ilmihallerine yöneltilen tenkitleri değerlendirmeye çalıştık.

Süreç boyunca tavsiye ve yönlendirmeleri ile çalışmanın tamamlanmasında büyük emeği olan danışmanım Doç. Dr. Fetullah YILMAZ'a teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca eşim Yunus Emre BÜLBÜL'e çalışmanın son okumasını yaparak yoğun sürecinde desteğini esirgemediği için teşekkür ediyorum. Her zaman her koşulda yanımda olan aileme, bilhassa babam Mahmut ÇAKAR'a teşekkürü bir borç bilirim.

Ayşegül BÜLBÜL
GÜMÜŞHANE - 2023

ÖZET

Bu tezde Müslüman bireylerin başucu kitabı niteliğinde olan, inanç, ibadet ve ahlak alanlarında ve hemen herkesin günlük hayatta karşılaşılması muhtemel meselelere yönelik bilgileri içeren ilmihal çalışmalarını bazı hususlara dikkat çekerek incelemeye çalıştık. İki bölümden oluşan çalışmanın, birinci bölümünde ilmihal kavramını açıklayarak bu çalışmaların bilgi kaynaklarından bahsettik. Sonrasında ilmihal çalışmalarının çeşitlerine yer verip bu çalışmaları hacimlerine ve konularına göre ayırarak inceledik. İlgili bölümdeki ilmihal çeşitlerinin içeriği ile ilgili öz cümleler ile bilgiler verdik. Bir kaçı çalışmada da incelenen, cumhuriyet öncesi ve sonrasında yazılmış olan kadın ve aile ilmihallerini tespit ederek yazılma nedenleri üzerine durduk. Bu bölümde, yazarların bu çalışmaları inşa ederken görüşleri de dikkate alınmıştır. Ayrıca günümüz şartları ve müminlerin ihtiyaçları da göz önüne alınarak çalışmaların yazılış nedenlerini incelemeye çalıştık.

İkinci bölümde ise tezimizde incelemiş olduğumuz eserlerde yer alan temel konuların içeriklerine yer verdik. İlmihallerde konuların nasıl işlendiği, görüş farklılıkları, kullanılan kaynaklar, şekil ve üslupları, eserlerin hacimleri gibi birçok açıdan karşılaştırmalarda bulunduk. Son olarak kadın ve aile ilmihallerine yönelik yapılan değerlendirme ve tenkitlere değindik. Bu kısımda tezimizde ismen belirtmiş olduğumuz ilmihal çalışmalarından yola çıkarak kendi bulgularımıza ve tekliflerimize de dikkat çektik.

Anahtar Kelimeler: Aile ilmihali, Fıkıh, Fıkıh literatürü, Kadın ilmihali, İlmihal.

SUMMARY

We focused on the reasons for writing catechisms, especially women's and family catechisms, by identifying women and family catechisms written before and after the republic, some of which were examined in studies. In this section, the views of the authors while constructing these studies were also taken into account. In addition, we tried to examine the reasons for writing the studies, taking into account today's conditions and the needs of believers.

In the second part, we examined and tried to explain certain topics, which are the main topics that we have determined within the women and family catechisms. In the studies we have identified, we have examined a basic topic that we have chosen. We explained a selected topic by taking the study as an example and stated the remarkable points. While trying to explain the subject, we tried to evaluate the catechism study with its differences and distinctive features.

Within the catechism studies that deal with the knowledge that every Muslim should know and to be able to continue his life in accordance with the religious principles, we studied the content of the women and family catechisms and tried to explain the sections we determined from the existing headings. At the same time, we aimed to determine their perspectives and approaches by examining the catechism studies written in this field.

In order to determine the relevant catechism studies in the study, the libraries of theology faculties, public libraries and publishing houses were examined. In our study, we mainly benefited from the catechism studies written after the republic. Among these catechism studies, we identified the works written on women and the family by examining the publishing houses. Some of the catechism studies that we have benefited from have been obtained from the internet, and the source from which they were taken is stated in the relevant places.

Keywords: Family catechism, Fiqh, Fiqh literature, Women's catechism, Catechism,

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

B. : Bin veya İbn

vb. : Ve benzeri

vd. : Ve diğerleri

Çev. : Çeviren

c.c. : Celle Celâluhu

s.a.v. : Sallallahu Aleyhi ve Sellem

Bkz. : Bakınız

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY III
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI IV
ÖNSÖZ V
ÖZET VI
SUMMARY VII
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ VIII
İÇİNDEKİLER IX
GİRİŞ 1
1. Konunun Önemi 1
2. Konunun Sınırlandırılması 1
3. Konunun Sunulması 2
4. Konuya İlişkin Kaynakların Değerlendirilmesi 2
1.FIKHIN ÖZEL ALANI OLARAK KADIN VE AİLE İLMİHALLERİ 4
1.1. İlmihal Kavramı 4
1.2. İlmihal Çeşitleri 4
1.3. Genel Mahiyetli Kadın ve Aile İlmihalleri 7
1.4. Kadın ve Aile İle İlgili Belirli Konularda Yazılan Eserler 31
1.5. Aile İlmihallerinin Yazılma Sebepleri 32
2.KADIN VE AİLE İLMİHALLERİNİN MUHTEVASI VE DEĞERLENDİRİLMESİ 37
2.1. İnanç Esasları 37
2.1.1. Allah'a İman 38
2.1.2. Meleklere İman 40
2.1.3. Kitaplara İman 40
2.1.4. Peygamberlere iman 41

2.1.5. Ahirete İman 43
2.1.6. Kaza ve Kadere İman 45
2.2. İbadet Esasları 46
2.2.1. Namaz 47
2.2.2. Oruç 50
2.2.3. Zekat 52
2.2.4. Hac 53
2.3. Özel Haller 56
2.3.1. Hayız 58
2.3.1.Nifas 60
2.3.2. İstihâza (Özür) Kanı 61
2.3.2.Akıntı 62
2.4. Evlilik ve Neticeleri 67
2.4.1.Evlilik ve Hükümleri 68
2.4.2. Nikah Nedir? 70
2.4.2. Evlilik Akdi Unsurları ve Sahih Evlilik 71
2.4.3. Mehir 72
2.5. Tesettür 81
2.6. Müslüman Kadının Çalışması 89
2.7. Kadının Şahitliği 90
2.5. Kadın ve Aile İlmihallerinin Değerlendirilmesi ve Yapılan Tenkitler 91
2.5.1. Dil ve Üslup Açısından 91
2.5.2. Görsellik Açısından 93
2.5.3. Aileye Görelik Açısından 93
2.5.4. İşlevsellik Açısından 94
2.5.5. Kaynaklara Uygunluk Açısından 95
2.5.6. Eğitsellik Açısından 97
2.5.7. Benzerlik Açısından 98

2.5.8. Yazarların Cinsiyeti Açısından 99
3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME 101
EKLER 103
KAYNAKÇA 105
ÖZGEÇMİŞ 107

GİRİŞ

1. Konunun Önemi

İslam tarihi boyunca Müslümanların hayatını ilgilendiren fıkhi meselelere dair çok sayıda eser yazıldığı malûmdur. Eser yazma hususu sadece fıkıh yahut diğer ilimlerin alanına giren meselelere has kalmamış, eserler üzerine de kitaplar yazılmıştır. Bu durum, herhangi bir alanda yapılacak çalışmalara yol göstermesinden dolayı çok önemlidir.

Şer'î ilimlerin geneline yahut pek çok dalına ilişkin olmak üzere kitabiyat (literatür) çalışması yapılmış olmakla beraber, gerek genel olarak fıkıh, gerekse özel olarak bu ilmin alt konu ve alanlarına dair derli toplu ve yazılan eserlerin içeriğini doğru yansıtacak bir tasnif mantığına sahip çalışmaların yapıldığını söylemek, mevcut bilgilerimize göre zor görünmektedir.

Yukarıda anlatılan hususun özellikle günümüzde sayıları iyice artan kadın ve aile ilmihalleri için söz konusu olduğunu belirtmeye gerek yoktur. Dolayısıyla bu çalışmanın öneminin, kadın ve aile ilmihallerinin tespiti ve fıkhî açıdan fakat genel olarak değerlendirilmesine odaklanmasından kaynaklandığı söylenebilir.

2. Konunun Sınırlandırılması

Kadın ve aile üzerine son bir-iki asırdır gerek dindar çevreler gerekse kendilerini dine göre farklı sevilerde mesafeli konumlandıranlar, farklı açılardan çok şeyler söylemekte ve yazmaktadırlar. Söylenen yahut yazılanların her birini tespit etmenin neredeyse imkânsızlığı ortadadır. Bu, genel çerçevede olduğu gibi, özellikle Müslümanlar ve daha dar çerçevede olmak üzere fıkhî açıdan yazılanlar hakkında da böyledir.[1]

Özel bir ilim olan fıkıh açısından dahi çok geniş kapsamlı olan kadın ve aile hususunda yazılanların hepsini tespit yerine, sadece bu konuları birer ilmihal çerçevesinde işleyen kitapların belirlenmesi ve genel değerlendirmesiyle araştırma konusu sınırlandırılacaktır.

Burada şunu da belirtmek uygundur. Bir-iki yüzyıl öncesine kadar bu alanda çok eserin yazılmadığını görmekteyiz. Son zamanlarda ise diğer şer'î-fıkhî meselelerde olduğu gibi kadın ve aileye dair hükümler konusunda yazılan eserlerde artışın olduğunu görmekteyiz. Bu sadece ülkemiz için söz konusu olmayıp görebildiğimiz kadarıyla, bütün İslam âlemi hakkında da söylenebilecek bir husustur. Dolayısıyla çalışma

[1] Konuyla ilgili bir deneme için bkz. Harun Tunç, "Türkiye'de Kadın ve Din Çalışmaları Üzerine Bir Araştırma" Antakiyat: Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2021, cilt: IV, sayı: 1, s. 175-190.

alanımıza giren eserler tespit edilirken, son yüzyıl öncesinde bu hususlarda Arapça olarak yazılanlardan tespit edilenlere de yer verilecek olmakla beraber, özellikle son yüzyıllık zaman dilimi içerisinde Türkçe yazılan yahut Türkçeye tercüme edilen kadın ve aile ilmihali türünden eserlere yer verilecektir.

3. Konunun Sunulması

Araştırma sonucunda elde edilen bulguların iki bölüm halinde sunulması uygun görülmüştür.

Birinci bölümde ilmihal kavramı, ilmihal çeşitleri ile kadın ve aile ilmihallerinden tespit edilebilenlerin isimleri, ana hatlarıyla içerikleri, son olarak da bu tür eserlerin yazılma nedenleri üzerinde durulacaktır.

İkinci bölümde ise belli başlı kadın ve aile ilmihallerinin kısmen tafsilatlı olarak muhtevaları ve bu tür eserlere yöneltilen tenkitler ile bunların değerlendirilmesi yapılacaktır.

Sonuç bölümünde ise varılan neticeler sunulacaktır.

4. Konuya İlişkin Kaynakların Değerlendirilmesi

Esasen araştırma konumuz, aynı zamanda konuya ilişkin kaynaklarımızı da teşkil etmektedir. Ancak çalışma boyunca bunların üzerinde durulacağı için burada kadın ve aile ilmihallerinden bahsedilmeyecek, bu tür eserler üzerine doğrudan veya dolaylı olarak değerlendirme yapan kaynaklara temas edilmeye çalışılacaktır.

Burada işaret edilmesi gereken kaynaklar, kadın ve aile ilmihalleri üzerine fıkhi açıdan yapılan çalışmalardır. Fakat genel nitelikli ilmihaller hakkında yazılan tez ve makaleler haricinde bu hususa eğilen bir çalışma tarafımızdan tespit edilebilmiş değildir.

Genel nitelikli ilmihaller üzerine Ramazan Bozkurt'un çalışması dikkat çekmektedir. *Cumhuriyet Dönemi İlmihal Çalışmaları ve Problemleri* (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006) başlıklı çalışmada çok sayıda ilmihal hakkında bilgiler verilmiş ve belli bir bakış açısıyla değerlendirmeler yapılmıştır. Yazarın da belirttiği üzere,

> "Birinci bölümde Türkiye'de cumhuriyet döneminde yapılan ilmihal çalışmaları, hazırlayanları, amaçları, yöntemleri, muhtevaları ve bazı önemli görüşleri ile incelenmeye çalışılmıştır. Çalışmada ilmihaller, hacimleri, konuları, mezhepleri gibi, çeşitli yönleriyle gruplandırılmak suretiyle de incelenmiştir. Bu bölümde ayrıca ilmihallerin faydaları, yazılma gerekçeleri ve kısaca tarihçesinden de bahsedilmiştir. Tez de yapılan çalışmalardan ve araştırmalardan biri, cumhuriyet döneminde yapılan ilmihal çalışmalarında görülen problemlerdir. Tezimizin bu bölümünde ilmihallerde görülen problemler üzerinde tespitler, tetkikler, değerlendirmeler ve tenkitler yapılmış ve bu problemlerin çözüm yollarına dair önerilerde bulunulmuştur. Çalışmada son

olarak iyi bir ilmihal nasıl olmalıdır sorusuna cevap verilmeye çalışılmış, bununla ilgili faydalı olacağı düşünülen bazı öneriler de bulunulmuştur."[2]

Adı geçen çalışmada "Kadın ve Aile İlmihalleri"[3] başlığı altında bu alandaki bazı eserler tanıtılmış ve kısmi değerlendirmeler yapılmıştır.

Mehmet Öztürk tarafından *Aile ve Çocuk İlmihallerinin Tanıtımı ve Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*[4] başlıklı bir yüksek lisans çalışması yapılmış, fakat anlaşılacağı üzere söz konusu eserlerin tespiti bir tarafa bırakılacak olursa, değerlendirme fıkhî açıdan değil, din eğitimi açısından yapılmıştır. Araştırmacı çalışmasının sınırlarını belirlerken bu alanda yapılmış ve insanlar tarafından fazlaca rağbet edilmiş çalışmaları ön planda tuttuğunu ifade etmiştir. Tarihi olarak da Osmanlı devletinin son dönemi ve günümüze kadar yapılmış, özellikle de halen piyasada olan ve basımı devamlılık arz eden kitaplarla sınırlanmıştır.

Rabiye Çetin'in *Kültürün Öznesi ve Nesnesi Olarak Kadın: Kadın İlmihalleri Örneği* (Dinî Araştırmalar, 2016, cilt: XIX, sayı: 49, s. 9-35) başlıklı çalışması da bu kapsamda sayılabilir.

Senem Gürkan ve Erkan Perşembe tarafında *İslam Kadın İlmihallerinde Kadının Toplumsal Hayattaki Yeri: Kadın ve Erkek İlmihal Yazarları Üzerine Bir Karşılaştırma* (Turkish Studies: Comparative Religious Studies, 2020, cilt: XV, sayı: 2, s. 211-222) başlıklı makale de bulunmaktadır.

Yine aynı yazarlarca *İslam Kadın (ve Aile) İlmihallerinde Evlilik ve Aile Hayatında Kadın* (Journal of World of Turks, 2020, cilt: XII, sayı: 1, s. 246-260) başlıklı bir makale daha yayınlanmıştır.

Senem Gürkan'ın hazırladığı *Türkiye'de İslam İlmihallerine Toplumsal Cinsiyet Algısındaki Değişim Çerçevesinde Sosyolojik* Yaklaşım (OMÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, 2021) başlıklı doktora tezi vardır.

Görüldüğü üzere kadın ve aile ilmihalleri üzerine yapılan çalışmalar fıkhi açıdan değil, farklı alanlar itibariyledir. Dolayısıyla bizim çalışmamız söz konusu ilmihallerin tespiti ve fıkhi açıdan değerlendirilmesi noktasında onlardan ayrılmaktadır.

[2] Ramazan Bozkurt, *Cumhuriyet Dönemi İlmihal Çalışmaları ve Problemleri* (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 119.
[3] Bozkurt, *Cumhuriyet Dönemi İlmihal Çalışmaları ve Problemleri,* 120-129.
[4] Mehmet Öztürk, *Aile ve Çocuk İlmihallerinin Tanıtımı ve Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi* (Konya, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

1. FIKHIN ÖZEL ALANI OLARAK KADIN VE AİLE İLMİHALLERİ

1.1. İlmihal Kavramı

İlmihal kavramı, sözlük anlamı olarak 'Davranış bilgisi' anlamına gelmektedir. Arapçada "ilim" ve "hal" kelimelerinden türetilmiş olan bir isim tamlamasıdır. Terim anlamı olarak ise inanç, ibadet,- muâmelât (günlük yaşayış), ahlak konuları, yer yer büyük peygamberler, ayrıca Resûl-i Ekrem'in hayatına dair özlü bilgileri içeren el kitabı olarak tanımlanmaktadır.[5] Daha geniş bir ifadeyle ilmihal, bütün Müslümanların dini bilgi ve uygulama bakımından ihtiyaç duyduğu, bir bakıma Müslüman olmanın ve Müslümanlığın icaplarını yerine getirmenin ön şartı durumundaki temel bilgiler ilmihal olarak isimlendirilmiştir.

Muhtasar nitelikli ilmihal eserlerinde inanç, ahlak ve ibadet esaslarına dair hemen herkesin günlük hayatta karşılaşabileceği meselelere ilişkin hükümler gelir. Geniş ilmihal kitaplarında ise inanç, ahlak, ibadet, muamelat, helal-haram ve aile hukukunun (münâkehât) yanı sıra peygamberler tarihi, Hz. Muhammed'in hayatı ve örnek ahlakı (siyer) gibi bölümler de yer alır. Çünkü bu konularda hem her Müslümanın öncelikle bilmesi gereken bilgileri, hem de ferdi hayatında devamlı yüz yüze kaldığı problemlerin cevaplarını içermektedir.[6]

Avamdan olan Müslümanlar için ilmihaller başucu kitapları olup onların hayatına yol gösterecek kılavuz niteliğinde çalışmalardır. Dini bilgilerin öğrenilmesi için yaygın olarak kullanılan ilmihal kitapları, yaşamını sürdüren her Müslüman için hayatın her alanında, tüm detay ve en ince ölçüleri ile karşılaşılan birçok duruma cevap bulunabilecek kıymetli çalışmalardır. Netice itibari ile ilmihal kitaplarının yazılış amacı olarak, inanç, ibadet ve ahlak konularıyla günlük hayatta karşılaşılabilecek meselelere yönelik temel hükümleri öğretmek olduğu söylenilebilir.

1.2. İlmihal Çeşitleri

İlmihal çalışmalarını farklı bakımlardan tasnif etmek mümkündür. İbadet esaslarını özel olarak ele alan ibadet ilmihalleri, ticaretle uğraşanlar için ticaret ve iktisat ilmihalleri, toplumun temelini oluşturan aileyi konu edinen aile ilmihalleri, kadınlara hitap eden kadın ilmihalleri, genç nesle yönelik yazılan gençlik ilmihalleri, dini esasları ve toplumu ilgilendiren birçok meseleyi ele alan İslam ve toplum ilmihalleri gibi farklı eserler bulunmaktadır. Bu şekilde konuları ve muhatapları gibi farklı bakımlardan tasnif edilebilecek çok sayıda ilmihal bulunmaktadır.

---

[5] Hatice Kelpetin Arpaguş, "İlmihal", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 10 Aralık 2021).
[6] Ali Bardakoğlu*, İlmihal 1 İman ve İbadetler (*Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002), 76.

Bunlardan her biri hakkında kısa değerlendirme yapacak olursak; inanç ve ibadet ile ilgili ilmihaller, Müslümanın yapmakla mükellef olduğu dini uygulamalar, dini eğitim değerinde bilgiler, İnsanın yaratılış gayesinden, kabir ziyaretinin nasıl yapılması gerektiğine kadar günlük hayatta sıkça karşılaşılan soruları ele alan çalışmalardır. Bu çalışmalara, Mehmed Paksu'nun *İnanç ve İbadet İlmihali*, Adem Karataş'ın *İbadet İlmihali*, Cahit Eriş'in *İslam'da İman ve İbadetler İlmihali* örnek olarak gösterilebilir. Kadınlarla İlgili İlmihaller; araştırma konumuzu teşkil etmesi hasebiyle sonraki bölümlerde üzerinde ayrıntılı olarak durulacaktır.

Çocuk ilmihalleri içerik bakımından çocuklara uygun olarak anlatılan, hayattaki yararlı ve zararlı tüm bilgiler, iman, İslam, ibadetler, ahlak kavramı, görgü kuralları gibi konuları ele alır. Gençlik ilmihalleri de aynı şekilde İslam'ın temel esaslarını ele alır. Genç kız ve erkekler için rehber niteliğindedir. Çocuk ve gençlik ilmihallerine Sıtkı Abdullahoğlu'nun *Gençlik İlmihali*, Mehmed Paksu'nun *Gençlik İlmihali*, Mecdi Fethi Es-Seyyid'in *Çocuklar İçin İslam İlmihali*, Yılmaz Yenidinç'in *Çocuk İlmihali* örnek olarak gösterilebilir.

İslam ve toplum ile ilgili ilmihaller; konu kapsamı bakımından oldukça geniş ilmihallerdendir. Haramlar ve helaller, kefaretler, aile hayatı, adak ve yeminler, siyasal hayat, çalışma hayatı, islam ahlakı, sosyal hayat ve temizlik gibi birçok konuyu kapsayan çalışmalardır. Bu çalışmalara Ali Fikri Yavuz'un *İslam İlmihali*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları'nın *İslam ve Toplum İlmihali*, Ömer Nasuhi Bilmen'in *Büyük İslam İlmihali* örnek olarak gösterilebilir.

Ticaret ve iktisat ile ilgili ilmihaller; her konuda olduğu gibi ticaret ve iktisat ile ilgileri mevzularında İslam dininde ahlaki ilkeleri vardır. Bu ilmihallerde de Ticari ve İktisadi konular ağırlıklı olarak çalışılmıştır. Bu çalışmalara Hayreddin Karaman'ın *İş ve Ticaret İlmihali*, Abdullah el-Muslih ve Salah es-Savri'nin *Ticaret İlmihali*, Hamdi Döndüren'in *Ticaret ve İktisat İlmihali* örnek olarak gösterilebilir.

Mezhep ve tarikatlarla ilgili ilmihaller; bir mezhebin görüşlerini esas alan ilmihal çalışmalarıdır. Örnek olarak, Mehmet Keskin'in *Büyük Şafi İlmihali*, Adem Karataş'ın *Ayet ve Hadislerle Hanefi İlmihali* gösterilebilir.

Özel Bir Konuyla İlgili İlmihaller; belirli bir konu üzerine bilgi veren ilmihal çalışmalarıdır. Bu çalışmalara örnek olarak ibadet esaslarını daha teferruatlı ele alan Namaz İlmihali, Hac İlmihali, hanımlara özel olarak yazılan Hanımlar İlmihali, Akait İlmihali, Modern İlmihal, Askeri İlmihal ve Ameli İlmihallerde belli bir konu üzerine yapılmış olan ilmihal çalışmalarıdır.

Hacimlerine göre ilmihaller; ilmihaller konularına göre tasnif edildiği gibi hacimleri dikkate alınarak, ansiklopedik, mufassal, muhtasar ilmihal ve cep ilmihali tarzında gruplandırılabilirler. Ayrıca manzum olarak yazılan ilmihallerde mevcuttur[7].

Ansiklopedik ilmihaller; geniş hacimli ilmihal çalışmalarıdır. Ansiklopedik ilmihaller, alfabetik sıraya göre takdim edilir. Bu tür çalışmalara Ahmet Debbağoğlu ve İsmail Kara'nın *Ansiklopedik İslam İlmihali*, Hamdi Mert'in *Ansiklopedik İslam İlmihali* çalışmaları örnek olarak gösterilebilir.

Mufassal ilmihaller; Tam İslam İlmihali, Büyük İslam İlmihali gibi başlıklarla yazılan ilmihal çalışmaları mufassal ilmihal grubuna girer. Fıkhi konuların tamamını ele alabilen çok geniş hacimli çalışmalardır. Ömer Nasuhi Bilmen'in *Büyük İslam İlmihali*, Hamdi Döndüren'in *Delilleri ile İslam İlmihali*, Mehmed Paksu'nun *Açıklamalı İslam İlmihali*, Süleyman Ateş'in *Yeni İslam İlmihali*, Mehmet Dikmen'in *İslam İlmihali* bu çalışmalara örnek olarak gösterilebilir.

Muhtasar ilmihaller; bu ilmihal çalışmaları genel itibari ile imanın şartları, ibadet esaslarına dair temel bilgileri, cenaze bahsi, otuz iki farz, elli dört farz gibi temel dini bilgileri ele alan daha dar hacimli ilmihal çalışmalarıdır. Diğer çalışmalara göre konuları daha sade anlatan çalışmalardır. Mızraklı İlmihal Başlığı altında yazılan ilmihal çalışmaları da muhtasar ilmihaller içerisindedir. Mehmet Muallim'in *Namaz Hocası; Mızraklı İlmihal* örnek olarak gösterilebilir.

Cep ilmihalleri, bunların anlatımı olabildiğince sade ve hacimleri küçüktür. Genel itibari ile ilmihal konularını yeni öğrenen bireyler için çok daha uygundur. Bu çalışmalar ayrıntılı konulara girmeden daha çok yüzeysel ve en temel konuları ele alarak yazılmış çalışmalardır. Mehmet Paksu'nun *Cep İlmihali*, Ömer Lütfi'nin *Cep İlmihali Namaz Hocası ve Dualar*, Mehmet Dikmen'in *Cep İlmihali*, Mehmet Soymen'in *Cep İlmihali* çalışmaları örnek olarak gösterilebilir.

Manzum ilmihaller; tarihi süreç içerisinde nazım olarak birçok konuda dini muhtevalı eserler yazıldığı bilinmektedir. Manzum olarak kaleme alınan ve her Müslümanın inanç ve ibadete dair bilmesi gereken bilgileri ihtiva eden ilmihâl kitapları da bu türlerden biridir. Örnek olarak *Manzûm İlmihâl* adlı risâle, İbrahim Hakkı'nın ilmihâl konularını şiirsel bir anlatımla ele aldığı bir eseridir. Eser üzerine yazılan bir makalede müellifin hayatı ve eserleri incelenmiş, sonunda da *manzûm ilmihâl* adlı eseri üzerinde durulmuştur.[8]

[7] Kelpetin Arpaguş,"İlmihal".
[8] Adnan Memduhoğlu, *"Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Manzum İlmihali*", Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2015.

1.3. Genel Mahiyetli Kadın ve Aile İlmihalleri

Kadın ve aile ilmihali denince ilk akla gelenler genel nitelikli, yani kadın ve aileye hemen her konuyu inceleme amacı taşıyan ve bu konulara dair dair özel bir hususu ele almayan çalışmalardır.

Bir araştırmacı aile ilmihallerinin piyasadaki adet bağlamında sayısının on yedi (17) olduğunu belirtmiş -2019 yılı itibariyle- ve bunların birbirinin hemen hemen aynı olduğunu iddia etmiştir.[9]

Başka bir araştırmacı ise şunları ifade etmiştir:

> "Cumhuriyet döneminde yazılan ilmihallerde, en fazla işlenen konuların başında kadın ve aile konusu gelmektedir. Hatta bu konu için müstakil çok sayıda ilmihal çalışması da yapılmıştır. Söz konusu çalışmalarda dikkati çeken konulardan birisi, kadın ilmihallerinin tamamına yakınının erkek yazarlarca hazırlanmış olduğudur. Kadınların kendi hallerinden öncelikli olarak bahseden ilmihallerini yazma konusunda bir iki örnek çalışma dışında başka bir eser bulunmamaktadır. Bu tür çalışmalarda konu ağırlıklı olarak "*kadın, İslam'da kadına verilen değer, diğer toplumların kadına bakışı, kadının sosyal, siyasi, ticari, ailevi ve güncel hayatında nasıl olması ve davranması gerektiği, kadının özel zamanları ve bunlarla ilgili hükümler*" gibi hususların öncelikle ele alındığı görülmektedir. Yine bu çalışmalarda kadının özel hayatı dışında itikat ve ibadet konuları gibi ilmihallerin ortak konularına da yer verildiği görülmektedir."[10]

Buradaki bazı iddialar ikinci bölümde değerlendirilecektir. Ancak şurasını da belirtmek gerekir ki kadın ve aile ilmihali sayılabilecek çalışmaların geçmişinin çok eskiye dayandığı söylenebilir. Ancak kadın ve aile ilmihallerinin sınırını çizmek ilk planda kolaymış gibi düşünülebilse de söz konusu iki başlık etrafında yazılan kitaplar dikkate alındığında bunun hakikaten zor olduğu ifade edilmelidir. Çocuklarla ilgili yazılan ilmihaller için de benzer durum söz konusudur. Zira "aile ve çocuk ilmihallerinin hedef kitlesi ise birbirine sanıldığından çok daha yakındır. Her iki ilmihal alanı da aile ile ilgilidir. Zira anne (kadın) ve evlat (çocuk) ailenin temel unsurlarıdır."[11]

Yine, bir kısım eserler etraflıca kadın ve aileye dair fıkhi hüküm ve bilgileri ele almak yerine sadece kadın yahut aile kavramları içerisine giren konu ve meseleleri incelemektedir. Diğer taraftan bazı eserler de özellikle aileye yönelik vaaz ve irşat amacıyla yazılmış olup içlerinde önemli sayılabilecek boyutlarda fıkhi hükümlere temas etmişlerdir. Ayrıca hususiyle günümüzde pek çok *İslam Aile Hukuku* başlıklı eserler de bu bağlamda dikkat çekmektedir.

Kadın ve aile ilmihali olmaktan çok bu konuları ahlak, ideoloji, sosyoloji ve eğitim açısından ele alan çalışmalara verilecek örnekler konunun, daha doğrusu kadın ve aileye dair yazılan eserlerin çerçevesini çizme noktasında işin ne kadar zor olduğunu da gösterecektir.

---

[9] Öztürk, *Aile ve Çocuk İlmihallerinin Tanıtımı,* 3.
[10] Bozkurt, *Cumhuriyet Dönemi İlmihal Çalışmaları ve Problemleri,* 120.
[11] Öztürk, *Aile ve Çocuk İlmihallerinin Tanıtımı,* 3.

Kadın ve Aile, Seyyid Kutup, Çev. Halit Yılmaz, İhtar Y.

İslâm Kadın Ansiklopedisi, (Tahrîru'l-Mer'e), 1-4, Abdülhalim Ebu Şakka, (İstanbul: Düşün Y., 2011)

Kadın ve Sosyal Adalet, Enis Ahmed, Çev. Murat Çetinkaya, Beyan Y.

Kadının Çalışması, Sosyal Güvenliği ve İslâm, Faruk Beşer, Nûn Y.

Kadının Onuru, Mehmet Alagaş, İnsan Dergisi Y.

Kadının Özgürlük Savaşı, Muhammed Kutup, Ravza Y.

Kadınla İlgili Görüşüm, Şeyhülislâm Mustafa Sabri, Esra Y.

Kadın, Modernizm ve Örtünme, Abdurrahman Kasapoğlu, Esra Y.

Aile Saadeti, S. Muhammed Saki Elhüseyni, (İstanbul: Semerkand, 2015, 39. bs. 288 s.)

Müslüman Kızlara, Hasan el-Benna, Trc: Mustafa Kasadar, (İstanbul: Ravza Yayınları, 2001, 144 s.)

...

Bu tür çalışmalar daha fazla olmakla beraber buraya örnek kabilinden bir kaçı yazılmakla yetinilmiştir.

Burada öncelikle kadın ve aile ilmihali sayılabilecek eserleri tespitine ve mümkün mertebede tanıtımına çalışacağız. Tarihi bir bakış açısı vermesi ve fıkıh edebiyatına katkı sağlaması amacıyla tespit edebildiğimiz bu tür çalışmaların listesini dönemlere ayırıp vermek istiyoruz. Evvela Cumhuriyet öncesi ve hatta daha ilerisinden başlamak üzere tespit edebildiğimiz eserleri verip sonra Cumhuriyet sonrasında yazılanların tespit ve tanıtımına çalışacağız.

Mutluluk Yolu- Hadisler Işığında Aile İlişkileri, Abdullah b. Mübarek (öl:181/797), Tercüme: İshak Doğan, (İstanbul: Semarkand Yayınları, 6. bs. 2013, 195 s.) Müellifin *el-Birr ve's-Sıla* adlı eserinin tercümesi olan eser, her ne kadar bir aile ilmihali hüviyetinde olmasa da bu alanda yazılan ilk eserlerden olması hasebiyle kaydedilmiştir. Kitabın tercümesinde şu başlıklar yer almaktadır: Anne-babanın dini terbiye vermesi, anne-baba yerine geçen akrabalar, ölümlerinden sonra anne-babaya iyilik yapmak, anne-babaya karşı gelmek, akrabayı ziyaret ve ziyareti terk etme, anne-babaya, çocuklara iyilik, sıla-i rahim (akrabaları ziyaret), anne-babaya nasihat etmek, yetime bakmak ve terbiye etmek, aile için harcamada bulunma, aile için harcamanın fazileti, kölenin hakkı ve idaresi.

Ahkâmu'n-nisâ, Ahmed b. Hanbel (öl: 241/855). Özellikle kadın ilmihali alanında ilk sayılabilecek eser olmakla beraber, eser hakkında farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Ahmed b. Hanbel'e nisbet edilen ve Abdulkadir Ahmed Ata tarafından

tetkiki yapılarak (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986, 72 s.) basılan *Ahkâmu'n-Nisâ* adlı bu kitaptan Ahmed b. Hanbel'in biyografisini anlatan kaynaklar bahsetmemektedirler. Bundan dolayı söz konusu eserin Ahmed b. Hanbel'in eserlerinden, özellikle *Müsned*'inden kadın ahkâmıyla ilgili tahric edilen hadislerden ibaret olduğu söylenmiştir.[12]

İşretu'n-nisâ, İmam Nesai (öl. 302/915), trc: Hanifi AKIN, F. Havva ÖZBEY, (İstanbul: Tahlil Yayınları, 2021, 2 cilt, 1008 s.) Mütercimler kitabın özellikleri ve tercümesi hakkında şu bilgileri vermiştir:

> "Alanında yazılmış ilk kitap olma özelliğini taşıyan bu eser; 1. Öncekilerin ve sonrakilerin efendisi ve en şereflisi Hz. Muhammed [sallallahu aleyhi ve sellem]'den, sahabeden ve tabiundan gelen hadislerden oluşmuş olup gerek kadın ve gerekse kadın ile erkek arasındaki ilişkinin mahiyetini Allah tarafından konulan sınırlar çerçevesinde İslam'ın genel yaklaşımıyla ortaya koymakta, ayrıca kadını ahlakî, toplumsal, hukukî, psikolojik olarak sağlıklı ve temiz bir zeminde ele almaktadır. 2. Kişinin; İslam'ın genel yaklaşımıyla erkek ile kadın arasındaki genel kurallarını elde etmesini sağlayacak, Allah tarafından konulan sınırlar çerçevesinde İslam'ın öngördüğü aile modeline yönlendirecek, aile ortamını oluşturacak kadın ile erkeğin gönüllerini kötülük ile çirkinlikten alıkoyacak, vücut organlarının haramdan koruyup manevî eğrilikleri gidermeyi sağlayacak, hayır ile iyilik yapmalarını özendirecek ve kötülük ile çirkinlik işlemelerini engelleyecek mahiyetteki hadislerden meydana gelmiştir. 3. Konuya daha geniş yer verebilmek ve hadislerin içerisinde yer alan meselelerin ve ifadelerin konu başlığına uygunluğunu sağlaması için yer yer bazı hadisleri tekrar etmiştir. İmam Nesâî, hadisleri tekrar etmek suretiyle okuyucuya farklı bir yaklaşım tarzı da oluşturmaya çalışmaktadır. 4. Naklettiği hadisin bütün senedine yer vermektedir. 5. Hadislerden elde edilebilecek hükümleri farklı şekillerde ortaya koymaya çalışmaktadır. 6. Bölüm başlıklarına yer vermeyip bab/konu başlıklarına yer vermekte, dolayısıyla tercümeye esas aldığımız nüshada 117 bab/konu başlığı bulunmaktadır. 7. Gerek tercümeye esas aldığımız nüsha ve gerekse "es-Sünenü'l-Kübrâ"daki hadislerin mahiyeti dikkate alındığında bu çalışmamızda 406 hadis yer almaktadır."

Ancak eser, bir ilmihal olmanın ötesinde "hadislerle aile, kadın-erkek arasında olması gereken "İslamî bir yaşam tarzı oluşturma" ve yaygın bir "ümmet eğitimi"ni hedeflemiş bir eserdir."

Ahkâmu'n-nisâ, İbnu'n-Nettar'ın bu başlıkla bir eser yazdığından, söz konusu eserin büyük bir cilt olduğundan söz edilmiş fakat eserin muhtevası hakkında herhangi bir bilgi verilmemiştir.[13]

Ahkâmu'n-nisâ, İbnü'l-Cevzî'nin aynı başlıklı eserini tahkik eden Nedim Urhan, bu konuda yazılmış iki eserden daha bahsetmiştir. Bunlardan biri, Süleymaniye Kütüphanesi Şehid Ali Paşa Bölümü 1453/2 de, diğeri ise, Esat Efendi Bölümü 973/4 de kayıtlıdır. Şehid Ali Paşa Bölümündeki nüshanın üzerinde her ne kadar *Ahkâmu'n-Nisâ* adı yer almakta ise de eserin asıl adı, *Kitabu Tuhfeti'l-Arus ve Nuzhetu'n-Nüfus*'tur. Müellifi ise Ebu Abdillah Muhammed b. Ahmed b. Muhammed et-Ticânî'dir. Eser, Hicri 871'de tamamlanmıştır. Buna göre kitabın kapağına veya kayıtlara yazılan isim

[12] Nedim Urhan, *İbnu'l-Cevzi ve "Ahkâmu'n-Nisâ" Adlı Eseri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1989), 70.
[13] Urhan, *İbnu'l-Cevzi ve "Ahkâmu'n Nisâ" Adlı Eseri,* 70.

yanlıştır. Anlaşılan, bu isim muhtevaya göre ve sonradan verilmiş olmalıdır. Esat Efendi Bölümünde bulunan ikinci eserin mukaddimesi eksik olduğundan müellifi tesbit edilememiştir. Sadece sonunda eserin h. 1026'da bitirildiği kaydı vardır. Bu iki eser arasında bazı takdim ve tehir gibi farklılıklar haricinde büyük benzerlik bulunmaktadır. Bu da bu iki eserin aynı müellife ait olduğu ve bu farklılıkların da istinsahtan kaynaklandığını düşündürmektedir.[14]

Ahkâmu'n-nisâ, İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201). Nedim Urhan tarafından doktora tezi olarak çalışılmış, daha sonra tercüme edilmiştir. İbnu'l-Cevzî, bu eserini bir mukaddime ve yüz on bâb olarak kaleme almış, eserinin sonunda altmış beş kadının hayat hikâyelerine yer vermiştir. Müellif bâbları konularına göre belirli bir düzen içinde vermek yerine, kendine has bir metotla mevzuları birbiri içinde zikretmiştir. Mesela ibadetle ilgili hususları bu konuda sıraladığı bâblarda, akait ile alakalı olanları da aynı konuda peşpeşe vermemiş, bazen ahlakla ilgili bâbları sıralarken ardından muamelata, bazen de ibadetle ilgili hususları anlatırken akaide geçmiştir.

İbnu'l-Cevzî, bu eserinde bazen sırf kendi görüşlerini vermekle yetinirken, bazen mensup olduğu mezhebin görüşleri, bazen de diğer mezheplere ait içtihatları da zikreder. O, genellikle kadınları ilgilendiren özel durumlara işaret etmekle birlikte, bazen de bütün mükelleflere ait hususlara da değinir. Bağlamı anlaşılamayacak bir şekilde, kadınların sünnet (hitan) olmaları ve neticelerinin neler getireceğini izah etmiş ve bu nevi sünnetin faydalarını Hz. Peygamber (sav)' in sözleriyle delillendirmek suretiyle izaha çalışmıştır.

Eserde işlenen mevzuları beş ana başlık altında şöylece toplamak mümkündür:

a) Akaid: İbnu'l-Cevzî, kadınların itikatlarını sağlamlaştırmak ve inançlarından hurafeleri temizlemek maksadıyla akaitle ilgili hususlara eserinde yer vermiştir. Mevzuları yer yer ayet ve hadislerle delillendirmiş ve bunlara kendi yorumunu da ilave etmiştir. İmanla ilgili babın hemen arkasından, kadınların erkeklere nazaran daha çok ilme ihtiyaç duyduklarını ve ilim öğrenmeleri için hiçbir engelin bulunmadığını da izah ederek ilgili hadisleri delil olarak serdetmiştir.

b) İbadet: İbnu'I-Cevzî eserine, ibadetlerin makbul olması, ibadetlere başlamadan önceki hazırlıkların tespiti ve kadınların mükellef olduğu diğer ibadetleri sırasıyla zikrederek başlamıştır. Kimlerin ibadet yapacaklarını, nasıl yapmaları gerektiğini anlatırken, büluğ çağının tespitine öncelik vermiştir. Diğer konularda olduğu gibi burada da anlattığı hükümleri ayet ve hadislerle desteklemiştir.[15]

[14] Urhan, *İbnu'l-Cevzi ve "Ahkâmu'n Nisâ" Adlı Eseri,* s. 70-71.
[15] Urhan, *İbnu'l-Cevzi ve "Ahkâmu'n Nisâ" Adlı Eseri,* 73-75.

e) Muamelat: İbnu'l-Cevzî, her Müslümanın, hususiyle kadınların ilahi emirlere en iyi şekilde uymaları gerektiğini, aksi durumlarda nelerle karşılaşabileceklerini beyan etmiş, yine mesuliyet alanlarına giren muamelat konularına da temas etmiştir.[16]

d) Ahlak: Müellif, kadınların erkeklere nispetle daha hassas ve daha olgun hareket etmeleri gereken meseleleri yazmış, kadınların ahlaken mazbut bir hayat yaşamalarını temin için gereken kaideleri beyan etmiştir. İbnu'l-Cevzi, söz konusu eserinde kadının evine, çocuklarına ve topluma karşı vazifelerini ifa etmeleri halinde, kazanacakları sevap ve derecelere de işaret ederek, onların şer'î emirler istikametindeki vazifelerinde başarılı olmalarını hedeflemiştir. Bu hususları izah ederken de kadının toplum içindeki menfi tesirlerini dikkate alarak onların bu hallerini nasıl düzeltecekleri hususunda teşvik edici açıklamalar yapmıştır.[17]

e) Saliha kadınlarla ilgili bilgiler: Eserin sonunda insani ve İslami yönleriyle öne çıkmış 66 saliha kadın hakkında bilgi vermiştir. Müellif, bu kadınları Kur'an ve hadislerde isimleri zikredilmiş ve yaşadıkları devirlerde örnek oldukları tespit edilmiş hanımlardan seçmiştir. Hz. İbrahim (as)'in zevcesi, Firavn'ın karısı ve İmran'ın kızlarından ve Hz. Peygamber (sav)'in hanımları Hz. Hatice, Aişe, Hafsa, Zeynep, Ümmü Seleme ve Safiyye validelerimizden bahsetmiştir. Sonra örnek sahabe hanımları ile ilgili bilgilere de yer vermiş, hicri birinci asırdan yaşadığı döneme kadar örnek olan seçkin hanımlardan da söz etmiştir. İbnu'l-Cevzî'nin verdiği bilgiler, tasavvufi menkıbeler şeklindedir. Müellif, yer yer şair kadınlardan da bahsederek onların şiirlerine de yer vermiştir.[18]

Hanımlara Fetvalar, İbn Teymiye, (İstanbul: Beka Yayınları, 2008, 454 s.) "İbn Teymiyye, bu kitapta hanımların sıkça karşılaştığı sorulara cevaplar sunmuştur. Verilen fetvaların her biri, seçkin kaynaklardan delillerle ortaya konulmuştur." Aslının *Fetâvâ'n-nisâ* olduğu görülen kitap, ibadetlerden başlamak üzere konuları soru-cevap şeklinde işlemektedir.

Umdetü'n-nisâ, Zileli Muharrem Efendi. Bu "alanda yazılan ilmihaller arasında Zileli Muharrem Efendi'nin Osmanlıca olarak kaleme aldığı Umdetü'n-nisâ adlı kadın ilmihali dikkat çekmektedir. Kitap, kadınlara mahsus hallerle ilgili temel fıkhî meseleleri ele aldığı için bu muhtevaya uygun olarak 'hanımların başvuru kaynağı' anlamına gelen *'Umdetü'n-nisâ* adını almıştır. Miladî XVI. yüzyılda kaleme alınan eserin Osmanlı Türkçesiyle yazılmış ilk kadın ilmihali olduğu tahmin edilmektedir. Meselelerin gerekçeli olarak ve Hanefî mezhebinin klasik kaynaklarından aktarıldığı bu

[16] Urhan, *İbnu'l-Cevzi ve "Ahkâmu'n Nisâ" Adlı Eseri,* 75-76.
[17] Urhan, *İbnu'l-Cevzi ve "Ahkâmu'n Nisâ" Adlı Eseri,* 76-77.
[18] Urhan, *İbnu'l-Cevzi ve "Ahkâmu'n Nisâ" Adlı Eseri,* 77-78.

eserde, zaman zaman farklı mezhep görüşleri de zikredilmektedir."[19] Eser, Erol Kuyma tarafından yayınlanmıştır. (Bk. Zileli Muharrem Efendi, *Osmanlı Türkçesi ile Yazılmış İlk Kadın İlmihali 'Umdetü'n-Nisa*, Fenomen Yay, 2021, 365 s.)

Tanzimatın ilanı sonrasında sayı bakımından öğrenci ilmihalleri ile mukayese edilmeyecek kadar az olsa da halka yönelik ilmihal kitapları da yazılmıştır. Bu ilmihallerin birkaç istisna hariç hemen hepsinde Hanefî mezhebi esas alınmıştır. Şâfi mezhebine dair sadece bir ilmihal mevcuttur. Hanefî mezhebine göre yazılan ilmihallerin birkaçı hariç hemen hepsi küçük hacimli eserlerdir. Bu dönemde ibadetlerden yalnızca birini veya kadınların özel halleri ya da aile hukukunu konu alan monografik ilmihaller de mevcuttur.[20]

Yazılan Osmanlıca ilmihaller, muhatap kitleye göre genel olabildiği gibi, sadece erkeklere veya kadınlara yahut çocuklara yönelik olarak da kaleme alınmıştır. Konularına göre inanç esaslarıyla ibadetleri içerecek şekilde nispeten geniş kapsamlı olarak yazılanlar olduğu gibi namaz, oruç, hac, zekat, kurban gibi sadece bir konuyu ele alan ilmihaller de bulunmaktadır."[21]

Hanımlar İlmihali, Mehmed Zihni, (Dersaâdet: Bâbıâli Caddesi'nde 38 numaralı Matbaa, 1318. 1332/1913. 3. bs. 48 s.) Konuları: Namaz kılmak, abdest almak, abdesti bozan şeyler, abdestin erkân ve adabı, evsaf-ı vudu, lapçınlara mesh, cebireye ve isabeye mesh, guslün erkân ve adabı, teyemmüm bahsi ve suların envaı, evkat-i hamse, nevafil ve evkat-i mekruha, şurût-ı salât, erkân-ı salât, vacibat-ı salât ve sücud-ı sehv, sücud-ı tilavet, secde-i şükür, kaza-i fevait, müfsidat-ı salât, kat-ı salât, ahkâm-ı sefer, oruç tutmak, orucu bozan ve bozmayan şeyler, sadaka-i fıtr, itikâf, zekât, udhiyye=kurban, tekbir-i teşrik, haccetmek, ahkâm-ı cenaze.

Kızlar Hocası, Mehmed Zihni, (İstanbul: Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1234. 4. bs.15 s.) Konuları şöyledir: İman, Amel, Namaz, Abdest, Beş Vakit Namaz, Sıfat-ı Salât, Oruç, Vezâif-i Edebiye. Osmanlı son döneminin önemli ilim ehlinden olan merhum Mehmed Zihni Efendi'nin bu iki eseri birlikte yayınlanmıştır. (Ankara: Akademisyen Kitabevi, Haz. Nazmi Çevik, 2021).

"Zihni Efendi, küçük Nimet-i İslam'ı telif ettikten sonra inâs mektepleri için ders kitabı olarak hazırlamış; ilki bu mekteplerin üçüncü sınıfında, ikincisi ise rüşdiye ve yukarısı inâs mekteplerinde okutulmuştur. 15 sayfalık küçük bir risale olan Kızlar Hocası'nda müellif, özet olarak inanç esasları, temizlik, namaz ve oruç bahislerini ele

[19] Abdullah Kahraman, "Cumhuriyet Dönemi İlmihalleri", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 12/24 (2014), 149.
[20] Osman Güman, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İlmihal Literatürü (1839-1922)", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 12/23 (2014), 194.
[21] Kahraman, "Cumhuriyet Dönemi İlmihalleri", 150.

almış, zekat ve hacca ise "çocukların zekatla mükellef olmaması ve haccın da bir açıdan malî ibadet olması" dolayısıyla eserde yer vermemiştir. Ayrıca kitabın sonunda "vezâif-i edebiye" diye bir başlık açarak küçük kızların riayet etmesi gereken bir takım edeplere yer vermiştir. 48 sayfadan oluşan Hanımlar İlmihali ise öncekine nispetle daha ayrıntılıdır. Bu kitapta bütün ibadetlere yer verilmiş, ayrıca kadınlara özel haller de muhtasar bir şekilde açıklanmıştır. Müellif, Kızlar Hocasında yeterince bilgi verdiği namazın kılınış şekli vb. bazı konulara bu kitapta yer vermemiş ve önceki esere müracaat edilmesini hatırlatmakla yetinmiştir. Dolayısıyla bu iki kitap birbirini tamamlayıcı niteliktedir."[22]

Kızlara Küçük İlmihal, Hüseyin Hıfzı (İstanbul: Necm-i İstikbal Matbaası, 1329, 38 s.) Kızlara mahsus hazırlanmış olan eser, sade bir anlatım ile çoğu meseleyi kısaca ele almaya gayret etmiştir.

Kızlara Mahsus Amelî Akâid-i Diniyye, Hafız Nuri. Müellif, *Amelî Ulûm-i Diniyye, Amelî Akâid-i Diniyye* ve *Amelî Malumât-ı Diniyye* adında altışar kitaptan oluşan üç ilmihal seti hazırlamıştır. *Kızlara Mahsus Amelî Akâid-i Diniyye* adını taşıyan seride kadınlarla erkekler arasında uygulama farklılığı bulunan konular kadınlara göre anlatılmış; ayrıca serinin ileri düzey kitaplarında hayız ve nifas gibi kadınlara mahsus haller hakkında bilgi verilmiştir.[23]

Namaz Hocası* ve *Ramazan Orucu, Muallime Kamer. Başlığında her ne kadar kadın veya aile adı bulunmasa da muhtevasından kadınlara yönelik olarak yazıldığı anlaşılmaktadır. "Halka yönelik olan ibadet ilmihalleri arasında özellikle dikkat çeken eser, Muallime Kamer Hanım'ın *Namaz Hocası* adlı eseridir. Kamer Hanım, tespit edebildiğimiz kadarıyla Osmanlı döneminde ilmihal yazarı olan ilk ve tek kadındır. Kamer Hanım, önce *Namaz Hocası* diye muhtasar bir kitap yazmış, daha sonra muhtemelen kocası olan Habibullah adında biriyle *Ramazan Orucu* adlı bir risale daha telif etmiştir. İlk baskısını tespit edemediğimiz *Namaz Hocası* risalesinin ikinci baskısı 1309/1892 yılında neşredilmiş, birkaç yıl içinde eser altı baskı yapmıştır. Kamer Hanım bu eseri sebebiyle II. Abdülhamid tarafından iki kez nişan verilerek ödüllendirilmiştir. Altıncı baskısı 1317 yılında yapılan eserin sonraki yıllara ait rastladığımız neşirlerinde de (örn. 1339, 1341) altıncı baskı yazmaktadır ki bu, eserin korsan baskılarının mevcut olduğunu göstermektedir. Kamer Hanım'ın Namaz Hocası risalesini yazma gerekçesi özetle şudur: Kadınlarla yaptığı bir sohbette konu namaza gelir ve kendisine bu konuda pek çok soru yöneltilir. Sohbet sonunda bazı kadınlar, yazılan ilmihal kitaplarının

[22] Güman, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İlmihal Literatürü (1839-1922)", 175-176.
[23] Güman, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İlmihal Literatürü (1839-1922)", 181.

oldukça ayrıntılı ve karmakarışık olduğunu, bundan dolayı anlamakta zorluk çektiklerini belirterek Kamer Hanımdan namazın nasıl kılınacağına ve neresinde hangi duaların okunacağına dair sade ve anlaşılır bir risale yazmasını rica ederler. Bunun üzerine Kamer Hanım bu risaleyi kaleme alır. Namaz Hocası, 63 sayfalık bir risale olup temel kaynağı İbrahim Halebî'nin Halebî adıyla meşhur muhtasar fıkıh kitabıdır. Kamer Hanım, bu risalede diğer ilmihallerde olduğu gibi namazın farzlarını, vaciplerini, sünnetlerini saymak yerine sabah namazından başlamak üzere -sünnetlerin kılınışı da dahil- her bir namazın niyetten selama kadar kılınış şeklini -tekrara düşme pahasına- tek tek anlatmış ve risalenin sonunda gusül ve kadınlara özel hallere dair kısa bilgiler vermiştir. Eserin muhatap kitlesi tahsilli olmayan kadınlar olduğu için Kamer Hanımın tekrarlarla dolu böyle bir üslu0bu tercih etmesi gayet yerinde olup ödül alması ve defalarca basılmış olması da o dönemde büyük bir beğeniye mazhar olduğunu göstermektedir. Kamer Hanım bu risaleyi yazdıktan sonra -muhtemelen- kocası Habibullah ile birlikte Ramazan Orucu adında 30 sayfalık bir risale daha kaleme almıştır. Sunuş yazısından bu risalenin de önceki gibi kadınlardan gelen rica ile yazıldığı anlaşılmaktadır. Bu eserin temel kaynağı ise Molla Hüsrev'in *Düreru'l-hukkâm* adlı eseridir."[24]

"Bu dönemde telif edilen dar kapsamlı ilmihal türlerinden biri de kadınların özel hallerine dair risalelerdir. Bu türe ait şu üç eser tespit edilebilmiştir: Mustafa Fehim b. Osman Akşehrî'nin *Mürşidü'n-nisa*[25], Abdullah Edib Ayntâbî'nin *Muhtasaru Dimâi'n-nisâ* ve Karahisârî Cemal Efendi'nin *İkâzu'r-ricâl ve'n-nisâ fî ahkâmi'l-hayz ve'n-nifas* adlı eserleri. Bu risalelerin konusu hayız, nifas, istihaze ve bunlara bina edilen dinî hükümlerdir. Osmanlı döneminde bu konudaki en önemli risaleler Mehmed Birgivî'nin *Zuhru'l-müteehhilîn* adlı eseri ile İbn Âbidîn'in bu risale üzerine yazdığı *Menhelü'l-vâridîn* adlı şerh olup bu iki eser Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde yazılan kadın ilmihallerinin hemen hepsine kaynaklık etmiştir. Bu konuya dair ilmihal yazan müellifler konunun dinî pek çok hükümle ilişkili olduğunu, kadının bu hükümlere riayet etmekle, kocasının da aile reisi olması hasebiyle eşine bu bahisleri öğretmekle yükümlü olduğunu, ne var ki bunca önemine rağmen kadınların bilgisiz ve erkeklerin de

[24] Güman, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İlmihal Literatürü (1839-1922)", 197-198.

[25] "el-Akşehrî, el-Hac Mustafa Fehim b. Osman'ın kaleme aldığı Mürşidü'n-nisa yetmiş altı sayfadan oluşan bir kadın ilmihal kitabıdır. Müellifin ifadeleriyle bu risâle bir mukaddime ve üç fasıl üzere mürettep kılınmıştır. Mukaddime elfâz-ı müsta'melenin ve usûl ve kavâidlerin ahvâlini icmâlen beyan etmektedir. Fasl-ı evvel dem-i hayzın ahvâlini beş nev' üzere bildirir.2 Fasl-i sânî dem-i nifâsın ahvâlini üç nev' ile bildirir.3 Fasl-ı sâlis ise dem-i istihâzenin ahvâlini ve envâını bildirir.4 Mürşidü'n-nisa günümüz kadın ilmihal kitaplarından daha az hacimli bir kitap olmasına karşın, günümüzden yaklaşık iki asır evvel kadınlara has bir ilmihal kitabı olarak telif edilmesi yönüyle günümüz kadın ilmihallerine örneklik teşkil eden bir hüviyete sahiptir." Adem Yıldırım, "Osmanlı Türkçesiyle Yazılan İlmihal Eserleri ve Muhteviyâtı (II)", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 9 Sayı: 46, Ekim 2016, s. 981.

öğretmek konusunda ilgisiz oldukları noktasında âdeta söz birliği ettiklerini ifade etmişlerdir.[26]

Cumhuriyet Sonrası Çalışmalar

Kadın İlmihali: Müslüman Kadınlarının Hususi Hallerine Dair Dini Bilgiler, Mehmet Cemal Öğüt, (İstanbul 1947), Ak-ün Basımevi, 1969, İstanbul: Bahar Yayınevi, 1966. Konuların çokluğu açısından çok kapsamlı olmayana kitap, Müslüman kadınların hususi hallerine dair 144 madde ve meseleler ile o madde ve meselelere dair birçok izahlar, misaller ve bazı fetvalar içermektedir. Daha sonra sadeleştirerek yayınlanmıştır. (Sad. M. Sadi Çöğenli, İstanbul: Huzur Yayınevi, 2017, 96 s.)

İslam'da Evlilik Mahremiyetleri ve Aile Hayatı Ansiklopedisi, Abdullah Aydın, (İstanbul: Aydın Yayınevi, 1986, 2 cilt, 1296 s.) Kitabın temel konuları arasında şunlar yer almaktadır: 1. Cilt: İman esasları, İslam düşüncesi ve kültür, ibadetler, erkek ve kadın, oyun ve eğlence, süslenme, güzel sanatlar, özgürlük, İslam ahlakı, ana baba, karı koca ve komşu hakları…, suç, meşru müdafaa tedavi, yarış oyunları, idareciler hak ve görevleri, suçun maddi rüknü… cezalar, İslam'da ilim, ölüm ve ötesi, cenaze, kabir, ibadetin faydaları. 2. Cilt: Dilin musibetleri, diğer halki konular, şirk, şükür, tevbe, belalar, bid'at, emr-i maruf ve nehy-i münker, ana baba, komşu hakları, adalet, İslam'a göre ceza hukuku, ahiret gününe iman…

Kitabın içindekilere bakıldığında çok sistematik olmadığı, aynı başlıklara tekrar yer verildiği ilk öze çarpan hususlardır. Aynı yazarın eseriyle benzer içerikte iki kitap daha yayınladığı görülmektedir.

Evlilik Mahremiyetleri, Abdullah Aydın, (İstanbul: Akpınar Yayınları, 2013, 410 s.) Kitabın tanıtım yazısında şöyle denmiştir: "Bu kitabı diğer kitaplardan ayıran en önemli özellik, evliliği düşünen bir insanın, evlilik yolunda çıkacağı merdivenleri, sırasıyla ele almasıdır. Yani evliliği düşünen insanın evleneceği kişinin, İslam'a göre hangi özelliklerde olması gerektiği, evleneceği kişiyi görmesi, nişan, düğün, zifaf, doğum, çocuk eğitimi, aile fertlerinin görevleri anlaşılır bir dille anlatılmış olmasıdır. Amacımız Kur'an ve sünnet ışığında bir aile modelinin gerçekleştirilmesine küçükte olsa bir katkıda bulunmaktır."

İslam'da Evlilik ve Mahremiyetleri, Abdullah Aydın, (İstanbul: Merve Yayınları, 1993, 409 s.; Bahar Yayınları, 2017, 494 s.) Bu kitabın sadece aile ve eşler arası ilişkilere tahsis edildiği görülmektedir.

İslam'da Evlilik ve Cinsel Meseleler, Abdullah Aydın, (İstanbul: Ailem Yayınları, 2012, 192 s.) Eserde şu konular ele alınmıştır: Değişik dönemlerde kadın,

[26] Güman, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İlmihal Literatürü (1839-1922)", 198.

İslam'da kadın, Evlilik, Kadının ailedeki görevleri, Erkeğin ailedeki görevleri, Evlilikte cinsel yaşam, Cinsel sorunlar, Kadınlara ait özel haller, Kadın hastalıkları, Döllenme ve önleme yolları, Boşanma ve hükümleri.

İslam'da Kadın Tesettür İzdivaç, Hüseyin S. Erdoğan, (İstanbul: Çelik Yayınevi, 1990, 444 s.) "Bu eser İslam'ın kadına verdiği kıymeti, nikâhı, tesettürün yâni örtünmenin faydalarını, kız istemenin usulünü, düğün yapmanın âdabını, evlenecek kız ve erkekte aranacak vasıfları, kadın ve erkeğin birbirleri üzerindeki hak ve vazifelerini, kısaca ailede mutluluğun yollarını ve her Müslümana öğrenmesi farz olan dini bilgileri anlatmaktadır."

Müslüman Kadının Fıkıh Kitabı, İbrahim Cemel, (Trc. Beşir Eryarsoy, İstanbul: Risale Yayınları, 1987, 488 s.), Müslüman kadının namaz, oruç, zekat, hac, umre gibi ibadetlerinde kendisini ilgilendiren hükümlerin yanı sıra evlilik, boşanma, cenaze, hadler, nafakalar, yiyeceklerde helal ve haramı belirleyen prensipler gibi muamelatla ilgili bahislerde kadının durumunu açıklayan bu eser, sadece bir ilmihal kitabı olmayıp, Müslüman genç kız ve kadının her yönünü çağımızın gereklerini ve problemlerini de göz önünde tutarak ele alan bir fıkıh kitabıdır.

Hanımlara İslam İlmihali, Enbiya Yıldırım, (İstanbul: Umran Yayınları, 1992, 280 s.) Genel olarak geniş kadın ilmihallerinde bulunan bütün mevzular özetlenerek verilmiştir.

Hanımlara Özel İlmihal, Faruk Beşer, (İstanbul: Nun Yayıncılık, 23. bs. 2007.) Alanında meşhur olan eserde şu konular ele alınmıştır: İslam'da kadın ve feminizm, kadın ve miras, kaderi nasıl anlamalıyız? Pis olan şeyler ve temizleme yöntemleri, ibadetlerin anlamı, temel dini kavramlar, kadın erkek eşitliği, ibadetlerde kadın erkek farkı, kadınlara özel haller, özel hallerde cinsel ilişki ve tıp, örtünme ve cilbabın anlamı, burçlar fal ve büyü, uğur inancı ve ruh çağırma, belediye nikahı, doğum kontrol ve kürtaj, cinsellikte helaller ve haramlar.

Hanımlara Özel Fetvalar, Faruk Beşer, (İstanbul: Nun Yayıncılık, 1997. 16. bs. 383 s.) Aynı yazar tarafından kaleme alınan ilmihalle yakın içeriğe sahip olan bu eserde temizlik, ibadet, İslam ve kadın, hanımlara özel haller, mahremiyet, avret ve tesettür, karı-koca hukuku, âdet ve gelenekler, günlük hayat ve fıkhî araştırmalar başlıkları yer almakta ve konular soru cevap usulüyle ele alınmaktadır.

Genç Kızlara Özel Fetvalar, Faruk Beşer, (İstanbul: Paradoks Yayıncılık, 2014, 264 s.) Yazarın yayımlanmış olan eserlerinden genç kızları yakından ilgilendiren konular seçilerek hazırlanmıştır.

Evlilik Rehberi, Mustafa Gazel, (Ankara: Kitab Neşriyat Dağıtım, 2005, 184 s.) Girişte toplumun temeli ve geleceğin teminatı aile ve öneminde bahsedilmiştir. 1. Bölümde ailenin kurulması: evlilik müessesesi ele alınmış ve nikâhla alakalı hususlar anlatılmıştır. 2. Bölümde boşama ve hükümleri hakkında bilgi verilmiştir. 3. Bölüm ise kısa ilmihalden oluşmaktadır. Yani din, iman, taharet ve namaz hususlarında kısa bilgiler verilmiştir.

Müslümanın Aile Hayatı, Ramazan Varol, (İstanbul: Denge Yayınları, 1997, 416 s.) Beş bölümden oluşmaktadır. 1. Bölümde ailenin tarifi, amacı gibi hususlar işlenmiştir. 2. Bölümde evlenme, imkân bulamayanların durumu, evlenmenin şartı ve usulü, evlenilmesi yasak ve helal olanlar, birden fazla kadınla evlilik, sadece Hz. Muhammed (sas)'in dörtten fazla evlilik ruhsatına sahip olması… 3. Bölümde aile fertlerinin birbirine karşı sorumlulukları birçok açıdan ele alınmış, aile ve akraba dışındakiler ilişkiler tesettür, diyalog ve şahitlik açısından incelenmiştir. 4. Bölümde anlaşmazlık ve boşanma konuları iile zıhar, âlâ vs. ele alınmıştır. 5. Bölümde ise Kur'ân'da zikri geçen kadınlardan bahsedilmiştir.

Kadın İlmihali, Mustafa Necati Bursalı, (İstanbul: Ravza Yayınları, 2019. 448 s.) Kitabın tanıtımında şunlar söylenmiştir: Din konusunda bilgi sahibi olmak her Müslüman için bir görevdir. Dini bilgiler içerisinde ilmihal bilgileri ise çok büyük öneme sahiptir. Zira ilmihal bilgileri dini hayatın omurgasıdır. Bu bilgiler öğrenilmediği takdirde dini görevler yerine getirilemez. Bu bilgilerde bilgisizlik mazeret olarak kabul edilemez.

Kaynaklarıyla Büyük Kadın İlmihali, Rauf Pehlivan, (İstanbul: Gonca Yayınevi, 1993/2003, 558 s.) İçeriği şu konu ve soruların cevaplarından müteşekkil olarak takdim edilmiştir: Tarih boyunca kadın, İslam'da kadın. İtikat ve ibadet esasları, Kadının siyasi, hukuki, sosyal ve ekonomik durumu. İslam aile hukuku, Kadın ve sağlık. Kadın ve cinsel hayat. Kadınla ilgili uydurma hadisler ve hurafeler. Hz. Adem'i Hz. Havva mı baştan çıkarttı? Kadın eğri kaburga kemiğinden mi yaratıldı? Kadının aklı ve dini yarım mı? Kadın dövülür mü? Kadının yazı öğrenmesi yasak mı? Kadına danışılmaz mı? Doğum kontrolü. İnsanların kısırlaştırılması. Tüm bebek. Organ nakli. Estetik ameliyat. Kadının kadınla sevişmesi. Cinsel ilişkiyi başkasına anlatmak. Cinsel ilişkide başkasını hayal etmek. Kadın ihtilam olur mu? Saç boyası ve saç kremi. Spiral gusle mani mi? Oje ve benzeri şeyler gusle mani mi? Hamile kadın adet görür mü? Adet kadın için bir ceza mı?

Kadın İlmihali, Ayşe Gül, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2003, 160 s.) Eserin tanıtım yazısında şunlar belirtilmiştir: Kadınlara ait özel durumlar çok ayrıntıya inebilir.

Hanımlar çoğu zaman içerisinde bulundukları özel durumları teşhis ve ifadede zorlanabilirler. Böyle bir durumda ibadetler sağlıklı yapılamaz, üstelik şeytan da vesvese vererek kulu Rabbinden uzaklaştırmaya çalışır. Kadın İlmihali, bir kadının kalemiyle yazılmıştır. Amacı temel dini prensipleri vermenin yanında en karmaşık görünen, hatta dile getirilemeyen fıkhî meseleleri çözümleyebilmeleri için kadınlara yardımcı olmaktır."

Müslüman Kızın Din Kitabı, M. Kemal Pilavoğlu, (İstanbul: Anadolu Yayınları, 1983; Çelik Yayınevi, 1996, 136 s.) "Sevgili kızım" hitabıyla başlayan kitabın önsözünden şu ifadeler yer alır: "… Mübarek dinimizi bildiğin, emirlerini işlediğin kadar, Allah'ın yanında yücelirsin. Bu kitap sana, İslâmın kız çocuklarına sunduğu her emri ve nehyettiği her şeyi anlatacaktır. Bu suretle sen, mukaddes dinimizin kızlara ait kısımlarını öğreneceksin. Yarının ana, aile ocağının hocası olmakla pek yüce bir varlık olacaksın…." (s. 3) Eser aynı minvalde nasihat üslubuyla devam etmektedir. Din ve İslamiyet nedir? Ne zamandan beri Müslümansın? İtikad: Allah'a iman… gibi konular ele alınmaktadır.

Büyük Kadın İlmihâli, Ümmihan Hambeyoğlu, (İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2001, 2012, 430 s.) Girişte İmam Ebu Hanifenin hayatı ve görüşlerine dair uzunca malumat verilmiştir. "Ülkemizde Müslüman kadınlara yönelik eserler açısından bir boşluk bulunmaktadır. Zira konuya dair mevcut eserlerin çoğu ilmi ciddiyetten yoksundur, bir kısmı ise meseleyi, ya çok dar bir çerçevede, yahut genel mahiyette ele almaktadır. İşte bu boşluğu az da olsa doldurmak gayesiyle mü'minin mükellefiyetlerini, hanımları ilgilendiren yönleriyle ele almaya gayret ettik; nikah, nişan, evlilik, boşanma, hayız, nifas, tesettür, teaddüd-i zevcat, karma hayat, kadının çalışması hac gibi ibadetlerle ilgili ayrıntılı bilgiler vermeyi de ihmal etmedik. Umarım ki bu eser, bu alandaki boşluğun doldurulmasına bir nebze de olsa katkıda bulunur."

Kadın İlmihâli, Süleyman Kösmene, (İstanbul: Yeni Asya Neşriyat, 2015, 6. bs. 524 s.) Kitabın içeriği yazar tarafından şöyle belirtilmiştir: "Bu eserde, İslâmiyetle ilgili temel ve genel kavramları inceleyerek başladık. Ele aldığımız bölümlerde, sıra ile iman esasları, temizlik, kadınlara mahsus özel haller, namaz, oruç, zekat, hac, kurban, yemin, adak, mübarek günler ve geceler, günlük hayatı ilgilendiren ve okunması sünnet olan dualar, kadın ve aile, kadının giyimi, evlilik, kadın erkek ilişkileri vb... gibi konuları İslâmiyetin ışığında anlatmaya gayret ettik. Ayrıca soru-cevap metoduyla öğrendiklerinizi pekiştirmeyi hedefledik."

Soru ve Cevaplarla Kadın İlmihâli, Jale Şimşek, (İstanbul: Hayat Yayınları 2012, 240 s.) Kitap; dinin kendisine önerdiği hayat anlayışıyla ve günümüzde kadının

sahip olduğu haklar çerçevesinde nasıl bir yaşam tarzı sürebileceğini soru-cevap şeklinde açıklamaktadır. Eser muhteva olarak şu ana bölümlerden oluşmaktadır: Kadın ve yaşam, kadın ve evlilik, kadın ve cinsel hayat, kadın ve ibadet.

Kadın Kaleminden Kadın İlmihali, Sevim Asımgil-Merve Şahin, (İstanbul: İpek Yayın-Dağıtım, 2005, 524 s.) Kitapta şu gibi hususlara yer verilmiştir: Kadınlara mahsus özel haller, ibadetler, kadının dış kıyafetinde dikkat etmesi gereken hususlar, kadının dövme yaptırması, kabir ziyareti, tüp bebek, kadınların Cuma namazı, kadının imamlığı… Kitap; ele aldığı konuları sistemli ve özet bir şekilde işlemesiyle dikkat çekmektedir.

Hanımlara İlmihal, Hasan Çalışkan, (İstanbul: Serhat Yayıncılık, 2005. 624 s.) Kitapta işlenen konular: Din nedir? İmanın şartları, meleklere iman kitaplara iman, peygamberler iman, ahirete iman, kader ve kazaya iman, temizlik, abdest, gusül, kadınlara mahsus haller, namaz, namazla ilgili soru ve cevaplar, oruç, zekat, haccın farziyeti, cihat ve kadın, yemin ve hüküm, adak ve hüküm, kadının insan olarak değeri, İslam'ın kadına verdiği haklar, İslam'da evlilik, kadının aile içindeki sorumlulukları, evliliğin sona ermesi (boşanma), kadın ve cinsel yaşamı, kadın ve çocuk, kadın ve erkeğin ilişkilerinde ölçüler, avret ve kadın, estetik ameliyat, kadın ve yaşam, evimiz ve işimizle ilgili bazı meseleler, ölüm, inançlar adetler ve hurafeler.

Delil ve Kaynaklarıyla Büyük Kadın İlmihali, İsmail Hakkı Uca, (İstanbul: Kitap Dünyası, 2005. 622 s.) Kitabın takdimi sadedinde şunlar ifade edilmiştir: "Bu Kitapta Hanefî mezhebine göre, günlük yaşayışımızın (özellikle kadınların) esaslarını meydana getiren ana kâideleri Kur'ân ve sünnetin ışığında kaynaklarından alarak delilleriyle birlikte mümkün olduğu kadar basit bir şekilde pratik bir hâle getirmeye çalıştık. Bu çalışmamızın toplumumuza faydalı olacağına da inanıyoruz. Bununla beraber bütün ihtiyaçlara cevap vereceği ve bütün konuları da içine alacağı iddiasında da değiliz. Birtakım eksikliklerimiz olursa onların samimiyetimize bağışlanmasını dileriz." İçerdiği konular; yaratılış ve din, mezhep, mezhep imamlarımız, iman ve İslam, Allah'a iman, meleklere iman, kitaplara iman, Kur'ân-ı Kerim, peygamberlere iman ve Peygamberimiz, ahirete iman, kader ve kaza, ibadete hazırlık, kaplar, istinca, tuvalet adabı, misvak, abdest, gusül, umumi hamamlar, hayız, nifas… gibi hususlar.

Kadın İlmihali, Mehdi Aydın, (İstanbul: Özlem Yayın Dağıtım, 2008, 207 s.) ayrıca Gönül Yayınevi tarafından yayınlana kitabın tanıtımında şunlar yer alır: "Kadınların özel hallerine dair ve ibadet şekillerine dair hazırlanmış geniş kapsamlı bir kitap. Bilindiği gibi İslam dininde bazı ibadetlerde kadınlara özel durumlar vardır. Namazda, oruçta ve hac ibadetinde bu durum daha çoktur. Ayrıca nikah, boşanma ve

tesettür konularında da kadınların İslam'a göre hakları ve yükümlülükleri nelerdir? Kitap bu gibi konulara açıklık getiriyor. Aybaşı ve lohusalık günlerinde ibadet yükümlülüğü, kabir ziyareti gibi konularda doyurucu açıklamalar içeriyor."

Delil ve Örnekleriyle Kadın ve Aile İlmihali, Dilaver Selvi, (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2013. 19. Bs. 462 s.) Eserde önce, ilim, ilmihal, yaratılış ve kadın konusunda bazı konulara açıklık getirilmiştir. İlk insanın yaratılışı, üstünlük meselesi, fitne… Sonra evlilik, evlenmenin hedefi, nikah ve hükümleri, halvet, düğün ve gerdek, cinsel ve özel hayat, örtünme ve sosyal hayat, kadınların özel halleri, boşanma ve sonuçları, çocuğa karşı hak ve sorumluluklar, güncel dini meseleler, abdest, namaz ve diğer ibadetler, kısaca bir ailenin kurulmasından ölüm veya boşanma ile son bulmasına kadar yuvayı ilgilendiren bütün temel ilmihal konuları ele alınmaya çalışılmıştır.

İslam'da Evlilik ve Aile Hukuku, Ali Fikri Yavuz, (İstanbul: Hisar Yayınları, 1991, 304 s.) Eser şu ifadelerle takdim edilmiştir: "Konumuz olan " İslâmda evlenme ve aile hukuku " çok geniş ve kapsamlı bir bahistir. Üzerinde ne kadar durulursa ve ciltler dolusu eserler yazılsa, yeri vardır. Çünkü bu konu hem fert, hem aile ve çoluk çocuk, hem de bir toplum ilgilidir. Bunların görevi, hak ve hukuku, öğrenim ve eğitimi, yaşama düzeni, dünya ve ahiret saadeti hep bu esasa bağlıdır."

Hanımlar İçin İslam İlmihali, Ebu Malik el-Mısri, (Tercüme, tahric ve açıklama: M. Metin Zirek), İstanbul: Polen Yayınları, 2006, 573 s.) eserin tanıtım yazısında şunlar yer alır: "Bu eser, özelde hanımlara hitap etmekle birlikte, kadınıyla erkeğiyle bütün Müminlerde, varoluş bilinç ve derinliğini oluşturacak fıkıh bilgilerini, Kur'an ve Sünnet'in rehberliğinde, delilleriyle ve o dönemin algısıyla birlikte, kolay anlaşılır bir üslup içerisinde sunmaktadır. Bu eser okuyucusuna sadece fıkıh bilgilerini kazandırmakla kalmayacak, aynı zamanda onu, Hz. Peygamber sahabeleriyle ve o dönemin olaylarıyla hemhal edecek tarzda kaleme alınmıştır." Eser; genel olarak taharet, namaz ve diğer ibadetler, kadının kıyafet ve zineti, nikâh, talak ve miras bölümlerinden müteşekkildir.

İzahlı Kadın İlmihali Ansiklopedisi, Asım Uysal-Mürşide Uysal, (Konya: Uysal Kitabevi, 1993, 670 s.) eserin önsözünde bir kesit şu şekilde belirtilmiştir. " Eğer bir kadın bu konuları bilmezse, kocası bildiği kadar öğretecektir. Çünkü bu kocasının vazifesidir. Şayet kocası da bilmezse gidip öğrenecek ve karısına öğretecektir. Eğer kocasının vakti müsait değilse, karısına izin verecek kadın gidip öğrenmesi farz olan meseleleri ehlinden yani âlimlerden edebi dairesinde sorup öğrenecek yahut bu gibi eserleri alıp okuyacaktır. Şayet kocası cahilliğinden izin vermezse, kadın izinsiz gider, bu gibi kendisine farz olan meseleleri ilim sahibinden öğrenir, gelir. Bu suretle

kendisini mesuliyetten kurtarmış olur. Zira Hz. Peygamber (s.a.v.) *"İlim öğrenmek kadın ve erkek her Müslümana farzdır."* buyurmuştur." Eserde kadınların bilmesi gereken meseleler teferruatlı olarak işlenmiş, bilhassa kadınların birçok konuda istifade edebileceği bir çalışma olmuştur.

Kadın ve Aile İlmihali, Şule Uysal, (İstanbul: Uysal Kitabevi, 2004, 431 s). Kitap, tabir caizse "müctehidâne" yazılmıştır. Nitekim eserin önsözünde bunu görmek mümkündür:

> "İlmihal kitapları, İslam Dini'nin inanç esaslarını, ibadet şekillerini, birey ve toplum hayatına ilişkin kurallarını, emir ve yasaklarırı ve bu çerçevede alimlerin yorum ve görüşlerini özetleyen birer rehber kitap mahiyetindedirler. Kısaca "Davramm Bilgisi" demek olan "ilmihal" kişinin Rabbine, kendisine, çevresine ve içinde yaşadığı topluma karşı sorumluluklarının yerine getirmesinde ona yardımcı olacak, kılavuzluk yapacak derli toplu bilgileri içerir. Elinizdeki ilmihal de, "Kadın ve Aile" özelinde, dini ve fıkhî konuları, temel kaynaklara ve genel kabul görmüş bilimsel metodlara bağlı kalarak; güncel gelişim ve değişim unsurlarının da göz önünde bulundurarak ele almaktadır. Eserin telifinde öncelikle konularla ilgili ayet ve hadislere yer verilmiş, genellikle Hanefi mezhebinin görüşleri esas alınmış, ancak sağlıklı bir sonuca ulaşabilmek için diğer fıkıh mezheplerinin ve çağdaş islam alimlerinin yaklaşımlanna da değinilmiştir. Gerektiğinde gerekçesi belirtilerek anılan mezhepler ve görüşler arasında tercihte bulunulmuştur."[27]

Eserde kadın ve erkek arasındaki farklı hükümler izah edilirken sıkça eşitlik vurgusu ve bu tür farklılıkların kadının aşağı olmasıyla ilgili bulunmadığı söylenmiştir. Mezheplerüstü ve modern bir usul takip ettiği görülen ve tercih edilen hükümlerin gerekçesinin belirtildiği ifade edilmesine rağmen bu hususun her mesele için geçerli olduğunu söylemek zor gözükmektedir. Meselâ, kadınla erkeğin tokalaşması meselesinde; "Ebu Bekir'in yaşlı kadınlarla musafaha yaptığını bildiren rivayetler nedeniyle Hanefiler yaşlılarla musafaha yapılabileceğini söylemişlerdir." ifadesinden sonra, "Bize göre kadın ya da erkek şehvetsiz olarak tokalaşmak niyetiyle de olsa yabancı birisinin hiçbir yerine dokunamaz." denmiştir.[28] Bu yaklaşım, genel modernist bakış açısına aykırılığı hasebiyle dikkat çekici olsa da bu hükme medar olabilecek hiçbir delil sunulmamıştır.

Sorulu-Cevaplı Kadın İlmihali, Abdullah Sevinç, (İstanbul: Gonca Yayınevi, 2006, 576 s.) Kitabın bölüm başlıkları sırasıyla şöyledir: Yaratılış, Tarihte kadın, Kadınların özel halleri, İslam'da aile, İma ve İslam, İbadet (namaz, oruç, zekât, hac, umre, kurban), Din, Çocuk eğitiminde anne ve babanın görevleri, Peygamberimiz Hz. Muhammed (sas), Toplumsal konular, Kadın ve tesettür. Başlığında sorulu-cevaplı denmişse de her konuda bu usul takip edilmemiştir. Abdestin alınışı ve namazın kılınışı basit ve sade çizimlerle de anlatılmıştır.

[27] Asım Uysal - Mürşide Uysal, *İzahlı Kadın İlmihali* (İstanbul: Uysal Yayınevi, 2008), 3.
[28] Uysal-Uysal, *Kadın İlmihali,* 253.

Açıklamalı Kadın İlmihali, Abdülvahhap Öztürk, (İstanbul: Çelik Yayınları, ts.) Başlarda kadının yaratılışı, mutlak olarak kadın, anne, kız, kız kardeş, komşu kadını, zevce, mehir, nafaka, kadını dövmemek gibi birbiriyle doğrudan bağlantılı olmayan konular işlenmiştir. Bazı tereddütlü konular ve cevapları, kadının şahitliği, mirası, tahsili, çalışması… Bundan sonra birinci bölümde itikadi konuları ele alır. İkinci bölümde ibadet konularını işler.

Peygamberimizin Sünnetinde Evlilik, Abdülvehhab Öztürk (Ankara: Kılıç Yayınları, 1997, 480 s.). İsmin kısmen farklı olmakla beraber tam bir aile ilmihali niteliğindedir.

Aile İlmihali, Mehmet Altunkaya (Şelale Yayınları, 2004, 480 s.) Bu eseri tespit ettik fakat içeriğine dair bilgi bulamadık.

Ailede Saklı Cennet- Düğün, Evlilik ve Mutlu Yuva, Mehmet Ildırar, (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2016, 168 s.) Başlığından da anlaşılabileceği üzere daha çok nasihat ve ahlaki yönü ağır basmakla beraber kadınların özel halleri ve diğer fıkhi konulara temas ettiği için aile ilmihallerinden sayılabilecek bir eserdir.

Hanefi ve Şafii Mezheblerine Göre Kadın ve Aile İlmihali, Seyda Muhammed Konyevi, (Konya: Reyhani Yayınevi, 2011, 491 s.) Kitabın tanıtımı sadedinde şunlar yazılmıştır: Dinde insan ayırımı yoktur. Onda erkek kadın ayırımı yapılmaz. Allah'a ve hak dine inanan, salih amel işleyen ve haramdan sakınan herkes, Allah-u Zülcelal'e dost olur. İman etmeyen, Allah'ın rahmetinden uzak, peygamberin şefaatinden mahrum olur. Mükellefiyet çağındaki her insan, imandan sonra salih amel yapıp kötülüklerden kaçınmakta aynı derecede sorumludur. Şu ayet bunu ifade etmektedir: Rableri onların dualarını kabul etti ve şu hükmü bildirdi: Sizden erkek olsun kadın olsun salih amel eden kimsenin amelini zayi etmem. Bu konuda sizler (kadın-erkek) aynısınız... (Al-i İmran,195)

Tam Kadın İlmihali, Hace Fatma Eskişehirli (Penbe), (İstanbul: Eser Neşriyat, 1995, 2003, 480 s.) "Bugüne kadar pek çok "Kadın İlmihâli" hazırlanmış ve yayınlanmıştır. Hal böyle olunca "Bizim de böyle bir ilmihâl hazırlamamızın sebebi nedir?" diye bir soru akla gelebilir. Biz neşredilmiş bütün ilmihâlleri gözden geçirdik. Tabiî ki her birinin kendine göre bir usûlü ve yöntemi vardır. Elbette bizim de kendimize göre bir yöntemimiz olacaktı. Biz günümüz şartlarına en güzel şekilde cevap verebilecek ve herkesin kolaylıkla faydalanıp bütün problemlerini halledebileceği bir usûle göre hareket ettik. Hanımlarla ilgili akla gelebilecek bütün meselelere bu kitapta yer verdik. Ayrıca günümüz problemlerini soru-cevap halinde formülleştirip meseleleri en kısa yoldan öğretmeyi hedefledik. Müslüman bir hanımın bütün özel meseleleri bu

kitapta yer aldığı gibi. "İslâm İlmihâli" ile ilgili bilmek istediğiniz bütün meselelere de yer verdik. Ayrıca İslâm ahlâkı mevzuunda gerekli olan bütün bilgiler de kitabımızda mevcuttur. Meşhur Müslüman hanımların hayat hikâyeleri anlaşılır ve akıcı bir Türkçe ile kitabımıza konulmuştur. Hemen şunu da ifade edelim ki meseleler anlatılırken "Kitab Sünnet İcmâ-ı Ümmet" esasına göre hareket edilmiş önce Kur'ân-ı Kerîm açısından sonra hadîsler açısından sonra da İslâm âlimlerinin görüşleri esas alınarak meseleler halledilmiştir. Netice olarak bu ilmihâlde her Müslüman Hanım aradığı her şeyi bulabilecektir."

A'dan Z'ye İslam'da Evlilik ve Aile Okulu, Mehmet Kızılkaya, (İstanbul: Hayat Yayınları, 2014, 495 s.) kitapta şu tür soruların cevaplandığı ifade edilmiştir: Eş seçerken nelere dikkat edilmeli? Kız isteme nasıl olmalı? - Nişanlılıkta dini nikâh yaptırılmalı mı? Evlenilmesi yasak olanlar kimlerdir? İlk gece için nasıl hazırlık yapılmalı? Evlilikte cinsel hayat nasıl olmalı? Ailede kadın ve erkeğin birbiri üzerindeki hakları nelerdir? Ailede kadının erkeğe ve onun ailesine; erkeğin kadına ve onun ailesine karşı sorumlulukları nelerdir? Ailede haram ve helaller; temizlik ve temizlik kuralları nelerdir? Ailede çiftler arasındaki sevgi ve muhabbet nasıl artar? Ailede anne-baba-çocuk, büyükanne-büyükbaba-torun ilişkisi nasıl olmalı? Aile fertlerinin birbirine karşı sorumlulukları nelerdir? Ailenin komşularıyla ilişkisi nasıl olmalı? Ailede çocuklara inanç ve ibadetler nasıl kazandırılır?

Açıklamalı Kadın İlmihali, Kasım Yayla, (İstanbul: Merve Yayınları, 2016, 495 s.) Eserin tanıtım yazısında şunlar ifade edilmiştir: "Tarihten günümüze kadın; İslam'da kadın hakları, itikat ve ibadet esaslar, nikah, evlilik, boşanma, boşanmanın hükmü, miras hukuku, ailede kadının rolü, kadınlara ait haller, tesettür ve hicâp, doğum kontrolü, cinsel meseleler, cinsel haramlar, kadının şahitliği, İslam'da kadının sosyal ve siyasal durumu ve daha birçok sorunun cevabını bu eserde bulacaksınız."

Mezheplere Göre Bütün Yönleriyle Kadın ve Aile Fıkhı Ansiklopedisi, Abdulkerim Zeydan, trc: Heyet, (İstanbul: Asalet Yayınları, 2019) Arapça adı "el-Mufassal fi Ahkami'l-Mer'e ve'l-Beyti'l-Müslim fi'ş-Şeriati'l-İslamiyye" olan bu eser bir heyet tarafından Türkçe'ye çevrilip 15 cilt olarak yayınlanmıştır. İtikadi ve ahlaki konular ele alınmamakla beraber taharetten başlayıp aileyi ilgilendiren hemen bütün fıkhî bahisler mezheplere göre işlenmiştir. Bu yönüyle bir aile ilmihali sayılabilirse de hacimli olması, bir el kitabı/ilmihal olma vasfından ziyade kaynak eser niteliğinde bir eser oluşunu ön plana çıkarmaktadır.

Delilleriyle Kadın ve Aile İlmihali, Mustafa Kasadar, Sadık Akkiraz, (İstanbul, Ravza Yayınları, 2015, 2021, 549 s.) Eserin tanıtım yazısından şunlar belirtilmiştir:

“Sistematik ve yönlendirici bir ilmihâl -Hanefî ve Şâfiî Fıkhına Göre- Bugün insanların çoğu dinî hakikatin evrensel mesajından haberdardır. Ancak sahip oldukları bilgiler bir türlü İslâm nizamını hayatlarına tatbik etmeye yöneltmiyor. İnsanları sadece bilgilendirmek yeterli değildir. Onların fikri dünyalarına inmek, İslâmî hayatın güzelliklerini öğretmek küfrün çirkin ve azgın yüzünü tanıtmak lazımdır. Bu endişelerle yönlendirici, eğitici bir ilmihâl olmasına özen gösterilerek hazırlanan eser ayrıca Şâfiî mezhebinin ayrıldığı noktaları da içermektedir.”

Kadın ve Aile İlmihali, Kübra Ülkü, (İstanbul: Yasin Yayınevi, 2011, 440 s.). Eseri; “Ehl-i Sünnet ve’l cemaatin esasları nelerdir? Dinden çıkmayı gerektiren sözler nelerdir? Küfür sözler nelerdir? Hayız ve nifas günü nasıl değişir? Özür hali nasıl olur? Hayızlı iken cinsi münasebette bulunmanın hükmü nedir? Düşük yapan kadın loğusa mıdır? Korunma caiz midir? Hapishanedeki bir kimse teyemmüm yapabilir mi?” Gibi birçok fıkhi soruların cevaplarını vermek üzere yazıldığı ifade edilmiştir.

Kadın ve Aile İlmihali-2, Kübra Ülkü, (İstanbul: Yasin Yayınevi, 2011, 496 s.) Namazları hangi vakte kadar geciktirebiliriz? Uçak, gemi veya araç üzerinde iken namaz nasıl kılınır? Kaza namazı nasıl kılınır? Namazı bozan kıraat hataları nelerdir? Hasta namazı nasıl kılar? Namazı çabuk kılmanın hükmü nedir? Seferi olan kişi nasıl namaz kılar? Hangi durumlarda namaz terkedilebilir? Bunlar ve bunlara benzer birçok fıkhi soruların cevapları.

Kadın ve Aile İlmihali-3, Kübra Ülkü, (İstanbul: Yasin Yayınevi, 2012, 495 s.) Oruç tutması gerekenler kimlerdir? Fidye nedir kimlere verilmelidir? Zekat vermek kimlere farzdır? Hac'da vekillik nasıl olur? Kadının hac'daki durumu nedir? Umre nasıl yapılır? Kimlerin kestiği yenir kimlerin kestiği yenmez?

Delilleriyle Kadın ve Aile İlmihali, Hamdi Döndüren, (İstanbul, Erkam Yayınları, 2016, 640 s.) Kitabın önsözünde şunlar yer alır: “Elinizdeki eser; mü'minin doğumundan ölümüne kadar aile içinde ve dışında karşılaştığı eğitim, terbiye, cinsel sorunlar, evlilik, aile içi hak ve sorumluluklar gibi her fert ve aileyi ilgilendiren güncel meselelerle İslami açıdan çözümler araştırır. Beşeri hukukta «medeni hukuk», İslâm fıkhında ise muâmelât’ın «şahsî haller (el-ahvâlu ş-şahsiyye)» ya da «nikâh, talak ve miras» başlıkları altında yer alan bölümler eserin ana konularını kapsamaktadır.”

Kitabın kapağında eser isminin altında şunlar yazılıdır: “Nikah - Boşanma - Mahremiyetler - Kadın ve Çocuk Hakları - Sorular ve Cevaplar.” Bölümleri ise şöyledir:

“Eser on üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde; aile hayatı ile ilgili yaratılış, örtünme, yabancı karşı cinslerin ilişkileri ve yasak ilişkiler gibi konular «Temel Bilgiler» başlığı altında incelenmiştir.

İkinci bölümde; İslâm'da evliliğin dayandığı esaslar, başlığı altında; nişan, evlenme, evlenme engelleri, denklik ve düğün eğlencesi konularına yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde; evlilik çeşitlerine yer verilmiştir.

Dördüncü bölümde; evliliğin malla ilgili olan yönü üzerinde durulmuştur.

Beşinci bölümde; evliliğin şahsa bağlı hak ve sorumlulukları incelenmiştir.

Altıncı bölümde; çocuklar üzerinde hukuki temsil başlığı altında, ehliyet, velayet, vesayet ve vekâlet incelenmiştir.

Yedinci bölümde; nesep, buluntu çocuk, süt hısımlığı ve hıdâne üzerinde durulmuştur.

Sekizinci bölümde; evliliğin sona ermesi incelenmiştir.

Dokuzuncu bölümde; boşanmada özel durumlar arasında hâkim kararı, ilâ, muhâlea ve zıhar üzerinde durulmuştur.

Onuncu bölümde; evliliği sona eren kadının iddet durumları incelenmiştir.

On birinci bölümde; vasiyet ve vesâyet konusu incelenmiştir.

On ikinci bölümde; mirasın temel esasları üzerinde durulmuştur.

On üçüncü bölümde; aile hayatı ile ilgili günlük hayatta karşılaşılan çeşitli sorular konularına göre tasnif edilerek cevaplanmaya çalışılmıştır."[29]

İslâm'da Kadın ve Aile, Mehmed Emre, (İstanbul: Bedir Yayınevi, 2014, 203 s.) Kitabın içeriği şöyledir: Cahiliyet devrine bir bakış, evlenmeyi teşvik eden hükümler, evlenmenin hükmü, evliliğin faydaları, sağlam bir aile yuvasının kurulması neye bağlıdır? Erkeğin ve kadının hayırlısı, cahiliyet devrinde nikah, İslam'da nikah, nikahta şahit, alacağı kadını görmek, nikah edepleri, iki bayram arası nikah, nikahın nevileri ve kısımları, müt'a nikahı, mehir, başlık, nişan, cihaz, Hazret-i Fatıma'nın çeyizleri, düğün, evlenecek kimseye caiz olup olmayan şeyler, Hz. Fatıma'nın düğün ve zifafı, erkek ve kadının karşılıklı hak ve vazifeleri, kadın ve erkek arasında geçimsizlik, boşanma, boşanmanın hükmü, talakın taliki, talak-i ric'i ve bayin, üç talak, iddet, hulle, taaddüd-i zevcat, evlenmekten maksat evlat yetiştirmektir, evlat yetiştirmenin faydaları, anne ve babanın vazifeleri, a) Güzel bir isim koymak, c) Çocuğun beslenmesi, d) Evlat sevgisi, e) Evlada hediye vermede adalet, f) Evlada iman aşılamak. Evladı güzel ahlak üzere yetiştirmek, iyi evladın faydaları, azil ve çocuk düşürme, beşikte konuşan çocuklar, çocukların sünnet ettirilmesi, müşrik çocukların ahiretteki hali, evlat edinme

[29] Hamdi Döndüren, *Aile İlmihali* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2016), 6-7.

(Tebenni), anne ve baba hakkı, tesettürün faydaları ve çıplaklığın getirdiği zararlar, gözü haramdan sakınmak, tesettür, kadının namazda tesettürü, erkek ve kadının avret sayılan uzuvları, kadının kadına karşı tesettürü, kadının erkeğe karşı tesettürü, kadının yabancı erkeğe karşı tesettürü nasıl olmalı? Kadınların evden dışarı çıkması, zinanın ahiretteki cezası.

Hanımların Din Rehberi- Ayet ve Hadislerle Hanımlara Sesleniş, Mehmed Emre, (İstanbul: Çelil Yayınevi, 1996, 424 s.) Yukarıda belirtilen eserin yazarı M. Emre bu kitabında aile ile ilgili hüküm ve durumları ayet ve hadis metinleri ile beraber vermesi yanında, farklı bir tutum sergileyerek ibadet ve muamelat alanında kadının tabi olduğu farklı hükümleri özellikle işlemiştir. Son kısımda ise Peygamberimizin (sas) zevcelerinden bahsetmiştir.

Sohbet Tadında Evlilik Ehliyeti: Kadın İlmihal, Esme Muratoğlu, (İstanbul: 2015, 352 s.) Eser şöyle takdim edilmiştir: "Sohbet tadında dedik, çünkü hakikatte sohbet tadında. Ehliyet dedik çünkü evlilik rehberi. İlmihal dedik, çünkü her hanımın yol haritası olabilecek bir eserdir bu kitap. Bu eser beş bölümden müteşekkil olup her hanıma gerekli olan; kadının konumu, imanî, ibadet, tesettür, evlilik ve mahremiyetleri gibi daha birçok meseleleri ihtiva eden bir yol haritasıdır."

Yeni Aile İlmihali, Ahmed Şahin, (İstanbul: Cihan Yayınları, 2012, 496 s.)

Yeni Aile İlmihali -2 Hayatımızdaki İslam, Ahmed Şahin, (İstanbul: Cihan Yayınları, 2012, 432 s.) Mahremiyet Sınırları, Yılbaşı Kutlamaları, Kızları Evlenmeye Zorlamak, Gayr-i Müslime Benzemek, Kadın Sekreter Çalıştırmak, Hayvan Dövüştürmek, Ölülere Yasin Okumak, Vesvese, Doğum Günü, Sakal Bırakmak… Bu ve benzeri konulara değinilmiştir.

Aynı yazara ait olan her iki eserin içindekiler kısmının çok karışık ve intizamsız olduğu görülmektedir.

Kadın ve Aile İlmihali, Mehmed Paksu, (İstanbul: Nesil Yayınları, 2005, 496 s.) Kitabın ilk bölümlerinde yer alan konular aile saadeti, aile ve ekonomi, çocuk-anne baba ilişkisi, karı koca arasındaki ilişkiler, anlaşmazlıklar, akrabalar, mahremiyet, âdet, süt çocuğu, tüp bebek, mehir, nişan, nikâh, düğün, abdest, gusül, Kur'ân, namaz, oruç, hac… nazar, büyü, kuş besleme, estetik ameliyat…

Aile İlmihali, Hayreddin Karaman, (İstanbul: Timaş Yayınları, 7. Baskı, 2015, 496 s.) Kitabın tanıtım yazısında şunlar ifade edilmiştir: "Hayreddin Karaman; aile ve kadın denince akla gelen her türlü sorunun cevabını, evlilik, aile hayatı, çocuk bakımı ve terbiyesi, kadına ait haller, gündelik hayatın düzenlenmesine dair detayları temel kaynaklara referanslarla okura aktarıyor. Hz. Peygamber'in (sav) ev ve aile

hayatının model alındığı eser, insanın yaradılış kanunlarına uygun bir hayat kurmasıyla yakalayacağı saadetin ipuçlarını sunuyor."

İslâm'da Kadın ve Aile, Hayreddin Karaman, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 1995, 459 s.) Karaman'ın aile ilmihaliyle benzer içeriğe sahip olup bazı meselelerin bu eserde ele alınmadığı görülmektedir.

Tarihte Kadın ve Cilbab, Fatma Temir (İstanbul: Yasin Yayınevi, 2014, 332 s.) Kitabın başlığı kadın ilmihaline nispetle biraz farklı konuları çağrıştırsa da içeriği itibariyle bir kadın ilmihali niteliğine sahiptir. Beş bölümden oluşan kitabın muhtevası genel olarak şunlardan oluşmaktadır: 1. Bölüm insanın yaratılışı, tarihte kadının yeri, İslam'da kadın, 2. Bölüm örtünme ve İslam, örtünme duygusu yaratılışta vardır, örtünmemin yararları, tesettür kuralı evlilik ve aileyi korur, utanma duygusu, fuhşun tırmanışı, kapitalist sistemde kadının harcandığı alanlar… 3. Bölüm örtünmenin hükümleri… Kadının sesi, saç kestirmesi… 4. Bölüm hayızla ilgili meseleler, 5. Bölüm karı ile kocanın karşılıklı hakları, mehir, nafaka…

Mutlu Bir Yuva İçin, İbrahim Sarı, (İstanbul: Net Medya Yayıncılık, 2016, 371 s.) "Amacı sağlam bir toplum kurmak olan İslam, aileye çok önem vermiştir. Çünkü aile, toplumun temel taşıdır. Toplumlar ailelerden oluşur. Aile sağlam olursa toplumda sağlam olur."

Kadın İlmihali (Hanımlara Fetvalar), İsmail Mutlu, (İstanbul: Mutlu Yayıncılık, 2016, 248 s.) Kitapta İslam ve kadınla ilgili zihinleri meşgul eden pek çok sualin cevabının bulunduğu belirtilmektedir. Bunlardan bazıları: İslam'ın kadınlara tanıdığı haklar nelerdir? Kadın erkek eşit olabilir mi? Miras'ta kadın niçin yarım hisse alıyor? Kadının şahitlikteki durumu nedir? Kadınla istişare yapılmaz mı? Tesettürde kadınların el ve yüzleri kapatmaları şart mı? Adet halindeki kadınla karı koca ilişkisi nasıl olmalıdır? Kadın devlet başkanı olabilir mi? Kadının guslü, abdesti, namazı, orucu, haccı, tesettürü ve kadın halleriyle ilgili sorular ve cevapları.

Ansiklopedik Kadın İlmihali, Emine Şeyma Usta, (İstanbul: Kişisel yayın, 2016, 2019, 640 s.) "Bu kitap toplumumuzda Kutsal kitabimiz Kuranı Kerim'in emrettiği gibi Müslüman Türk kadınının bilmesi gereken her şey düşünülüp yazılarak yayına hazırlandı. Şu ana kadar toplumumuzda kadınlarımıza yönelik hazırlanan en kapsamlı ve en doğru bilgiler içeren bir kitaptır."

Sünnete Uygun Evlilik ve Aile Hukuku, Mehdi Aksu, (Mir Yayınları, 2021, 400 s.) Kitapta evliliğin gerekçeleri, faydaları ve faziletleri... Evliliğin önündeki engeller... Cinsel sorunlar, evlilik adaylarında olması gereken özellikler… akraba evliliği, mehir, zifaf gecesi adabı... hamilelik dönemi ve çocuk eğitimi... Sevgi ve aşk, çok eşlilik

nedir, niçin vardır? Boşanma sebepleri, kadın erkek hukuku ve daha birçok konuya değinilmiştir.

Kadın İlmihali Evlilik ve Mutluluk, Kadir Sevencan, (İstanbul: Gonca Yayınevi, 2010, 328 s.) Eserin açıklama yazısında şunlar yer almaktadır; "Peygamber efendimizin (s.a.v.) kadınlar ve erkekler hakkındaki veciz sözleri; En hayırlınız ailesine hayırlı olan ve onunla hoş geçinendir. Kadın Allah'ın kullarına bir hediyesidir. Kişinin imanı ziyadeleştikçe kadına sevgisi artar. Hanımlarınızı dövmeyin onlara güzel davranın ve haksızlık etmekten sakının. Kadınların kusurlarını ve onları küçük düşürecek halleri araştırmayınız. Namuslu bir kadına iftira etmek yüz senelik ibadeti yıkar. Evleniniz fakat boşanmayınız! Zira boşanmadan arş- ala titrer. Kocana hizmet etmen bir sadakadır. Saliha kadın din hususunda ne güzel yardımcıdır. Hayâ güzeldir fakat kadınlarda daha güzeldir. Kadın kocası kendisinden razı olarak ölürse cennete girer. Cennet anaların ayakları altındadır." Peygamber efendimizin kadınlara tavsiye niteliğinde sözleri ve karı koca arasındaki ilişki üzerine söyledikleri ile sıra dışı bir açıklama yazısıyla oluşturulmuş eserdir.

Kızımın Din Kitabı *(Kızlar-Hanımlar için Resimli Namaz Hocası),* Yusuf Tavaslı, (İstanbul: Tavaslı Yayınları, 2013, 368 s.) İçeriğinde kadınları ve genç kızları ilgilendiren özel meseleler yer almamaktadır. Kız çocukları için hazırlanmış resimli çocuk kitabıdır.

7'den 70'e Aile İlmihali, Yusuf Tavaslı, (İstanbul: Tavaslı Yayınları, 2021, 384 s) İlmihalini öğrenmenin her Müslüman kadın ve erkeğe Allah'ın emri ve farz olduğunun vurgulandığı eserde, din, iman bilgileri, 32 farz ve 54 farz bilgileri, İslam'ın şartları, tüm nafile namaz çeşitleri, kandil geceleri ibadetleri, hacet namazı, istihare namazı, tevbe namazı, salâtü'l-vâlideyn, gelin ve damadın gerdek gecesi kılacakları namaz ve açıklamalar, teşbih namazı, sualli cevaplı Peygamberimizin hayatı, ashab-ı kiram ünvanı kimlere verilmiştir, Peygamber Efendimizin hanımları gibi hususlar işlenmiştir.

Hanımlar İçin Asr-ı Saadet Dersleri 1 Akaid- Tefsir- Siyer- İlmihal- Sahabe Hayatı- Aile Eğitimi, Necmettin Salihoğlu, (İstanbul: Ravza Yayınları, 2012, 915 s.) Eser içerik ve amacını öz cümleler ile ifade etmiştir: "İslâmı öğrenen, öğrendiğini yaşayan, yaşadığını tebliğ eden Müslüman bir fert ve tıpkı Asrısaadetteki gibi Müslüman bir toplum oluşturmaktır."

Ayet ve Hadisler Işığında Aile İlmihali, Ali Kara (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013, 693 s.) Eserden bazı konu başlıkları: Evlenmek isteyenlerin birbirlerini görmesi, islâm'da flört caiz midir? Mehir olması uygun olan ve olmayan şeyler, şigar nikâhı,

karı-koca hakları, sıla-i rahim, birden fazla evlilik, tüp bebek, organ nakli, Müslüman kadın ehl-i kitapla evlenebilir mi? Süt kardeşliği, evlat edinme, köpek beslemek, falcılık, büyü ve sihir.

"Her konu, ayet ve hadisler ışığında açıklanmış, konular daha iyi aydınlanması için mezheplerin görüşleri belirtilmiş ve mealler ele alınırken de birkaç meal gözden geçirilmekle birlikte, Türkiye Diyanet Vakfı'nın meali esas alınmıştır."

Hanımlar İçin İlmihal Dersleri, Necmettin Salihoğlu, (İstanbul: Ravza Yayınları, 2018, 439 s.) Sayfaları desenli ve pembe renkten oluşan kitabın tanıtım yazısında belirtildiği üzere, "Bu kitap, bir yılın 52 hafta olması göz önünde bulundurularak konular 52 ders şeklinde işlenmiştir. Bu kitabın özelliğine gelince, ilmihal bilgileri öncelikle gerek aile içi eğitim ve gerekse hanımların yapacağı her türlü sivil çalışmalarda bir yıl boyunca konu ve içerik sıkıntısı çekmeden kolaylıkla takip edilecek bir tarzda hazırlanmıştır." "Kitabın hazırlanmasında ana kaynak olarak Mustafa Kasadar ve Sadık Akkiraz tarafından hazırlanan "Delilleriyle Kadın ve Aile İlmihali" kullanılmıştır. Kitaptaki bilgiler Hanefi mezhebi fıkhına göre hazırlanmıştır. Ancak bazı önemli konularda Şafii mezhebinin görüşlerine de yer verilmiştir." (s. 12)

Aile İlmihali, Heyet-Hüsamettin Vanlıoğlu, Fatih Kalender, Abdullah Hiçdönmez, Emin Ali Yüksel, (İstanbul: İsmailağa Yayınları, 2019, 486 s.)

Zengin bir muhtevaya sahip olduğu görülen eser sadece aile ile ilgili fıkhî hükümlere hasredilmiştir. Aile başlığından sonra evlilik başlığı altında eş seçimi, nişan, nişan atmak ve sonuçları, nikah duası, düğün yemeği, nikâh akdiyle ilgili hususlar, muvakkat nikâh, kız kaçırmak, nikâhta velayet… Sonra "Evlenilmesi haram olan kadınlar" ve "Süt hısımlığı" başlıkları altında ilgili hususlar işlenmiştir. Ardından Mehir, Evlilikten doğan karşılıklı vazifeler, zifaf gecesine dair edepler, haram olan cinsel ilişkiler, tüp bebek ve suni aşılama, nesep, nüfus planlaması, talak, iddet, hul' gibi genel başlıklardan sonra günümüz toplumu açısından çok da güncel olmayan zıhar ve liân konuları incelenmiştir. Sonraki genel başlıklar şunlardır: Nafaka, çocukların nafakası, haremlik-selamlık, avret, ihtilat, tesettür, giyim-kuşam…

Ayetler ve Hadisler Işığında Aile İlmihali, Mehmet Dikmen, (İstanbul: Demlik Yayınları, 2019, 520 s.) Kitabın tanıtımı şöyle yapılmıştır: Aile İlmihali kitabı, her Müslümanın asgari düzeyde dini ihtiyacını karşılayacak bilgileri içermesi ve ibret alınarak okunması ümidiyle kaleme alındı. Kitapta, başta namaz olmak üzere, İslam'ın ibadet esasları detaylı şekilde anlatılmıştır. Ailenin kurulması, evlilik, güzel geçimin püf noktaları ve günlük hayatımızda karşılaştığımız helaller ve haramlar konusunda örneklere yer verilmiştir. Bunların yanında Yeme-içme, giyinme, gezme ve dinlenme

gibi hayatımızın bütünü kapsayan davranışlarımızdaki dini açıdan uymamız veya kaçınmamız gereken hususlar da özet halinde değinilmiştir.

Hanımlara Mahsus İlmihal, Heyet, (İstanbul: Fazilet Neşriyat, 2021, 170 s.) Kitabın önsözünde şu açıklamalar yapılmıştır: "İlmihal bilgilerini öğrenmek, erkek kadın bütün Müslümanlara farzdır. Ayrıca hanımların yaratılış itibarıyla erkeklerden farklı oldukları hayız, nifas ve istihâza gibi bazı husûsî hâlleri vardır. Hanımların ibadetlerinde hataya düşmemeleri için bu hususları öğrenmeleri ve âdetlerini takip etmeleri lâzımdır. Bu eserde, hanımlara mahsus bu husûsî hâller izah edildi. Tablo ve çizimlerle meseleler daha anlaşılır hâle getirildi. Ayrıca tesettür, mahremiyet, süt akrabalığı doğum kontrolü, mehir, talak gibi bazı meseleler de okuyucularımızın istifadesine sunuldu."

Aile İlmihali, M. Akif Aydın, Mustafa Çağrıcı, Ali Bardakoğlu, Ülfet Görgülü, (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2022, 354 s.) "Modern zamanlardan geçerken aile fıkhının önemine binaen akıllılara gelen sorulara cevap niteliğinde olan bu eser ailenin davranış bilgisi olma hüviyetini taşımaktadır." Cümlesiyle tanıtılan eserde şu tür konular ele alınmıştır: aile hayatı, evlenme, nişanlanma, evlenmenin unsur ve şartları, evlenme ehliyeti, velayet, denklik, evlenme engelleri, evliliğin sonuçları, cinsi hayat ve yasaklar, ailenin önemi, çocuğa karşı vazifeler, mahremiyet, boşama, rızai boşama, kazai boşama, lian, ilâ, iddet, nesep, emzirme, çocuğun bakım ve nafakası, usul, füru ve hısımlık nafakası, örtünme, süslenme, kadınlara mahsus haller, temizlik ve ibadetler…Birçok bölümün TDV yayınlarından çıkan ilmihalden alınmıştır.

Sohbet Tadında Evlilik Ehliyeti Kadın İlmihali, Esma Muratoğlu, (İstanbul: Muallim Neşriyat, 2022, 352 s.) Eser beş bölümden müteşekkil olup her hanıma gerekli olan; kadının konumu, imanî, ibadet, tesettür, evlilik ve mahremiyetleri gibi daha birçok meseleleri ihtiva eden bir yol haritasıdır.

Muhtasar Kadın İlmihali, Elif Tekoğlu, (İstanbul: Yasin Yayınevi, 2022, 167 s.) kitabın tanıtımı sadedinde şunlar yazılmıştır: "Peygamber Efendimiz (sav) bir hadisi şerifinde; Fıkhı bilmeden ibadet etmek gece karanlıkta bina yapıp, gündüz yıkmak gibidir buyurmuştur. Kişinin şartlarını bilmeden yapmış olduğu ibadet kusurlu ya da geçersiz olabilir. Bu sebeple hangi ibadeti yapacaksa o ibadetin geçerli olmasının şartlarını bilerek bilinçli yapması gerekir. Elinizdeki bu kitap dünya ve ahiret hayatımız için bu denli önemli olan konuların madde madde anlatıldığı bir çalışmadır."

1.4. Kadın ve Aile İle İlgili Belirli Konularda Yazılan Eserler

Kadın ve aileye ilişkin büsbütün konuları değil de belirli bir mevzuyu esas alarak yazılan ilmihal türü eserler de bulunmaktadır. Bunları tespit ederken, yukarıdaki eserlerde olduğu gibi çok ayrıntılı araştırma yapmak yerine, yüzeysel bir araştırma tercih edilecektir. Zira çalışmanın konusu daha ziyade kadın ve aile meseleleri dair hemen bütün konuları içeren eserlerle ilgilidir.

İslam'da Aile İlişkileri 1 - Eşler Arası Hak ve Vazifeler, Kübra Ülkü, (İstanbul: Yasin Yayınevi, 2009, 248 s.) Kitabın mihverini şu cümle oluşturmaktadır: "Aile kuran çiftler ilgili ayette buyrulduğu üzere kendilerini ve sorumluluğunu üstlendikleri ailelerini hüsrana uğratmamak için evlilik öncesi aile ilişkilerinde karı-koca, ebeveyn-çocuk arasındaki hak ve vazifeleri öğrenmeleri İslami bir zorunluluktur."

İslam'da Aile İlişkileri 2 Ebeveynin Çocuklarına Karşı Görev ve Sorumlulukları, Kübra Ülkü, (İstanbul: Yasin Yayınevi, 2009, 335 s.) Hz. Peygamber "...evladınıza ikram edin. Çünkü anne babanızın sizde hakkı olduğu, gibi, evladınızın da sizde hakkı vardır", buyurmuştur. Hadis-i Şerifte ifade buyrulduğu üzere, ana-babanın çocukları üzerinde hakkı olduğu gibi çocuklarında ebeveynleri üzerinde bir takım hakları vardır. Ebeveynin bu hakları öğrenip onlara riayet ederek çocuklarını yetiştirmesi gerekir. Aksi halde çocuklarını İslam kaidelerine göre terbiye edemeyerek, kul hakkına girmiş olacaklardır. İşte kitabımız, ebeveynin bu asli görevlerini yerine getirerek vebalden kurtulmalarına vesile olmak maksadıyla yazılmıştır."

İslam'da Aile İlişkileri 2 Müslümanın Ebeveyn Akraba ve Komşularına Karşı Vazifeleri, Kübra Ülkü, (İstanbul: Yasin Yayınevi, 2008, 176 s.) Kitabın tanıtımı şöyledir: "Bir Müslüman olarak ana-babamıza akrabalarımıza ve komşularımıza karşı İslam'ın emirleri gereğince insani vazifelerimizi yerine getiriyor muyuz? Daha doğrusu bundan evvel bu vazifelerin neler olduğunu, onları yerine getirdiğimizde neler kazanacağımızı, vazifelerimizi uygulamadığımız takdirde bizleri neler beklediğini biliyor muyuz? İşte bu kitap tüm bunları öğretip vazifelerimizi yerine getirmemize yardımcı olmak gayesi ile hazırlanmıştır."

İslam'da Tesettür ve Evlilik, Kübra Ülkü, (İstanbul: Yasin Yayınevi, 2010, 96 s.) İslam'a göre tesettürde aranan özellikler, kadının sesinin avret olması, kadının mahremi olan erkekler, zinanın kısımları, evlenmenin hükmü, söz, nişan ve düğün, evleneceklerde aranan vasıflar gibi konular işlenmiştir.

Hanımların Özel Halleri, Kemal Yıldız, (İstanbul: Semerkand Yayıncılık, 2012, 120 s.) "Eserde hanımların âdet günleri, loğusalık ve özür kanamaları gibi özel

konuların İslami kaynaklardaki önemi, bilimsel verilerle ve en sade dille, Hanefi ve Şafii mezheplerinin görüşleri ile verilmiş. Cinsel ilişki hâlinde, namaz, hac, tavaf, oruç, Kur'an-ı Kerim okumak gibi ibadet zamanlarında bir hanımın nasıl davranması gerektiği ele alınıyor."

Hanımlar İçin Abdest Gusül Özel Haller ve Namaz, Ebu Malik el-Mısrî, (İstanbul: Polen Yayınları, ts. 238 s.) "Bu eser, özelde hanımlara hitap etmekle birlikte, kadınıyla erkeğiyle bütün Müminlerde, varoluş bilinç ve derinliğini oluşturacak fıkıh bilgilerini, Kuran ve Sünnet'in rehberliğinde, delilleriyle ve o dönemin algısıyla birlikte, kolay anlaşılır bu üslup içerisinde sunmaktadır."

Hac ve Kadın, Ülfet Görgülü, Belgin Konarılı, Huriye Martı, (TDV yayınları, 2022, 83 s.) Kitabın tanıtım yazısında şunlar ifade edilmiştir: "Hac sanki geçmişten geleceğe uzanan bir ibret ve hikmet köprüsüdür. Hacca giden Müslümanlar bir taraftan Hz. İbrahim'in ve ailesinin başından geçenleri yâd ederken, Peygamberimizin adımladığı yollardan yürüyüp onun sünnetini ihya ederken, diğer yandan da geleceğe dair umutlar ve yeni kararlar ile memleketlerine dönerler. Bir kadın için hacda olmak, Hz. Hacer'in hatırasıyla buluşmaktır. Safa ve Merve Tepesi arasında Hacer validemizin su arayışında gösterdiği gayret, hacı adayı kadınların dizlerine derman olur. Asırlar önce burada yavrusu İsmail için çırpınan, yalnız ama azimli bir kadının tevekkül ve samimiyeti bütün kadınları kuşatır. Bu iman ve teslimiyetle açılan zemzem misali hayır kapıları için bütün kadınlar duaya durur…"

1.5. Aile İlmihallerinin Yazılma Sebepleri

Kur'an-ı Kerimde Yüce Allah şöyle buyurmuştur: *"Mü'minlerin hepsi toptan seferber olacak değillerdir. Öyleyse onların her kesiminden bir grup da din konusunda köklü ve derin bilgi sahibi olmak ve döndükleri zaman kavimlerini uyarmak için geri kalsa ya! Umulur ki sakınırlar."*[30] Ayette ilim öğrenmenin ve öğretmenin ehemmiyeti açıkça vurgulanmaktadır. Müslümanlığı öğrenmek ve yaşamak isteyenler için temel dini bilgileri, bunun yanı sıra günlük hayatta karşılaşılan birçok duruma cevap bulabilmek için sade, anlaşılabilir kaynakların mevcudiyeti cevap arayan Müslümanlara hem gereklilik hem de kolaylıktır. Aynı şekilde Hz. Peygamber (s.a.v) bir hadis-i şerifinde; *"İlim talep etmek / öğrenmek her Müslümana farzdır."*[31] buyurmuştur. Buradan da anlaşıldığı üzere Müslümanlar ilim öğrenmek ve öğretmek ile sorumlu tutulmuşlardır.

Müslüman bireylerin hem öğrenme hem de öğretme ile sorumlu tutulduğu ilmin kolayca öğrenilebilmesi ve tebliğ edilmesi hususunda ilmihal çalışmaları devreye

[30] *Kur'an Yolu Meâli*, çev. Hayreddin Karaman vd. (Ankara: Diyanet İşleri Yayınları, 2017), et-Tevbe 9/122.
[31] İbn Mace Ebu Abdillah Muhammed b. Yezid, *es-Sünen,* İstanbul 1991, "*Mukaddime"* 17.

girmektedir. Bu bağlamda ilmihal çalışmaları, okuyucuya hazır bilgiye ulaşma konusunda kolaylık sağlamaktadır. İlmihal çalışmaları, aynı zamanda herhangi bir konu ile ilgili hükümleri öğrenmede, daha anlaşılabilir düzeyde olması Müslüman bireylerin mükellefiyetinden haberdar olması konusunda kolaylık sağlamaktadır. Merak edilen ve cevabı aranan bilgilere bu çalışmalar ile çok daha kolay ulaşılabilmektedir.

Kadın ve aile ilmihallerinin yazılma gerekçeleri de yukarıdaki ile aynı olmakla beraber, bu alanda çokça çalışmanın yapılması, kadın ve aile kavramlarının içerik bakımından zengin olması ile de alakalıdır. Şöyle ki kadının ibadetleri, aile hayatı, kişiler arası ilişkisi, ev yaşantısı, iş ve sosyal hayatı, anne olması, konuşması-sesini duyurması, tesettürü, hakları gibi sıralanabilecek daha bir dizi durumu ilmihal çalışmalarına konu olmuştur.

Kadınların kendilerini ilgilendiren bu mevzulara vakıf olması için kadın ve aile üzerine yazılmış olan hususi ilmihal çalışmalarına ihtiyaç duyulmuştur. Kadın ve aile ilmihalleri, kadınların günlük hayatta sıkça karşılaştığı sorunların hükmünü bildirmeyi amaçlanmaktadır. İlmihal çalışmalarının açık ve açıklayıcı anlatımı ile kadınların helal dairesini ve sınırlarını bilip sahip olduğu hakların bilincinde olmaları sağlanmaktadır.

Meselenin aile yönüne gelince; insanın hayatı boyunca aile ile iç içe olması konunun önemini yeterince ortaya koymaktadır. İslam dininde de ailenin ne olduğunu yahut ne olması gerektiğini ortaya koymayı amaçlayan aile ilmihalleri, evlilikten çocuk terbiyesine, aile hayatından gündelik hayatın düzenlenmesine kadar birçok meseleyi ele almaktadır.

Kadın ve Aile ilmihallerinin muhtevası denilince bireylerin açıkça ifade etmekten çekindiği durumlar da bunlarda yer alabilmektedir. Fıkıhta utanmak olmaz lakin her kadın sıkılmadan rahat bir şekilde bilgisini edinmek istediği mesele hakkında soru soramayabilir. Aynı zamanda rahat olabileceği ortam yahut cevabını alabileceği kişiyi bulamayabilir. İlmihal çalışmaları bu noktada herkesin anlayabileceği açıklıkta olması ve çokça örneğinin bulunması ile kolaylık sağlamaktadır.

Kadın ve aile konusuna dair, birçok temel kitabı inceleyip istifade etmek elbette mümkündür. Ancak bu durum herkes için kolay bir durum değildir. Böylelikle kadın ve aile ilmihalleri devreye girmiş ve herkesin faydalanabileceği çalışma halini almışlardır.

Son zamanlarda kadın ve aile ilmihallerinin sayılarının iyice arttığı görülmektedir. İlmihal çalışmalarının içeriği Müslümanların genel hayatıyla ilgili olduğu gibi, vurgulanan mevzular dönemin şartları ile yakından ilişkilidir. İlk ilmihaller ortaya çıktıktan sonra yapılan çalışmalar, ilk eserlerde yer almayan konuları, üzerine

yeterince vurgu yapılmayan meseleleri de ekleyerek ortaya konmuştur. Çalışmamızda kullandığımız kadın ve aile ilmihallerinin birkaçında da bu durumu görmekteyiz.

Kadın ve aile ilmihalleri genellikle yukarıda çerçevesi çizilen amaçlar doğrultusunda yazılmışlardır. Bunun yanında her bir ilmihal yazarının eserini hangi saik veya saikler yazdığı da önem taşımaktadır. Kadın ve aile ilmihali çalışmalarında bazı müellifler eser hakkında bilgilendirmelerde bulunurken eserin yazılış amacından da bahsetmişlerdir. Bazıları ise eseri neden yazdığından söz etmezken kimisi daha önce yazılan bu tür eserlere rağmen neden böyle bir teşebbüste bulunduğuna dair açıklamalar yapmışlardır. Mesela Hamdi Döndüren *Delilleri ile Aile İlmihali'*nde, kitabı yazma amacını şöyle ifade etmiştir: "Eser iddiadan uzak bir anlayış içinde İslâm'ın temel kaynakları taranarak aile hayatı ile ilgili temel meseleleri gün ışığına çıkarma ve mü'minlerin bunlarla amel etmesine vesile olmak gayesiyle telif edilmiştir."[32]

H. Karaman, aile ilmihalini yazma sebebini şöyle dile getirmiştir:

> "Müslümanın her hâli, durumu ve ilişkisinde kulluk vazifesini yerine getirmesi ve kulca davranabilmesi için "din bilgisine" ihtiyaç vardır. Müslümanların hemen tamamında ortak olan "hâllerin din bilgisi" ilmihâl adı verilen kitapların konusu olmuştur. Bu kitapların çoğu kadınlar ve erkekler için ortak olarak yazılmıştır. Kadınların farklı hâl ve ihtiyaçları göz önüne alan bazı yazarlar son zamanlarda "kadın ilmihâlleri" de yazdılar. Ama günümüzde Müslüman kadınlarla ilgili mesele ve problemler klasik ilmihâl formatını aşan çalışmaları gerekli hale getirdi."[33]

İsmailağa heyetinin telif ettiği ilmihalin yazılma gayesi şu cümlelerle ortaya konmuştur: "Müslüman kişi, aile ve nikahla alakalı dini emir, vazife, hak ve hukuku ve de aileyi ilgilendiren İslami bilgileri öğrenmelidir ki Allah Teala'nın bu inayetinden müstefit olsun. İşte bu denli öneme sahip aile olgusunun Allah Teala rızasına uygun olarak devam ettirilmesi için "Aile İlmihali" adı altında sunmaya çalıştığımız bu bilgilerin tüm Müslümanlara yarar sağlayacağını umuyoruz."[34]

Dikmen ise eseri yazma sebebinin beyan sadedinde ilmin lüzumuna vurgu yaparak şunları söylemiştir: "Bu çalışmayla sizlere bu konuda yardımcı olunmak istenmektedir. Yaşanacak hayat boyunca lâzım olacak temel inanç prensipleri ve ibadet mükellefiyetleri, özellikle imandan sonra en büyük kulluk borcu olan namaz ibadeti geniş şekilde anlatılmış; verimli ve feyizli bir İslâmî hayatın üzerinde yükseleceği dinî ve ahlâkî vazifeler özetlenmiştir. Ayrıca dinimizin evlilik ve boşanma hükümleri, günlük hayatta karşımıza çıkan helal ve haramlar, İslama uygun olan ve olmayan toplumsal anlayış ve örfi uygulamalar da bu kitabın içinde yer almıştır."[35]

---

[32] Döndüren, *Aile İlmihali*, 7.
[33] Hayreddin Karaman, *Aile İlmihali* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2015), 15.
[34] Hüsameddin Yanlıoğlu vd., *Aile İlmihali* (İstanbul: İsmailağa Yayınları, 2019), 4.
[35] Mehmet Dikmen, *Aile İlmihali* (İstanbul: Demlik Yayınları, 2020), 9.

Abdülvehhab Öztürk *Peygamberimizin Sünnetinde Evlilik* adlı eserini tanıtırken şu ifadelere yer vererek kitabın yazılma sebebini şöylece belirtmiştir:

> "Bu isimde ve bu isme yakın pek çok kitap, gördüğünüzden eminiz. Biz de piyasada böyle birçok eserler görmekteyiz. Benzer bu kadar eser varken, bu kitabı onlardan ayıracak bazı özellikleri olmalı idi. İşte gerçekten bu kitapta bazı özellikler bulundurmağa çalıştık. İsterseniz onları hep beraber görelim:
> 1- Eser, adından da anlaşılacağı gibi, evlilikle ilgili olarak Yüce Peygamberimizin sünnetinde geçen olaylarla sınırlı kalmıştır. Böyle olmakla beraber, sanırız, bütün konular işlenmiştir. Sünnette olmayan, adet icabı evlilik işlemlerimizde görülen olayların üzerinde durulmamış; dolayısıyla böyle bir şey varsa, onların, zikredilen sünnete ircaı hedef alınmıştır.
> 2- Konular örnek olaylarla anlatılmıştır. Mesela, evlenmek istediği kıza ve kadına bakmak caizdir, dendikten sonra, Peygamberimizin sünnetinden canlı misaller verilmiştir. Böylece hem hüküm belirtilmiş olmuş, hem de tatbikatı sunulmuştur. Tahmin ediyoruz ki eser, bu yüzden rahat okunur hale gelmiştir.
> 3- Bu eser, evlilikle ilgili bir sürü bilgileri sıralamak için değil mümkün olduğu kadar, yaşanmak için yazılmıştır. Hepimiz bilir ki İslam dini felsefi ve teorik bir din değil; ameli ve pratik bir dindir...
> 4- Bu kitap ... okurlarına, İslam dinine, Allah'ın Resullerine ve İslam büyüklerine hürmet ve saygı telkin etmek için yazılmıştır. Bunun içindir ki, sevgili Peygamberimizin, hemen hemen her ismi geçtikçe, (s.a.s.) ile ashabından birinin adı geçtikçe, (r.a.) ile ve diğerlerinin isimleri geçtikçe, gerekli saygı ifadeleriyle adları yüceltilmiştir. Yine bu gaye iledir ki, bütün İslam fakih ve müctehidlerinin görüşleri saygı ile karşılanmış ve itibarları yüceltilmeye çalışılmıştır."[36]

Yazar bu maddelerden sonra kitabın diğer özelliklerinden bahsetmiştir.

Kemal Yıldız'ın *Hanımların Özel Halleri* adlı çalışmasında, yazar eserin amaç ve kapsamından bahsederken; "Ülkemizde Hanefî mezhebi yanında önemli seviyede Şafiî mezhebini iltizam etmiş din kardeşlerimiz bulunduğu için Şafiî mezhebinde de tercih edilmiş olan görüşleri esere almak, çalışmanın temel yazım sebeplerinden biridir"[37] ifadeleriyle eserin yazım amacını belirtmiştir.

Çalışmamızda da incelediğimiz eserlerden Asım ve Mürşide Uysal'ın *Kadın İlmihali'*nin açıklama kısmında yazılma amacına şöyle değinilmiştir:

> "Kadınlar ve kızların değil erkeklerin bile okuyup öğrenmesi zaruri ve mecburi olan dini mes'eleler, utanma bahanesiyle ihmal edilemez. Kadın ve erkek hastalandığında, zaruret halinde bile doktorlara göstermiyor mu? Göstermesi de caizdir. Bu mes'eleleri herkesin bilmediği, bilenden sorulduğu zaman da istendiği şekilde açıklamasına her zaman durum müsait olmadığı için, herkesin muhtaç olduğu bu önemli bahisleri kitap halinde ve herkesin anlayabileceği şekilde mü'min ve mü'mine kardeşlerimize sunmayı arzu ettik."[38]

Yazarlar bu ifadeleriyle Müslüman bireylerin rahatlıkla ulaşabileceği ve kolayca anlayabileceği bir eser oluşturmayı amaçlamışlardır.

Dilaver Selvi'nin *Kadın ve Aile İlmihali* adlı eserinde tanıtım için şu ifadeler kullanılmıştır:

> "Kadın ve Aile İlmihali, aile sorunlarını İslam'ın sevgi düsturuna dayalı olarak asmanın yollarını gösteriyor. Evliliğin anlamı, eş seçiminde dikkat edilecek hususlar,

[36] Öztürk, *Peygamberimizin Sünnetinde Evlilik,* 5-6.
[37] Kemal Yıldız, *Hanımların Özel Halleri* (İstanbul, Semerkand Yayıncılık, 2012), 123.
[38] Uysal-Uysal, *Kadın İlmihali*, 5.

> nikâhın getirdiği hak ve sorumluluklar, cinsel ve özel hayat, kadınların özel halleri, örtünmeleri ve sosyal hayatta karşılaştıkları sıkıntılar, çocuk eğitiminde ebeveyn faktörü, kadın erkek eşitliği, okuyan kadınlardan korkulur mu gibi güncel konular İslami hükümlerle pratik olarak açıklanıyor. Çağımızın getirdiği değişimler sonucu akıllara takılan sorular cevaplanıyor. Kısaca bu eserde fıkıhla ibret, hükümle hikmet, delille örnek iç içe işlenerek konular yeni bir tarzda okuyucuya sunuluyor."[39]

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere eserde güncel problemler daha pratik tarzda cevaplanmak istenmiştir. Değişen hayat düzeni ile birlikte ortaya çıkan güncel problemlere ilmihallerin cevap vermesi gerektiği esasından hareketle Selvi'nin ilmihal çalışmasının yapıldığı söylenebilir.

Ali Kara, *Ayet ve Hadisler Işığında Aile İlmihali* adlı eserinin yazılma gerekçesi şöyle ifade etmiştir:

> "İlmihal, geçmişten günümüze kadar devam eden çok önemli geleneklerimizden biridir. Bugüne kadar pek çok ilmihal kaleme alınmıştır. Fakat bütün bu çalışmalar, her gün büyük bir hızla değişen toplumsal hayatın gündelik ihtiyaçlarına cevap vermekten uzak kalmaktadır. Bu eser, her ne kadar büyük bir iddiaya sahip değilse de, her gün çeşitli şekilde tehditlere maruz kalan ve yıkılması için şer güçlerin adeta elbirliği ettiği, toplumumuzun temel taşı olan aile yuvamızın karşılaştığı veya karşılaşabileceği güncel problemleri tek tek ele alarak incelemektedir.

Bazı müellifler ise daha başka kadın ve aile ilmihalleri varken yeni bir ilmihal yazma sebebine hiç değinmemiş, aile fertlerinin istifade etmesi için yazdıklarını beyanla yetinmişlerdir. Tavaslı'nın *Aile İlmihali* böyledir.

Genel itibari ile ilmihal çalışmaları; İslam dininin öğretilerini kolay ve anlaşılabilir düzeyde sunma, dini bilgilerin uygulama kısmını pratiğe dökmede yardımcı olma, hayatın her alanında yardımcı olan ve yönlendiren yaşam kılavuzu niteliğinde bilgileri iki kapak arasında derleme, istifade edecek tüm okuyucular için anlaşılır düzeyde açıklama, insanın dünya ve ahiret saadeti için bilmesi gerektiği yegâne vasıtalara ulaşmak amacıyla yazılmış çalışmalardır.

[39] Dilaver Selvi, *Kadın ve Aile İlmihali*, (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2005), 21.

2. KADIN VE AİLE İLMİHALLERİNİN MUHTEVASI VE DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1. İnanç Esasları

İçeriği geniş hacimli olan ilmihal çalışmalarının yanı sıra belirli konulara ağırlık veren hususi çalışmalarda da inanç esasları başlığına yer verilmiştir. Kadın ve Aile ilmihallerinde de bu durum söz konusudur. Bu ilmihal çalışmalarına Kasım Yayla'nın *Açıklamalı Kadın İlmihali* adlı çalışması örnek olarak verilebilir. Yayla, İslam ilminin her Müslümanın bilmesi gerektiğini vurgulayarak çalışmaya başlamış ve bilhassa kadınların fıkhi meseleleri bilmesi gerektiğini belirterek geniş çaplı bir kadın ve aile ilmihali yazmıştır. Kadın ve aile ilmihallerinde inanç konusunu çalışmasına almayan eserler de mevcuttur. Yayla, inanç esaslarına yer vererek aile hayatı, kadınlara ait haller, İslam'da kadının sosyal ve siyasi durumu, İslam'da örtünme, evlilik ve neticeleri, ailede çocuk eğitimi, doğum ve neticeleri, iman ve İslam, cinsel hayat, günümüzde çalışan kadının problemleri, çok evlilik gibi konuları ele alan 496 sayfa ve 30 bölümden oluşan bir ilmihal çalışmasına sahiptir.

İlmihal çalışmalarında iman esasları konusu incelenirken muhteva ve ifadeler benzerlik göstermektedir. İlmihal kitaplarında iman esasları genellikle delilleri ile açık bir şekilde zikredilmiştir. İlmihal çalışmalarını incelediğimizde, inanç esasları konusunu ana hatları ile ele alıp aşağıda belirtildiği gibi öz açıklamalar ile ifade etmek mümkündür.

İncelediğimiz çalışmalardan Hüseyin Okur editörlüğünde hazırlanan *Aile İlmihali Dersleri,* Hayrettin Karaman'ın *Aile İlmihali,* Hamdi Döndüren'in *Aile İlmihali* çalışmalarında inanç esasları konusu yer almamaktadır. Konuyu, Kasım Yayla'nın *Açıklamalı Kadın İlmihali,* Asım ve Mürşide Uysal'ın *Kadın İlmihali* çalışmaları ile inceleyeceğiz.

İman esasları konusu, Asım ve Mürşide Uysal'ın yazmış olduğu *Kadın İlmihali* çalışmasında, kelime-i tevhid ve kelime-i şehadet, kelime-i şehadete inanan kimsenin Allah (c.c) ile mürşide yaptığı sözleşme, iman ile amel arasındaki ilgi, Allah'a iman, Allah'ın varlığı ve birliği, Allah'ın sıfatları, el-esma'ül hüsna, meleklere iman, meleklerin vazifeleri, kitaplara iman, Peygamberlere iman, Kur'an-ı Kerimde isimleri geçen peygamberler, suali cevaplı sevgili Peygamberimiz (s.a.v) hakkında ilk bilgiler, Peygamberimizin gönderiliş gayeleri, Müşriklerin Hz. Muhammed'e büyük teklifleri ve Hz. Muhammed'in onları kelime-i tevhide daveti, ahirete iman, sözlü imtihan dairesinin kapısı: kabir, ahirette verilecek ceza ve mükâfat, ahirete ait diğer bilgiler, kaza ve

kadere iman, insanların yaptığı işler ve bundan sorumlulukları, kaza ve kaderi bahane edip tembellik etmek başlıkları ile ele alınmıştır. Kasım Yayla'nın hazırlamış olduğu *Kadın İlmihali* çalışmasında ise diğer çalışamaya göre daha sınırlı bir şekilde çalışılmıştır. Çalışma, Allah'a iman, Allah'ın zati ve subutî sıfatları, meleklere iman, büyük melekler ve görevleri, peygamberlere iman, peygamber kime denir? Peygamberlerin sayısı, peygamberlerin sıfatları, mucize, kitaplara iman, ilahi kitap nedir? Kur'an-ı Kerim'in özellikleri, ahirete iman, kıyametin oluşu, kıyamet alametleri, kaza ve kadere iman başlıklarından oluşmaktadır.

2.1.1. Allah'a İman

İncelediğimiz kadın ve aile ilmihallerinden iman esaslarını da inceleyen çalışmalar, Allah'ın varlığı ve birliği, Allah'ın isim ve sıfatları, Allah'ın varlığının delilleri başlığı ile incelemişlerdir. Çok nadir de olsa bazı kadın ve aile ilmihalleri, Allah'ın akıl ile bilinebilmesi meselesini de çalışmalarına almışlardır. Kasım Yayla'nın *Kadın İlmihali* adlı çalışmasını incelediğimizde, Allah'a iman, Allah'ın zâtı sıfatları, Allah'ın sübûti sıfatları, insan aklıyla Allah'ı bilebilir mi? Şirkin çeşitleri başlıkları ile Allaha iman esasını açıklamıştır. Yayla, Allah'ın eşi ve benzerinin olmadığını ifade eden cümleler ile başlamış ardından Allah'ın zati ve subuti sıfatlarını sıralayarak açıklamıştır. Tartışılagelen konulardan olan Allah'ın sıfatları konusunda "O'nun sıfatları ve işleri kendisine mahsustur. Mesela: O'nun görmesi, işitmesi ve kudreti zatı gibidir. Biz onların asıllarına iman eder ve fakat keyfiyetine; nasıl olduklarına dair bir ifadede bulunamayız".[40] ifadeleri ile düşüncesini net bir şekilde belirtmiştir. İnsanın aklı ile Allah'ı bilme meselesi incelediğimiz çalışmalar arasında sadece Yayla'nın çalışmasında yer almaktadır. Yine tartışılan ve ihtilafların devam ettiği bu konuda Yayla; "İnsan nerede ve hangi zamanda bulunsa Allah (c.c)'ın varlığını bilmekle mükelleftir."[41] ifadesi ile ilgili hükmü açıkça ifade etmiştir.

Yazar, Allah'ın (c.c) sıfatlarını zati ve subuti olarak ayırmış ve açıklamıştır. Allah'ın zati sıfatları; Vücud, kıdem, beka, vahdaniyet, muhalefetü'n li'l-havadis, kıyam bi-nefsihidir. Subuti sıfatları ise; hayat, ilim, irade, kudret, semi, basar, kelam, tekvin sıfatıdır. Sıfatların özelliklerini açıklayan Yayla, Allah'ın sıfatları hakkında başlığı ile Allah'ın sıfatlarının ve fiillerinin bizimkilere benzemediğini sadece Rabbe has olduğunu vurgulayan bir paragraf yazmıştır. Sıfatlar konusunu böylece tamamlamış, ardından "insan aklı ile Allah (c.c)'ı bilebilir mi?" başlığıyla akıl sahibi her insanın Allah'ı

[40] Kasım Yayla, *Kadın ve Aile İlmihali* (İstanbul: Merve Yayınları, 2016), 282.
[41] Yayla, *Kadın ve Aile İlmihali,* 282.

bilmesi ve doğrulaması gerektiğini bunun insana farz olduğunu belirtmiştir. Burada, sadece kişinin Allah'ın varlığını ve birliğini bilmesi ona farzdır. Onun dışında ibadetleri bazı hükümleri elçi olmadan akıl ile bilmek mümkün olmadığından bunlardan mükellef olunmadığını da belirtmiştir. Bu konunun ardından son olarak şirk meselesinden bahsetmiştir. Herhangi bir varlığı Allah'a ortak tutmak ve onun benzerinin, yardımcısının olduğunu kabul etmek şirk demektir. Yazar şirkin çeşitleri başlığı ile altı çeşidini açıklamış, Allah'a iman konusunun anlatımını tamamlamıştır.[42]

Asım ve Mürşide Uysal'ın ilmihal çalışmasında, konuya Allah'ın varlığı ve birliği ayetler ışığında açıklanarak girilmiştir. Yazarlar, birden fazla ilah olması durumunda evrende düzenin sağlanamayacağını ifade ederek "*Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka ilahlar olsaydı, bunların ikisi de (yerde, göklerde) harâp olur giderdi."*[43] Ayet-i kerimeden yararlanarak Allah'ın varlığı ve birliği durumu açıklandıktan sonra, Allah'ın zati ve subutî sıfatlarından bahsedilmiştir. Öz cümleler ile Allah'ın zati ve subuti sıfatları ifade edilmiş diğer meselelerde olduğu gibi bu konuda da sıkça ayetlere başvurarak açıklamalar yapılmıştır. Allah'a iman konusunu bu başlıklar ile tamamlayan yazarlar, incelemiş olduğumuz diğer çalışmalarda rastlamadığımız bir konuya değinerek konuyu tamamlamışlardır. Kur'an-ı Kerimde geçen yüce Allah'ın 99 ismini Arapça olarak bir tabloda gösterip, ardından bu isimlerin tek tek anlamını vermişlerdir. Yazarlar, Allah'a tanrı denmesi yahut başka tanrılara Allah denmesi mevzuna değinmişlerdir. Bu konuda, Allah lafzının özel ve tekil olduğunu, Allah lafzının, başka hiçbir ilah, tanrı, tağut vesaire ile anılmadığını, bâtıl tanrı ve ilahlara da başka lafızlar verildiğinden, Allah lafzının yerine bu lafızları kullanmanın doğru olmadığı gibi Allah lafzı, tanrı ile de tercüme edilemeyeceğini belirtmişlerdir.[44]

Özetlersek; Kasım Yayla ve Asım-Mürşide Uysal'ın ilmihal çalışmalarını Allah'a iman esası konusunda incelediğimizde, Allah'ın varlığı birliği, zati ve subuti sıfatlarını, çalışmalar ortak olarak incelemiş, benzer ifadelerle açıklamışlardır. Yayla, şirk mevzu üzerine durmuş, bu konu hakkında da bilgiler vermiştir. Ayrıca incelediğimiz birçok çalışmada da rastlamadığımız Allah'ın akıl ile bilinebilme meselesini çalışmasına almıştır. Uysal, bu konuya değinmemiş ayrı olarak Allah lafzı üzerine durmuştur. Çalışmalarda herhangi bir ihtilaf bulunmamakla beraber açıklama ve ifadeler benzerlik göstermektedir.

[42] Yayla, *Kadın ve Aile İlmihali,* 282.
[43] Uysal – Uysal, *Kadın İlmihali*, 138.
[44] Uysal-Uysal, *Kadın İlmihali,* 140.

2.1.2. Meleklere İman

İncelediğimiz çalışmalarda, meleklere iman esası genel itibari ile aynı alt başlıklarla incelenmiştir. Meleklerin özellikleri, görev ve sorumlulukları, büyük melekler ve görevleri ile konu tamamlanmıştır. Meleklere iman konusu için Yayla'nın çalışmasına baktığımızda, Meleklerin mahiyeti başlığı ile başlamış ardından Cebrail, Mikail, İsrafil, Azrail, Kiramen Kâtibin, Münker ve Nekir, Rıdvan, Malik meleklerinin özelliklerini açıklamıştır. "Dinimizin kabul etmiş olduğu melek, insanının tabii meyillerini, ruhi kuvvetlerini iyilik yapmak tarafına çeken, o tarafa sevk eden harici ve ruhani vasıtalar demektir. Buna iman etmiş olan bir kimse, kendisini iyiliğe çağıran her sese kulak verir ve onun çağırdığı yere gitmeyi vazife bilir."[45] şeklindeki ifadeler ile meleklere iman etmenin mahiyeti başlığı ile konuyu sonlandırmıştır.

Asım ve Mürşide Uysal eserlerinde, meleklerin özellikleri ile konuya giriş yaparak, dört maddede bu özellikleri açıklayıp meleklerin vazifeleri bölümüne geçmişlerdir. Diğer çalışmadakine benzer ifadelerle meleklerin, nurdan yaratıldığı, görünmez olduğu, kuvvetli ve hızlı olduğu ve gaybı bilmedikleri yazılmış, ardından dört büyük meleğin ve diğer bazı meleklerin özellikleri verilmiştir. Bu başlık altında cin ve şeytan da ele alınmıştır. Ayetler ışığında cin ve şeytanın niteliklerinden bahsedilmiştir. "Cinlerin varlığı Kur'an-ı Kerimde bildirilmektedir. Cinler, insanlardan önce ateşten yaratılmışlardır. Onlar da görünmezler ve gaybı asla bilmezler. Kur'an-ı Kerimde "*Ben Cinleri de İnsanları da ancak bana kullukta bulunmaları için yarattım"* buyurulmuştur."[46] Bu şekilde öz cümleler ile kısaca cinlerden ve sonra şeytandan bahsedilmiştir. Şeytan da ateşten yaratılmıştır ve cinlerin babasıdır. Hz. Adem (a.s) secde etmeyip "Beni ateşten yarattın, onu topraktan. Ben ondan hayırlıyım." ifadeleri ile Allah'a karşı gelmiş, cennetten kovulmuştur.[47]

İncelediğimiz iki çalışmada da meleklerin özellikleri ve vazifelerinden bahsedilmiştir. Dört büyük melekten iki çalışma da benzer ifadelerle bahsetmiş, ardından diğer bazı melekler hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmalar aynı melekleri ele almıştır ancak, Asım-Mürşide Uysal'ın ilmihal çalışmasında şeytan ve cinlerin de genel özelliklerine değinilmiş, ayrı bir başlıkta incelenmiştir.

2.1.3. Kitaplara İman

Kitaplara iman konusu kadın ve aile ilmihallerinde genel olarak şu başlıklar altında incelenmiştir: İlahi kitap ne demektir, İlahi kitaplar nelerdir, Kur'an-ı Kerim ve

[45] Yayla, *Kadın ve Aile İlmihali,* 284.
[46] Uysal-Uysal, *Kadın İlmihal*i, 147.
[47] Uysal-Uysal, *Kadın İlmihali*, 147.

Kur'an-ı Kerim'in Özellikleri... Yayla'nın ilmihalinde konu anlaşılır ve sade bir dil ile genel hatlarıyla açıklanmıştır. Kitaplara iman konusunda yazarımızın çalışmasına baktığımızda, Allah'a iman konusunda olduğu gibi bu konuda da diğerlerinde yer almayan bazı meselelere yer vermiş etmiştir. Örnek olarak "ilahi kitaplara ihtiyaç vardır" başlığını verebiliriz. Burada insanların semavi kitaplara muhtaç olduğunu ve bu kitapların gerekli olduğunu ifade etmiştir.[48]Ardından ilahi kitapları konu almış ve ayrı bir başlıkta Kur'an-ı Kerimi anlatmıştır.

Uysal, "Allah tarafından peygamberlere gönderilen ilahi ve semavi kitaplar, peygambere vahiy yoluyla gönderilmiştir."[49] ifadeleri ile konuya giriş yapmış, ardından vahiy ve çeşitlerinden bahsetmiştir. Yedi madde ile vahiy çeşitlerini açıklayan çalışmada, dört büyük kitap ve gönderilen peygamberler de belirtilmiştir. S adık rüya, ilham, çan sesi, Cebrail'in bir insan şekline gelmesi, Cebrail'in kendi şekli ile gelmesi, Cebrail'in bir melek şekli ile gelmesi, miraçta olduğu gibi görüşme şeklinde vahiy çeşitlerini sıralamıştır.[50] "Kur'an-ı Kerim" başlığı ile Kitab'ın bazı özellikleri ele alınmış, ardından Mehmet Akif Ersoy'dan "Kur'an Anlayışımız" başlığı ile bir dörtlük yazılarak konu tamamlanmıştır.

Kısaca belirtmek gerekirse; incelemiş olduğumuz ilmihal çalışmalarında kitaplara iman konusu, dört büyük kitap ve Kur'an-ı Kerim'e ayrı başlık açılarak iki çalışmada da kısaca incelenmiştir. Kasım Yayla'nın ilmihal çalışmasında, diğer meselelerde olduğu gibi birçok kadın ilmihalinde rastlamadığımız bahisleri konu edinmiştir. Kitaplara iman konusunda da kitap göndermenin gerekliliği meselesinden bahsetmiştir. Uysal ise bu konulara değinmemiş, farklı olarak vahiy çeşitlerini açıklamıştır. İki çalışmada da kısaca ele alınan konu aynı hacimle incelenmiştir.

2.1.4. Peygamberlere iman

Peygamberlere iman konusu, kadın ve aile ilmihallerinde, en geniş hacimle ele alınan bölümdür. Genel olarak, Peygamber kime denir, Peygambere duyulan ihtiyaç, Kur'an-ı Kerimde geçen peygamberler, Peygamberlerin sıfatları, tebliğ esasları ve mucize mevzusu incelenmiştir. Yayla'nın ilmihal çalışmasında, belirtmiş olduğumuz başlıklara ilaveten, "peygamberlerin tebliğinde bir olan esaslar ve mahlûkatın efdâli" başlığı ayrıca yer almıştır.

Yayla'nın ilmihal çalışmanı incelediğimizde, peygamber kavramını tanımı ve özellikleri ile giriş yapılmıştır. Yüce Allah kullarına bildirmek istediği emir ve yasakları

[48] Yayla, *Kadın ve Aile İlmihali,* 289.
[49] Uysal-Uysal, *Kadın İlmihali*, 148.
[50] Uysal-Uysal, *Kadın İlmihali*, 150.

iletmek için yine kulları arasından seçtiği elçilere peygamber denir. Peygamberler insan olmakla beraber Allah'ın seçkin kullarıdır. Peygamberler her türlü güzel sıfatlara sahiptirler. Özellikle peygamberlerde sıdk, emanet, seziş ve anlayış, günahlardan korunmuş olmak ve şeriatı tebliğ etme vasıfları vardır. İlk peygamber Hz. Âdem (a.s) son peygamber ise Hz. Muhammed (s.a.v.) dir. Bu iki peygamber arasında birçok peygamber gelip geçmiştir. Bunların sadece 25 tanesinin adı Kur'an'ı Kerimde geçmektedir. İncelediğimiz çalışmada peygamberlerin özellikleri ve görevlerinden bahsettikten sonra, peygamberlere duyulan ihtiyacı açıklamıştır. Bu başlık altında "İnsanın en temel ihtiyacı nübüvvetle karşılanmıştır. Hiç kimse aklın doğru yolu bulmada yeterli olduğunu iddia edemez. Çünkü insan aklı sayısız yollar icat etmiş ve bunlar insanların doğruyu bulmasını imkânsız hale getirmiştir."[51] cümleleriyle peygamberliğin gerekliliğini vurgulamıştır. Bu konudan sonra peygamberlerin tebliğlerinde bir olan esaslardan bahseden Yayla, diğer çalışmalarda pek rastlamadığımız mahlûkatın efdâli konusundan da kısaca bahsetmiştir. "Allah'ın yarattıklarında birbirlerine göre üstünlükleri şu şekildedir" demiştir, "Bütün yaratılanların faziletlisi, Muhammed Aleyhisselam'dır. Bir sonraki derecede ise diğer peygamberler, ardından meleklerin büyükleri, peygamberler dışında diğer insanlar ve son olarak bütün melekler" olarak sıralamayı belirtmiştir.[52] Eserde böylece peygamberlere iman esası tamamlanmıştır.

Uysal'ın çalışmasında ise aynı şekilde tanım ile konuya başlamış ve peygamberlerde bulunması vacip olan sıfatlar başlığı ile devam etmiştir. Sıdk, emanet, fetanet, tebliğ ve ismet sıfatlarının açıklamalarını birkaç cümle ile yaptıktan sonra "peygamberlerin sayısı" başlığı ile devam edilmiştir. Yayla'nın çalışmasında da belirttiğimiz gibi Kur'an-ı Kerimde geçen 25 peygamber zikredilmiştir. Ardından "Bütün peygamberlerin getirdikleri ve tebliğ ettikleri dinler şu beş esas üzerine bina edilmiştir. Bütün ilahi dinlerin ruhu bu beş esas üzerinedir." Cümlesinden sonra bunları dini muhafaza, nefsi muhafaza, aklı muhafaza, nesli muhafaza, malı muhafaza olarak sıralamıştır. "Bütün peygamberler bu esasları korumayı amaçlamışlardır." ifadeleri ile mucize kavramına geçilmiştir.[53] "Mucizeler peygamberlere, kendilerinin Allah tarafından gönderildiğini ispat etmek üzere gösterilen olağanüstü bir olaydır ki, insanlar aynı şartlar altında onun benzerlerini meydana getirmeye güç yetiremezler."[54] ifadeleri ile mucizenin tanımı yapılmıştır. Ardından konuyla ilgili en geniş hacimdeki başlığa

[51] Yayla, *Kadın ve Aile İlmihali*, 286.
[52] Yayla, *Kadın ve Aile İlmihali*, 288.
[53] Uysal-Uysal, *Kadın İlmihali*, 153.
[54] Uysal-Uysal, *Kadın İlmihali*, 153.

geçilmiştir. "Hz. Muhammed Aleyhi's-Selam" başlığı ile Peygamber Efendimiz (s.a.v), ailesi, doğumu, peygamberlik gelene kadarki süreçte yaşantısı ile ilgili temel bilgiler, çocukları ve peygamberliğin gelişi ile ilgili meselelerden bahsedilmiştir. "Sualli-cevaplı Sevgili Peygamberimiz (s.a.v) hakkında ilk bilgiler" başlığı ile soru cevap ile Peygamberimiz ile ilgili bilgiler verilmiş ve konu tamamlanmıştır. Kimin ümmetisin? Peygamberimizin babasının ve annesini adı nedir? Peygamberimizin dedesinin adı nedir? Amcasının adı nedir? Hangi tarihte ve nereye hicret etti? Peygamberimiz kaç yaşında vefat etti? Kızlarının isimleri nelerdir? Peygamberimiz kaç kadınla evlendi? Peygamberimizin en yakın dostları kimlerdir? Hz. Ali peygamberimizin başka nesi olur? Hz. Ali kimin kocası olur? Ashap kimlere denir? Peygamberin gönderiliş gayeleri? Müşriklerin Hz. Muhammed'e büyük teklifleri ve Hz. Muhammed'in onları İslam'a daveti[55] gibi soru ve meseleler yer almıştır.

Çalışmalarda konu ana hatları ile incelenmiş, sade bir şekilde ifade edilmiştir. Yayla çalışmasında, diğer konularda olduğu gibi diğer çalışmalarda rastlamadığımız bahislere değinmiştir. Peygamberliğin gerekliliğinden bahseden yazar, meselelere dair temel hususları vermekle yetinmiş, Peygamberimiz ve hayatı üzerine durmamıştır. Uysal, peygamberliğin özelliklerinden bahsetmiş, Peygamber Efendimizin (s.a.v) hayatı üzerine yoğunlaşmış ve genel hatları ile bilgilendirmiştir.

2.1.5. Ahirete İman

Ahirete iman esası, içerisinde soyut meseleler yer aldığından ilmihal çalışmalarında da bu konu detaylıca işlenmiştir. Ahirete iman konusunun birçok alt başlığı mevcuttur. Kabir hayatı, ba's, mahşer, mizan, sırat, cennet ve cehennem, ahiretin varlığının ispatı gibi birçok mesele vardır. Kadın ve aile ilmihal çalışmaları özellikle başka konulara yoğunlaştığından, Ahirete iman esasını genel itibari ile ahiret âlemi, kıyamet, kıyamet alametleri gibi başlıklar ile genel olarak ele almışlardır. Yayla'nın ilmihal çalışmasını incelediğimizde, ahiret âlemi ile başlayan konu, kıyametin oluşu ve alametleri ile devam etmektedir. Ardından ahirete ait olaylar başlığında, ahiret gününde sorguya çekilme, amellerin yazılı olduğu defter, mizan, sırat, cennet, cehennem, Kevser havuzu ve şefaat konularını kısaca açıklamıştır. Yazar diğer esaslarda olduğu gibi bu esasta da ahiretin gerekliliği başlığına yer vermiştir. Bu konuda "Bu dünya bir imtihan yeri olduğundan, yapılanların burada tam anlamı ile değerlendirilip adaletin icra

[55] Uysal-Uysal, *Kadın İlmihali*, 158.

edilmesi imkânsızdır. Yargı ve adaletin tam manası ile gerçekleşmesi için başka bir dünyaya ihtiyaç vardır."[56] cümleleri ile ahiretin gerekliliğini izah etmiştir.

Uysal, ahirete iman esasını birçok açıdan ele almış ve detaylıca bilgilendirme yapmıştır. Ahirete inanmanın günlük hayatımıza etkileri ve faydaları başlığıyla yazar, konuyu Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) hadis-i şerifine dayandırmış ve kabir hayatına geçmiştir. "Hz. Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur: Kıyamet gününde insan şu soruların cevabını vermedikçe bir adım atamaz. Ömrünü nerede tükettiğinden sorulmadan, bildiği ve öğrendiği ile neler yaptığından sorulmadan, malını nerede kazanıp nereye harcadığı sorulmadan, vücudunu hangi yollarla (iyi veya fena yollarda) yıprattığından soruluncaya kadar hiçbir yere gidemez."[57] Bu hadisi esas alarak açıklamalarda bulunmuştur. Ardından "Sözlü imtihan dairesinin kapısı: kabir ve kabir hayatı" başlıkları ile bu konu hakkında bilgilendirmede bulunulmuştur. Ayet ve hadislerden yararlanarak konuyu açıklayan yazar, cennet, cehennem, mahşer, amel defteri ve şefaat, hesap ve havz kavramlarından bahsetmiştir. Ardından işlemiş olduğu konuları özetlemiştir:

> "Cennet, cehennem haktır ve yaratılmışlardır. Kabir hayatı ve kabir rahatlığı haktır. Kabirde Münker-Nekir'in suâli haktır. Amellerin tartılması haktır. Herkesin amel defterinin olması haktır. Sırat köprüsü, havz, müminlerin cennette, kâfirlerin ebedi cehennemde olması haktır."[58]

İncelediğimiz iki çalışmada da konu aynı çerçevede açıklanmıştır. Kavramlar arasında dikkatimizi çeken şefaat meselesi birçok ihtilafı beraberinde getiren bir konudur. Yazarlar şefaat konusunu bazı farklılıklar olsa da benzer bakışla ifade etmişlerdir. Yayla, "Ahiret günü bir kısım müminlerin bağışlanmaları ve bazı itaatli mü'minlerin de yüksek derecelere ermeleri için Peygamberimizin (s.a.v) ve diğer bazı büyük zatların yüce Allahtan (c.c) dilek ve yalvarışta bulunmalarıdır." [59] Uysal: " Kıyamet günü pek uzun zaman bekleyen ve sıkıntıda olan halkın hesabının başlaması için Peygamberimiz Allah'a yalvaracak ve şefaati kabul edilecek, hesap başlayacaktır."[60] şeklinde konuyu izah etmiştir. Yayla, Peygamberimiz ile beraber büyük zatların da yakaracağını ifade ederken, Uysal, sadece peygamberlerimizin yakaracağını belirtmiştir. Aynı zamanda Yayla, şefaatin sıkıntıda olan müminlerin bağışlanması için yakarış şeklinde nitelerken, Uysal hesabın başlaması için yapılan bir yakarış olarak nitelemiştir. Uysal, yakarışın kabul edileceğini ve hesabın başlayacağını

[56] Yayla, *Kadın ve Aile İlmihali*, 295.
[57] Uysal-Uysal, *Kadın İlmihali*, 160.
[58] Uysal-Uysal, *Kadın İlmihali*, 167.
[59] Yayla, *Kadın İlmihali*, 294.
[60] Uysal-Uysal, *Kadın İlmihali*, 166.

ifade etmiştir. Herhangi bir delil zikredilmeyen çalışmalar, şefaat konusunu bu şekilde incelemişlerdir.

2.1.6. Kaza ve Kadere İman

Kaza ve kadere iman konusu geçmişten günümüze kadar tartışılan ve birçok ihtilafların olduğu konulardandır. Allah Teâla'nın insanın fiillerine müdahalesi var mıdır? İnsanın iradesi ne ölçüdedir? Fiillerin yaratıcısı kimdir? Gibi sorular etrafında birçok görüş ortaya atılmış ve ekoller arasında ihtilaf konusu olmuştur. Bu meseleler esasen kelam ilminin konusudur. Genel ilmihal çalışmalarında bu meselelere değinilse de kadın ve aile ilmihalleri, kaza ve kader esasını ayet ve hadisler ışığında açıklamak ile yetinmişlerdir. Yayla da bu konuyu sadece kaza ve kadere iman başlığı altında kısaca ele almıştır.

Kaza ve kadere iman esasını çalışmasında kısaca işleyen Yayla, konuya kaza ve kaderin manalarını açıklayarak başlamıştır. Yayla, Allah'ın her şeyin bilgisine sahip olduğunu vurgulayıp Allah'ın dilemedikçe hiçbir şeyin vuku bulmayacağını açıklamıştır. Allah'ın insanlara doğruyu ve de yanlışı bildirdiğinden mütevellit, insanların kaza ve kaderi öne atıp mükellefiyetten kurtulamayacağını ifade etmiştir.[61] Böylece insanın hür iradesinin olduğunu ve sorumluluğunun da irade sahibi olan insana ait olduğunu açıklayan yazar, iman esasları konusunu tamamlamıştır.

Uysal, kaza ve kadere iman esası konusuna, kaza ve kaderin tarifini vererek başlamıştır. Diğer çalışmada da bu tarif yapılmıştır ve benzer ifadeler ile açıklanmıştır. Ardından insanların yaptığı işler ve bundan sorumlulukları başlığı verilerek, insanların işleri iki kısma ayrılmış ve incelenmiştir. Yazar, insan iradesi ile ilgili olmayan işler başlığında, dünyaya gelmemiz, ölmemiz, kadın ve erkek olmamız gibi durumları sıralamıştır. Böyle konuların insanın iradesi dışında kaldığı belirtilmiş, insan iradesi ile ilgili olan işlere geçilmiştir. Burada da Allah'ın kullarına irade verdiği ve dilediği gibi yaşamakta serbest bıraktığını ifade etmiştir. Kelam ilminden bildiğimiz üzere birçok ihtilafların olduğu ve ekollerin oluşma sebeplerinden olan insan iradesi konusunu, yazar ısrarla vurgulamıştır. Bir diğer başlığa geçen çalışma, "Dinde sorumluluk insanın iradesine ve isteğine bağlı olan konularla olur" başlığı ile devam etmiştir.[62] "İrademizle yaptığımız işlerimizde istemek bize, o kuvvet ve kudreti bizde yaratmak Allah'a aittir."[63] ifadeleri ile dinimizde insanın irade ve sorumluluğundan bahsetmiştir. Yazar, kaza ve kaderi bahane edip tembellik etmek ve tevekkül meselesi ile konuyu

[61] Yayla, *Kadın ve Aile İlmihali*, 295.
[62] Uysal-Uysal, *Kadın İlmihali*, 166.
[63] Uysal-Uysal, *Kadın İlmihali*, 169.

tamamlamıştır. Tembellik konusunda, hakkımızda kaderin ne olduğunu bilmediğimizi ve yaşamımızı bilmediğimiz bir sonuca bağlayıp, kendimizi kuru bir yaprak gibi bırakamayacağımızı ifade etmiştir. Sonrasında tevekkülden kısaca bahsetmiştir. Dinimizde tevekkül, amaca erişmek için gereken maddi ve manevi sebeplerin hepsine yapıştıktan ve başka hiçbir şey kalmadıktan sonra Allah'a itimat etmek ve gerisi Allah'a bırakmak demektir.[64]

İncelemiş olduğumuz çalışmalarda kaza ve kadere iman esası meselesi konu içerisinde detaylandırma ve üslup farklılığı dışında benzer nitelikte işlenmiştir. Yayla, yaptığı tanımlamalardan sonra insan iradesinden ve dini sorumluluklardan bahsederek konuyu tamamlamıştır. Uysal, daha detaya inmiş, insan iradesi, dini sorumluluk, kaza ve kader var diye tembellik etmek ve kişinin elinde olan ve olmayan durumlardan bahsetmiştir. Bu meselelere ek olarak tevekkül kavramından da bahseden yazar, kaza ve kaderi, insan iradesini ve tevekkül kavramını açıklarken kendi örneklerinden açıklamalarda bulunmuştur. Uysal, diğer esaslarda da açıklamaları daha detaylı ve kesin bir dil kullanarak savunma üslûbu ile ifade etmiştir. Yayla ise birçok çalışmada rastlanmayan, tartışmaların sıkça yaşandığı, ağırlıklı olarak kelam ilminde yer alan meselelere de değinmiştir.

2.2. İbadet Esasları

İlmihal çalışmalarının büyük çoğunluğunda ibadet konusu üzerine değinilmiş yahut bilhassa ibadet esasları için hususi bir çalışma yapılmıştır. Kadın ve aile ilmihallerinde de ya özel olarak ibadet esasları başlığı altında konu incelenmiş ya da kadına ait hallerde ibadetler ile ilgili durumu üzerine durulmuştur. İlmihal çalışmaları Kur'an-ı Kerim'den ve hadislerden yola çıkarak bu mevzuları daha anlaşılabilir şekilde ele almıştır. Kadın ve aile ilmihallerini incelediğimizde, ibadet esasları konusu genel hatları ile anlatılmış diğer meselelere nazaran sınırlandırılmıştır.

İbadet esaslarının; şehadet, namaz, oruç, zekât ve hac ibadetinden oluştuğunu konunun başında belirtmiştik. Kadın ve aile ilmihallerinde, kadınların kendilerine has birçok hususla ilgili sorularına cevap bulmaları mümkündür. Ancak burada Mürşide-Asım Uysal'ın *Kadın İlmihali* Kasım Yayla'nın *Kadın ve Aile İlmihali* çalışmalarını esas alınacaktır.

[64] Uysal-Uysal, *Kadın İlmihali*, 170.

2.2.1. Namaz

Müslümanların günde beş vakit namaz ile mükellef kılınmasından mütevellit namaz konusunda bireylerin cevabını aradığı çokça soru mevcuttur. Bunlar; genel itibari ile namaz ibadetinin şekil ve içerik yönü, günlük hayatta karşılaşılan bazı hallerin namazı etkilediği durumlar, kadının erkekten ayrıldığı noktalar, zorunluluk halinde yapılması gerekenler... şeklinde sırlanabilir. İlmihal çalışmalarında, namaz ibadeti tüm hatlarıyla, anlaşılabilecek açıklıkta ifade edilmiştir. Kadın ve aile ilmihallerinde de ibadet esaslarını eserine alan çalışmaları incelediğimizde, hemen hemen tüm detayları ile konuların çalışıldığı görülmektedir.

Yayla, ibadet esaslarından namaz ibadeti konusuna, namazın hikmetleri ile başlamıştır. Ardından namazın nevileri, farzları, şartları, rükünleri, namazın vacip, sünnet ve mekruhları, beş vakit namaz haricinde kılınan diğer namazlar ve namazın kılınma şekillerinden bahsederek konuyu tamamlamıştır. Yayla, diğer meselelerde olduğu gibi namaz ibadetinden bahsederken de meseleleri maddeler halinde anlatma yöntemini tercih etmiştir. Ayrıca çalışmada, açıklamalar yapılırken diğer çalışmalara nazaran, daha edebi ifadeler kullanılmış ve manevi boyut üzerine daha çok değinilmiştir. Namazın hikmetleri ile konuya başlanmış ve bu bölümde maddeler halinde verilmiştir. Çalışmada namaz vasıtası ile insanın gerçek şahsiyetini bulacağına, Allahtan başka hakiki nimet veren ve yardım edenin olmayacağını idrak edeceğine, işlenen günahlar için tevbe etme imkânı bulunacağını ve namazın insan kalbindeki iman akidesinin gıdası olduğunu belirtmiş, dört madde ile namazın hikmetlerini tamamlamıştır.[65] Namazın farzlarına geçen yazar, namazın 6'sı içinde 6'sı dışında olmak üzere 12 farzını detayları ile açıklamıştır. Ardından namazın vacip, sünnet ve mekruhlarını maddeler halinde belirtmiştir. Namazı bozan ve bozmayan durumları da maddeleyen yazar, diğer çalışmalardan ayrıldığı meselelere geçmiştir. İlk olarak ince çorapla namaz kılınır mı? Sorusu ile kadın ile ilgili meselelere giriş yapmıştır. Vücut hatlarını belli eden, saçını veya ten rengini gösteren ince bir çorap veya elbise ile namaz kılmanın caiz olmadığını belirtmiştir.[66] Konular, soru kalıbı ile başlıklara ayrılmış ve işlenmiştir. Mesela "boyalı dudakla namaz kılınır mı?" soru sorularak şöyle cevap verilmiştir: "Kadınların makyaj yapmalarında sakıncalı olan, pis ve vücuda zarar veren makyaj malzemeleri kullanmak, süsünü kendisine haram olanlara göstermeleri, altına su geçirmeyen bir ürün kullanıp bununla abdest almalarıdır. Boyanın altına su ulaşmışsa ve pis maddeler taşımıyorsa engel değildir."[67] Bu şekilde öz cümleler ile sorular kısaca

[65] Yayla, *Kadın İlmihali*, *396.*
[66] Yayla, *Kadın İlmihali*, 417.
[67] Yayla, *Kadın İlmihali*, 418.

yanıtlanmıştır. Ardından "Bulaşık suyu bulaşmış elbiseyle namaz kılınır mı?" Meselesine geçilmiştir. Bu, incelediğimiz çalışmalarda yer almayan detay açıklamalardan birisidir. Kadınlar tarlada oturarak namaz kılabilirler mi? Alkollü deodorantlar ve kolonya ile abdestli iken kullanarak ibadet yapılır mı? Kadınların adetliyken namazı terk etmeleri konusundan sonra, beş vakit namaz haricinde kılınan diğer namazlar ve namazın kılınma şekli ile namaz ibadeti konusu sona ermiştir.

İncelediğimiz diğer ilmihal çalışmasında Uysal, ibadetler konusuna namazın önemini bildiren ayetler ve hadislerle giriş yapmıştır. Yazar, diğer ilmihal çalışmalarında hiç bahsedilmemiş konulara değinmiştir. Örnek olarak, "kul namaza başlarken şeytanın hali" başlığını örnek verebiliriz. "Kul namaza başlayınca, şeytanı sıtma tutar, titremeye başlar ve beni bıraktı, Allaha itaat etti der imiş." Sonrasında şeytanın namaz kılan kullara mani olma metotları sıralanmıştır. "Kul namaza başlayınca vesvese veririm. Namazını geciktiremezsem, insan şeytanlardan birini yollarım. Onu da yapamazsam o kula namazda musallat olurum. Sağa sola baktırırım. Onu da yapamazsam, çabuk kılmasını emrederim. Onu da yaptıramazsam cemaatle namazda başına gem takarım, imamdan önce secdeye ve rükûya götürürüm ve namazını bozarım. Bu da olmaz ise parmaklarını çıtlatmasını söylerim ve beni tesbih etmiş olur. Buda olmaz ise esnetirim, ağzını kapamazsa içine küçük bir şeytan girer ve hırsını çoğaltır. Miskinlere, fakirlere giderim namaz size göre değil, siz rızkınıza bakın derim. Hastalara giderim, iyi olunca kılarsın derim ve küfre bile sokarım."[68] şeklinde pek rastlamadığımız bir başlık ve içerik ile meseleden bahsedilmiştir. Yazarlar, namaz vakitlerini açıklamış ve namaz kılınış şeklinden bahsetmiştir. Çalışmada namazın kılınışı tarif edilirken görsellerden de faydalanılmıştır. Namazın en başından nasıl kılınacağı maddeler halinde verilirken, görseller ile de daha açık hale getirilmiştir. Uzun bir bölümü namazın kılınışına ayrılmış ve namaz ilmihallerini aratmayan bir detay ile tarif edilmiştir. Sonrasında diğer çalışmalarda olduğu gibi namazın vacipleri, sünnetler ve mekruhlarından maddeler halinde bahsedilmiştir. Sehiv secdesi ve tilavet secdesinin de kısaca tanımlamaları yapılmış ve namazda kadınları ilgilendiren özel meseleler bölümüne geçilmiştir.

Konuya diğer çalışmalarda da yer alan "alkollü deodorantlar ve kolonyayı abdestli iken kullanarak ibadet yapılabilir mi?" sorusu ile başlanılmıştır. Yayla'nın çalışmasında aynı soru ile konu işlenmişti. İki çalışmanın da kullandığı kaynaklar aynı kaynaklardır. Dolayısıyla açıklamaları da birebir aynı ifadelerdir. Uysal, "abdestin bozulması tamamen insanın vücudundan bir şey çıkmasına bağlıdır. Ancak insanın üzerinde ya da

[68] Uysal-Uysal, *Kadın İlmihali, 332.*

elbisesinde pis bir madde varken namaz kılması caiz değildir."[69] ifadelerini kullanmış, ardından mezhep görüşlerine yer vermiştir. Hanefi mezhebinin bazı imamlarına göre pis olan alkol türünden olmadığından namaza mani olmadığı belirtilmiştir. Ancak diğer mezheplere göre pis sayıldığından onların değdiği yer dahi yıkanarak namaz kılınmalıdır. Böylece namaz kılanlar daha temkinli davranmış olurlar. Bu meselede kolonya ve ispirto içinde aynı şeyler söylenir. Şüpheli şeylerden kaçınmak iyidir. Kullanılan maddede ki alkol türü bilinmelidir. Mesela metil alkol sarhoş etmediği gibi haram değildir.[70] Açıklamalarından sonra kadının avret mahalli konusuna geçilmiştir. Burada kadınlar pantolonla veya pijamayla namaz kılabilirler mi? Meselesine değinilmiştir. "Derinin rengini belli edecek kadar ince ve şeffaf bir elbiseyle kılınan namaz geçerli değildir ve iadesi gerekir. Ancak vücut hatlarını belli edecek kadar dar olan pantolon, etek ve bluzla kılınan namazlar her ne kadar mekruh olsa da geçerlidir ve yeniden kılınması gerekmez."[71] İfadeleri ile meseleyi açıklamıştır. İnce çorapla namaz kılınabilir mi? Makyajla namaz kılınır mı? Namaz kılınacak yerde müzik sesi duyulurken namaz kılınır mı? Bulaşık suyu sıçrayan elbise ile namaz kılınır mı? Hamile kadın oturarak namaz kılabilir mi? Kadınlar tarlada namazlarını oturarak kılabilirler mi? Benzer sorular ile konu devam etmiş ve duvarında resim bulunan evde namaz kılmak meselesine geçilmiştir. Bu meseleye da dair diğer çalışmalarda bir açıklamaya rastlamadık. Bu konuyu da " resim arkada, sağda veya solda olursa namaza zarar vermez. Resim veya bizi gösteren ayna kıble yönünde olur ve karşımıza düşüyorsa mekruhtur."[72] şeklinde açıklanmıştır.

Namaz kılmayan kadını kocası boşayabilir mi?" başlığı da yine diğer çalışmalarda rastlamadığımız meselelerdendir. Bu durumu da eşlerin birbirlerine olan görevlerinden bahsederek açıklamıştır. Namaz kılmakla ilgili eşler arasında, örnek olmak, teşvik etmek ve birbirlerine karşı lehine sabırla dua etmektir şeklinde sıralanmıştır. Eşler arasında ibadetlerde gösterilen ilgisizlik boşanma ve sürtüşme sebebi olarak sayılmasının doğru olmadığını ifade etmiştir.[73] Son olarak beş vakit namaz dışında kılınan diğer namazlardan bahsedilerek namaz ibadeti konusu tamamlanmıştır. Diğer namazlar hakkında da bilgi verirken, incelediğimiz çalışmalara nazaran, daha detaylı bilgi verilmiş ve namaz içerikleri, kılınış şekli ve dualarından bahsedilmiştir.

[69] Uysal-Uysal, *Kadın İlmihali*, 375.
[70] Uysal-Uysal, *Kadın İlmihali*, 376.
[71] Uysal-Uysal, *Kadın İlmihali*, 376.
[72] Uysal-Uysal, *Kadın İlmihali*, 385.
[73] Uysal-Uysal, *Kadın İlmihali*, 386.

Namaz ibadeti konusunu incelediğimiz ilmihal çalışmalarında, konuların ağırlık verildiği noktalar farklılık göstermektedir. Çalışmalar içerisinde Asım-Mürşide Uysal'ın *Kadın İlmihali* çalışması namaz bahsini en kapsamlı olarak ele alan çalışmadır. Çalışmada sadece namaz ibadetinde kadının durumu incelenmemiştir. Diğer ilmihal çalışmaları, namaz ibadeti içerisindeki dualar ve kılınış şekli olarak içeriğine değinmemiştir. Uysal, konuyu geniş kapsamlı ele almış, bir namaz ilmihali boyutunda incelemiştir. Kadının namaz ibadetindeki özel durumları diğer çalışmalarda incelemiş olsa da Uysal değinilmeyen detaylı meseleleri de incelemiştir. Yayla, ilmihal çalışmasının bazı bölümlerinde daha farklı bir üslûp ile konuları ele almıştır. Bilgi veren teorik bir çalışma gibi değil de manevi boyuta vurgu yapan etkili cümleler kullanmıştır. İki çalışmayı da incelediğimizde içerik için istifade edilen fıkhi kaynakların ortak olduğunu tespit ettik. Dolayısıyla belirtilen görüşlerde ihtilaf bulunmamakta, bilhassa bazı açıklamalar birebir benzerlik göstermektedir.

2.2.2. Oruç

Kadınların özel halleri, mahremiyet durumları ve yaşadıkları bazı hususi haller, birçok durumu etkilediği gibi ibadet esaslarını da doğrudan etkilemektedir. Kadınların bu durumlarda erkeklerden ayrıldıkları noktalar olduğundan kadınlara özel ilmihal çalışmaları önemli bir gerekliliktir. Bu noktalardan birisi de oruç ibadetinde kadınların karşılaşmış olduğu bazı durumlarda ne yapılması gerektiğidir.

Yayla, orucun tarifi ile konuya giriş yapmıştır. Orucun farz kılınması, hikmetleri ve faydalarından bahsedildikten sonra, orucun vakti ve şartlarından bahsedilmiştir. Yazar çalışmasında meseleleri genel itibari ile maddeler halinde belirterek numaralandırıp vermiştir. Orucu bozan ve bozmayan halleri açıklayan çalışma maddeler halinde bu konuyu da açıklamıştır. İncelediğimiz çalışmada oruç bahsinde bu bölüme kadar genel kapsamlı ilmihal çalışmaları konular özdeştir. Sonrasında, kadınlara özel durumlarda oruç ibadeti olarak özel bir anlatım yapılmamıştır denecek kadar az değinilmiştir. Çalışmaya, oruç tutmayı veya tuttuktan sonra bozmayı mübah kılan şer'i özürler başlığı ile hastalık özrü, can tehlikesi, gebe ve emzikli kadın, oruca dayanamamak, düşkünlük ve ihtiyarlık, fidye alt başlıkları ile açıklamıştır. Bu başlıkları da birkaç cümle ile açıklamış fazla detaya girilmemiştir. Mesela gebelik ve emzirme durumda oruç bahsini, gebe ve emzikli kadın için, eğer kadına veya bebeğe zararı olabilir endişesi ile diye oruç tutmayıp sonra kaza eder. Eğer bir başkasının çocuğunu emziriyorsa da durum böyledir.[74] İfadeleri ile açıklamıştır. Belirttiğimiz üzere

[74] Yayla, *Kadın İlmihali*, 442.

incelediğimiz çalışma kadın ilmihali olarak diğer çalışmalara göre özel durumlar üzerine bu konuda çok az bilgilendirme yapmıştır. Konuya oruçluyken dudaklara ruj sürülebilir mi? Oruç bozar mı? Diş çektirme, doldurma, misvakla ya da macunla yıkama iğne yaptırma orucu bozar mı? Kadının itikâf yapması ile konu tamamlanmıştır. Rujun orucu bozma hususunda, tükürüğe karışıp içeriye giderse orucu bozacağı belirtilmiş ve Müslüman hanımların süslenip sokağa çıkmalarının caiz olmadığı ifade edilmiştir. Kadının itikâf yapması konusunda ise, kadınların, ev dışında mescitlerde itikâf yapmaları caizdir. Fakat bu durum mekruh görülmüştür. Kadınların evde itikâfa girmelerinin daha uygun olduğu ve kocalarından izinsiz itikâfa giremeyecekleri belirtilmiş[75] ve konu tamamlanmıştır.

İncelediğimiz diğer ilmihal çalışmasında ise Uysal, diğer esaslarda olduğu gibi bu konuda da oruç ibadetini yerine getirme esaslarını detaylıca açıklamıştır. Başlangıçta oruç ibadeti ile ilgili bilgi verilmiş, ayet ve hadisler ışığında açıklanmıştır. Orucu bozan ve bozmayan durumlar, orucun mekruhları, kaza ve kefareti gerektiren durumlar sıralanmıştır. Uysal'ın ilmihal çalışması ve incelediğimiz diğer ilmihal çalışmalarından Yayla'nın eseri çalışmalarında aynı kaynaktan faydalanmışlardır. Oruç bahsinde de genel özellikler bölümü birebir benzerlik göstermektedir. Yayla'nın çalışmasında bahsettiğimiz oruç tutmamayı ve tuttuktan sonra bozmayı mübah kılan özürler kısmı, Uysal'ın çalışmasında da birebir aynıdır. Oruç ibadeti ile ilgili bahsedilen temel özelliklerden sonra, Oruçla ilgili meseleler genel başlığı ile kadının karşılaştığı özel durumlar, soru-cevap şeklinde açıklanmıştır. Adeti gün ortasında sona eren ve temizlenen kadın ne yapar? Kadın, başladığı orucu bugün adet günümdü adet göreceğim diyerek bozabilir mi? Kadın, oruca niyet etmez ve o günde adet görmezse bu günü kaza eder mi? Cünüb olarak sabahlamak ya da gün içinde ihtilam olmak orucu bozar mı? Kadının itikaf yapması, adet gördüğü için günün yarısında nafile orucu bozulan hanım bu orucu kaza edecek midir? Ramazan ayında gün ortasında adet görerek orucu bozulan kadının günün geri kalan kısmını nasıl geçirmesi gerekir? Diş çektirme, doldurma, dişleri misvakla ya da macunla yıkama, iğne yaptırma orucu bozar mı? Üç aylarda kadın hayızlanınca nasıl hareket edecek? Soruları cevaplanmış ve konu tamamlanmıştır. Yayla'nın çalışmasında bahsetmiş olduğumuz kadının itikâfa girmesi ve diş işlemleri meselesi Uysal'ın çalışmasında da konuya dâhil edilmiş ve aynı kaynaktan faydalanılmıştır. Kadının özel hallerinde karşılaştığı meselelerde, kadının orucu başlama zamanı olan fecri sadıkta ve ondan bir süre sonra adetli olduğundan emin ise o günün orucunu tutmuş olmaz. Bu sebepten dolayı o günün kazası gerekir. Diğer bir hususta,

[75] Yayla, *Kadın İlmihali*, 444.

adet günleri düzenli olan bir hanımın, adet gününün başlayacağı kuvvetle muhtemel ise o günde oruca niyet etmez veya başladığı orucu bozabilir. Adet göreceğim diye o gün orucunu boza o gün adet görmez ise buna keffaret gereklidir[76] şeklinde birkaç cümle ile sorular yanıtlanmıştır.

Oruç bahsini incelediğimiz çalışmalardaki başlıklar ve kapsam diğer esaslarda olduğu gibi oldukça farklıdır. Çalışmalardan Uysal ve Yayla'nın ilmihal çalışmalarında ibadetlerin genel özelliklerine de ağırlık verildiğini gördük. Bu duruma Uysal'ın ilmihal çalışması daha yakındır. Uysal çalışmada, ibadet esaslarının genelinde küçük hacimli ibadet ilmihallerinin vermiş olduğu bilgiler kadar açıklamalarda bulunmuştur. İncelediğimiz üç çalışmada da belirli ortak başlıklar mevcuttur. Bu başlıkları çalışmaları incelerken belirtmiştik. Herhangi bir farklı görüşe rastlamadığımız gibi çalışmalarda birçok alt başlıkların birebir aynı cümleler ile ifade edildiğini gördük.

2.2.3. Zekat

Namaz ve oruç ibadetinde olduğu gibi zekat verme konusunda da kadınların karşılaşmış olduğu ayrıntılı durumlar mevcuttur. İbadet esasları konusunu incelediğimiz eserlere baktığımızda, zekat konusu, İslam'ın zekata verdiği önem, Kadın, kocasından ayrı olarak hangi durumlarda zekat verir? Çalışan bir kadının, kazancından zekat vermesi gerekir mi? Mehrini almamış kadın bunun zekatını vermeli midir? Kadınların ziynet eşyalarından zekat vermeleri gerekir mi? Hanım kocasına zekat verebilir mi? Kadının fitre vermesi gerekir mi? Gibi başlıklar ile çalışmalarda incelenmiştir.

Yayla'nın ilmihal çalışmasında zekat konusuna, zekatın manası ve teşri kılınması ile giriş yapmıştır. Zekata tabi olan ve olmayan malları belirtilmiş ve eşya ve malların tek tek ölçüleri verilmiştir. Altın ve gümüşün zekatı, kağıt paranın zekatı, ticaret mallarının zekatı, hayvanların zekatı, arazi ürünlerinin zekatı, madenlerin zekatı, definelerin zekatı şeklinde ayrılmış ve hepsinin özellikleri, ölçüleri ve zamanları yazılmıştır. Son olarak zekatın verileceği yerler ve verilmeyeceği yerleri belirtip konu tamamlanmıştır. Yazar, fitre sadakasını zekat başlığından ayrı bölümde ele almıştır. Fitre konusunu, fitre nedir? Kim verir? Kime verir? Başlıkları ile kısaca açıklamıştır.

Uysal'ın ilmihal çalışmasında zekat konusuna, zekat'ın tarifi, farziyeti ve önemi ile giriş yapışmıştır. Zekatın sosyal faydalarından da kısaca bahsedilmiş, zekat verilen mallar ve zekat vermesi gereken kişiler açıklanmıştır. Ardından kimlere zekat verilebileceği sıralanmış, konunun sonunda kimlere verilemeyeceği belirtilmiştir. Uysal, zekat ibadetinin temel özellikleri ve ibadeti her Müslümanın yerine getirebilmesi için

[76] Uysal-Uysal, *Kadın İlmihali*, 413.

bilinmesi gereken genel özellikleri açıkladıktan sonra kadınların ayrıntı durumlarına da kısaca değinmiştir. Diğer çalışmalarda olduğu gibi bu meselelerde soru başlıkları ile açıklanmıştır. Zekat eşyaları nisap miktarına ulaşan ancak başka bir geliri olmayan kadının zekatının kim verir? Meselesine kadının gelirinin olmaması zekat vermesi için engel bir durum değildir. Ziynet eşyalarının zekatını mala sahip olan kadının kendi zekatını verebileceğini ancak kadının kocası veya babası da kadın yerine zekatını verebileceğini ifade etmiştir.[77]. Çalışmada, zekatı mutlaka ramazan ayında mı vermek gerekir? Zengin olan erkek kardeş fakir olan kız kardeşine zekat verebilir mi? Damat, kayınvalide ya da kayınpedere, kayınpeder ya da kayınvalide damada zekat verebilir mi? Soruları da yanıtlanmış ve konu tamamlanmıştır. Uysal, hem zekat ibadetinin genel özelliklerini açıklamış hem de kadınların karşılaşabileceği durumlara dar kapsamlı olsa da değinmiştir.

2.2.4. Hac

İlmihal çalışmalarında, hac ibadetinin başlangıcından sonuna kadar yapılması gereken tüm görevler ayrıntılı ve anlaşılabilir ölçüde açıklanmıştır. Müminlerin hac ibadetinden evvel bu çalışmaları gözden geçirmeleri büyük kolaylık sağlayacaktır. Ancak kadınların erkeklerden ayrılan bir takım noktaları, hac ibadetini eda ederken de bazı farklılıklar ortaya çıkarmaktadır. Bu detaylı hususlarda genel itibari ile kadın ve aile üzerine çalışılmış özel ilmihallerde mevcuttur. Bu konuda incelemiş olduğumuz Kadın ve aile ilmihallerinde konular şu şekilde başlıklara ayrılmıştır; Haccın dindeki yeri ve önemi, haccın farz olması için gereken şartlar, haccın eda edilebilmesi için gereken şartlar, kocası veya mahremiyle haccetme imkânı bulunmayan kadın ne yapmalıdır? Mahremi olmadan hacca giden kadının haccının durumu, kadına mahrem olan kimseler, mahremde aranan şartlar, kadınla birlikte hacca gidecek mahremin masrafları kime aittir? Kocanın izni, iddet bekleyen kadın hacca gidebilir mi? Özel halleri sebebiyle veda tavafını yapamayan kadının durumu, hac yolunda kocası veya mahremi vefat eden kadın ne yapmalıdır? Kadının başkası adına vekil olarak haccetmesi, hacda kadınların erkeklerden ayrıldıkları hususlar, hacca gidecek kadınların dikkat etmesi gereken hususlar, âdet halinde bulunan bir kadın, hac vazifesini nasıl yapar? Zengin olan bir kadın hacca gitmek istediğinde, kocası onu hacca götürmeye mecbur mudur? Bu şekilde hac ibadetinde de özellikle kadınların kolaylıkla sorularını cevaplandırabileceği yardımcı bir kaynak eserdir.

[77] Uysal-Uysal, *Kadın İlmihali*, 423.

Yayla, diğer ibadet esaslarında olduğu gibi hac ibadeti içinde detaylıca bilgi vermiştir. Haccın kısımları ve çeşitleri, haccın rükünleri, tavafın mahiyeti, haccın farz olmasının şartları, haccın vacipleri, haccın sünnetleri, farz olan haccın yapılış şekli, umrenin yapılış şekli, temettü haccının yapılışı, kıran haccının yapılışı ve veda tavafı başlıkları ile haccın genel özelliklerinden bahsedilmiştir. Bu özelliklerden sonra kadının bazı ayrıntı durumları hakkında açılamalar yapılmıştır. Hac farz olan kadına kocası izin vermez ise kadın hacca gidebilir mi? Bu mesele çalışama da birçok ihtimalleri ile maddeler halinde verilmiştir. "Kadının kocası, kendisine hac için izin vermişse ve bu kadın; hac aylarından önce ihrama girmişse, kocası kadını ihramdan çıkarabilir. Ancak kadın, hac aylarının içinde ihrama girdiyse, kocası onu ihramdan çıkaramaz. Yaşadığı yer, Mekke'ye uzaksa, hac aylarından evvel yola çıkar ve evinden çıktığında ihrama girip telbiye getirirse, kocası bu kadını ihramdan çıkaramaz. Ancak yola çıkmadan önce girdiyse çıkabilir. Kadın kocasından izinsiz ihrama girdiyse, kocası onu ihramdan çıkarabilir. Bu durumda kadının kurban kesmesi gerekmez. Kadın ihrama girdi ise ve kocası ona ihramdan çıkmasını söyledi ise sadece sözle kadın ihramdan çıkmaz. İhramdan çıkması için kadının ihramlıya yasaklanan tırnak kesmek, saçını kısaltmak, koku sürmek gibi fiillerden birini işlemiş olması lazım. Bunlardan biri bile ihramdan çıkmaya kâfidir. Bu durumda ihsar kurbanı kesmesi gerekir. Hac ve umresini de kaza eder. Kadının kocası, o sene içinde ihrama girmesine müsaade ederse, kadın ihrama girer ve kazaya niyet eder. Niyet etmese dahi yaptığı ibadet kaza olur. Bu durumda, hac borç olur ve umre yapması da gerekmez. Önceki ihramını terk etmiş olduğu için, kurban kesmesi gerekir. Ancak üzerinden sene geçtikten sonra kocası izin verdi ise, kazaya niyet etmesi gerekir. Kadının hac ve umre yapması ve önceden ihramı terk ettiği için kurban kesmesi gerekir. Bir kimse ihramlı olduğu halde karısı ile cima etse karısı ihramdan çıkmış olmaz. Ancak haccı fesada girer. Ancak ihramlı olduğu bilinir ve yine de yapılırsa karısı ihramdan çıkar. Bu kişi ihramdan çıkmasına sebep olduğu karısına bir sene sonra izin vermiş olsa, hem hac hem umre yapması gerekir. Kadın birkaç defa ihramdan çıkıp tekrar ihrama girer ve aynı yıl hac yaparsa, bu ihramdan çıkmalarının hepsinin de cezalarından kurtulur. Ancak aynı yıl hapse gitmez de, müteakip sene giderse, her ihramdan çıkışı için bir umre yapması gerekir."[78] İfadeleri ile hac ibadetinde eşler arasındaki izin ve telafi konusunu birçok ihtimal ile açıklanmıştır. Kadının hac için mahremi bulunmadığı takdirde evlenmesi caiz midir? Meselesini de dinimizde geçici nikah yasaktır ve sadece hac ibadeti için evliliğin olmayacağı ancak evlilikte ciddi iseler hayatları boyunca evli kalacaklarsa sakınca olmayacağı

[78] Yayla, *Kadın İlmihali*, 474.

belirtilmiştir.[79] Son olarak kadının tek başına hacca gitme meselesi işlenmiştir. Bu konuda görüş ayrılıkları olduğu için çalışmada da ihtilaflar belirtilmiştir. Hanefi, Hanbeli ve diğer mezheplerin bazı imamlarına göre kadına haccın farz olabilmesi için, yanında mahreminin olması şarttır. Şafi mezhebine göre ise, maddi imkânı olan, yanında en az iki güvenilir arkadaşı olan kadın farz olan haccını yapmalıdır. Bir defaya mahsus olmak üzere vacip olan umrelerini de yaparlar[80] şeklinde görüşler belirtilmiştir.

Uysal, konuya haccın tarifi, farz olması ve hikmeti ile giriş yapmıştır. Yayla'nın çalışmasında bahsettiğimiz gibi, hac kimlere farzdır, haccın farzları, fert ve toplum yönünden haccın önemi, haccın vacipleri, haccın sünnetleri, haccın yapılışı başlıkları ile genel bilgilendirmeler yapılmıştır. Sonrasında hac ile ilgili meleseler genel başlığı ile kadınların karşılaşabileceği bazı durumlar soru başlıkları ile açılanmıştır. Adetli kadın ziyaret tavafını yapabilir mi? Kadınların ziyaret tavafını yerine getirebilmek amacıyla adetlerini geciktirecek ilaçlar kullanmaları caiz midir? Hacca giden kadının yanında mahreminin bulunması, hac farz olan kadına kocasının izin vermemesi, kadının hac için mahremi bulunmadığı takdirde evlenmesi caiz midir? Kadın tek başına hacca gidebilir mi? başlıkları ile bazı meseleler açıklanmıştır. ' kadının adetli olması yahut lohusalık döneminde olması, haccın tavaf rüknü dışında hiçbir rüknüne engel olmadığı ifade edilmiştir. Hac ibadetinde kadın ve erkeklerin saflarının karışması durumunda, bu durum zaruret olduğundan ve ortada bir mecburiyet olduğundan her mezhepte caizdir.' Şeklinde açıklandıktan sonra, Yayla'nın hac ibadeti konusunda açıklamış olduğu, kadının yanında mahremi bulunması, kadına hac ibadeti için kocasının izin vermemesi durumları, kadının hac ibadeti için evlenmesi meselesi, Uysal'ın çalışmasında da aynı kapsam ve ifadeler ile açıklanmış herhangi bir farklılık bulunmamaktadır.

Çalışmaları incelediğimizde, ibadet esasları konusunda görüş birliği içerisinde yazılmış ve birebir yahut benzeri bir şekilde ifade edilmiştir. Çalışmalar arasında kapsam farklılığı bulunmaktadır. Esasları tek tek incelediğimiz de nerelerde farklılık olduğunu belirtmiştik. Özellikle Yayla ve Uysal'ın içerik ve ifadeleri çok benzerlik göstermektedir. İncelediğimiz çalışmalarda, dil oldukça yalın ve sade kullanılmaya çalışılmıştır. İfadeler anlaşılır bir şekilde izah edilmiştir. Ancak bu durum okuyucu kitlenin kültürel zenginliği ile doğrudan ilişkili olduğundan alt sınıf okuyucu için anlaşılır olması güç olabilir. Müslüman âleminin kolaylık ile istifade edebileceği ve çoğunu rahatlıkla anlayabileceği kaynak eser niteliğindeki ilmihal çalışmaları, düzey ayrımı yapmaksızın ifade edilmiştir.

[79] Yayla, *Kadın İlmihali*, 475.
[80] Yayla, *Kadın İlmihali*, 475.

2.3. Özel Haller

Kadın ve aile üzerine yazılmış olan ilmihal çalışmalarında, kadınlara mahsus olan özel hallerden mutlaka bahsedilmiştir. Bu halleri ilmihal çalışmaları hayız, nifas ve istihaza şeklinde sınıflandırarak incelemiştir. Bu durumlarda kadın için yasaklanan şeyler, ibadet edebilme durumu ve özel hallerin süreleri gibi meseleler ilmihallerde yer almıştır. Kadınların hayatlarının çok uzun bir bölümünde yaşadığı hayız halini detayları ile bilmesi gerekir. Kadınların bu halleri hem sağlık hem de dini açıdan önemli yere sahiptir. Bu alanda yapılan ilmihal çalışmaları başvuru kaynağı olarak yeterli düzeyde sayılabilir. Fıkıh ilminin önemli bir yerini teşkil eden Kadın hallerini bilmek farz-ı ayn olan konulardandır. Ancak bu bilgilere sadece kadının sahip olması yeterli değildir. Erkeğin de bu bilgilere sahip olması gerekir. Zira aileyi oluşturan kadın ve erkektir. Mesela kadın özel halinde iken cinsi münasebette bulunmak yasaklanmıştır. Erkeğin de bunun bilincinde olması ve ona göre hareket etmesi gerekir. Buna benzer örnekler çoğaltılabilir. Dolayısı ile bu fıkhi bilgileri kadın erkek gözetmeksizin bütün Müslümanların bilmesi vaciptir.

Müslümanların doğru ve uygun bilgiyi edinmek amacı ile başvuracağı kaynak niteliğinde olan kadın ve aile ilmihalleri, kadınlara ait özel haller meselesini de detaylı olarak incelemiştir. Kadınlara ait hallerin tanımı, en az ve en fazla süreleri, adet düzensizlikleri, temizlik günlerinde gelen lekeler, özel hallerde yasaklanan durumlar, adetli günlerde karı-koca yakınlığı, hayızlı kadının cenaze yıkaması, adetli iken nikah kıyma, lohusalık günlerindeki değişiklik, lohusayken ihtilam olan kadın, düşük yapan lohusa sayılır mı, istihaza nasıl bilinir, istihaza da pamuk kullanımı, özür halinde ibadet, istihaza kanı devam ederken eşi ile münasebet, istihaza halinde kadının abdest durumu gibi özel halleri... akla gelebilecek hemen her sorunun cevabı çalışmalarda mevcuttur.

Ülkemizde Müslüman bireyler genel itibari ile Hanefi mezhebine mensup kişilerdir. Hanefi mezhebinin yanında önemli seviyede Şafii mezhebine mensup bireyler de vardır. Kadın ve aile ilmihalleri de diğer ilmihal çalışmaları gibi genel itibari ile Hanefi mezhebi esas alınarak yazılmıştır. Kadınlara ait haller başlığı için kadın ve aile ilmihallerini incelediğimizde, her durumu olmasa da, hayız ve nifas'ın süreleri, temizlik günü gibi temel bilgilerde şafi mezhebinin görüşüne de yer verilmiştir. Çalışmalardan Kemal Yıldız'ın *Hanımların Özel Halleri* adlı eseri, Şafii mezhebinin görüşlerine daha sık değinen bir eserdir.

Kadın ve aile ilmihallerinden incelediğimiz çalışmalara baktığımızda, Kasım Yayla'nın *Açıklamalı Kadın ve Aile İlmihali* Hayrettin Karaman'ın *Aile İlmihali*

Hüseyin Okur editörlüğünde hazırlanan *Aile İlmihal Dersleri* Dilaver Selvi'nin *Delil ve Örnekleriyle Kadın ve Aile İlmihali* Kemal Yıldız'ın *Hanımların Özel Halleri* Asım ve Mürşide Uysal'ın *Kadın ve Aile İlmihal* adlı çalışmalar, kadınların özel hallerini konu edinmişlerdir. Çalışmamızda incelediğimiz ilmihallerden sadece Hamdi Döndüren'in *Delilleriyle Aile İlmihali* çalışması kadınların özel hallerinden bahsetmemiştir.

Kadınların özel halleri başlığında Hayrettin Karaman'ın *Aile İlmihali* eserine baktığımızda yazar çalışmasına, günümüzde dini problemler ve çözüm yolları ile giriş yapmış dini hüküm ve kuralların değişmesi, ilmihal geleneği, helallere ve haramlara dair umumi meseleler başlıkları ile tamamlayıp birinci bölüme geçmiştir. Birinci bölümde, aile hukukudur. Bu bölümün kısımları ise; insanın değeri ve hakları, evlilik ve neticeleri, evliliğin sona ermesi, doğum ve neticeleri konularından oluşmaktadır. İkinci bölümde, devletler hususi hukuku çerçevesinde İslam aile hukukundan bahsedilmiştir. Bu bölümde; aile hukuku, İslam ailesi ve İslam kadını kısımlarından oluşmaktadır. Bölümler kısımlara kısımlar ise bahislere ayrılarak konular incelenmiştir. Kadın halleri, ikinci bölümün, İslam ailesi ve İslam kadını kısmının, altıncı bahsi olan kadın hallerine ait ilmihal başlığı ile incelenmiştir. Karaman'ın meseleler hakkında bilgi verirken diğer ilmihal çalışmalarına göre daha farklı bir üslup kullanmıştır. Örnek olarak, kadın hallerine ait ilmihal başlığında konuya giriş yaparken, "Evvela, adet ve temizlik müddetlerinden yani bunların dinle, vahiyle alakaları konusundan bahsetmememiz gerekir. Ele alacağımız diğer konuların cevapları da bununla alakalıdır."[81] şeklinde karşılıklı konuşma niteliğinde anlatım yapılmıştır. Çalışmada belirli ölçüde konular açıklandıktan sonra, sorulan sorulara cevap vererek meseleler detaylandırılmıştır.

Karaman, hayız bahsine değinmeden evvel, giriş bölümünde ilmihal çalışmalarına atıfta bulunmuştur. Şöyle ki incelediğimiz ilmihal çalışmaları üzerine konuşursak, çalışmalarda kadınların özel halleri bölümünde, hayız, nifas ve istihaza konularından bahsederken ifadeler genel itibari ile benzerlik göstermektedir. Bu hallerin kısaca açıklaması yapıldıktan sonra, süreleri, başlangıç ve bitiş yaşları ve mezheplere göre ayrımından bahseder. Buna ithafen Karaman, "ilmihâl kitaplarını açtığımız zaman âdet kanamaları ve temizlik süreleri hakkında "Asgarisi bu kadar, azamisi şu kadardık" diye ifadeler okursunuz. Üstelik bunlar üzerine ittifak da edilmemiştir. "Falan mezhepte bunun azamisi şu kadar, filanda böyle" diyen ifadeler görürsünüz. Ama şunu hemen söyleyeyim ki, sahabeden bir hanımın sorusu üzerine, o da özürlü kanamalı, istihazeli bir hanımın sorusu üzerine Peygamberimiz ona "5 gün, 7 gün sayarsın, ondan sonra

[81] Karaman, *Aile İlmihali*, 290.

kendini özürlü kabul edersin" demiş. Bunun dışında vahye dayalı -burada "vahiy" kelimesini kullanıyorum ama tırnak içinde kullanıyorum- bir ifade yoktur. "Vahye dayalı" dedim de gerçekte vahye dayalı mı belli değil, doğrusu "Peygamber Efendimizin ifadesine dayalı" demektir. Peygamber Efendimizin her ifadesi vahye dayanmıyor mu? Hayır dayanmıyor. Oraya "din konusunda, dini tebliğ konusunda söyledikleri" şeklinde bir kayıt koymaya mecburuz."[82] şeklinde ifadeleri ile belirtilen süre ve görüşler üzerine ittifak olmadığını, vahye dayalı bir bilgi olmadığını belirtiyor. Bu sözlerinin ardından, Kur'an-ı Kerim'in bütününe ve peygamber efendimiz (s.a.v) hadislerine bakıldığında bu cevapların ortaya çıktığını ifade etmektedir. Hayız, nifas ve istihaza halinin süreleri, temizliği ve yaşları hususunda vahye dayalı bilginin olmadığı ifade eden yazar, bu cevapların tıbba, tecrübeye dayandığını belirtmiştir.

Adı geçen çalışma, soru-cevap şeklinde ilerlediği için, bir kitap okumuyor da bir sohbet dinliyormuş hissi vermektedir. Bu özelliğiyle ve düşüncelerini ifade ediş şekli ile diğer ilmihal çalışmalarından oldukça farklılık göstermektedir. Kadınların özel halleri konusunda yukarıda belirttiğimiz gibi giriş yapan yazar, sorular ile konuya devam etmiştir. Karaman, hayız konusuna başlamadan evvel, kadınların özel halleri meselesinde kaynaklara değinmiş ve özet olarak bu hallerle ilgili hükümlerin tıbba dayandığı ifade etmiştir.

2.3.1. Hayız

Genel hatları ile açıklamaya çalıştığımız hayız halini, incelediğimiz birçok kadın ve aile ilmihalinin, çalışmalarında bu konuya yer verdiğini gördük. Yapılan çalışmalarda, kadınların özel hallerine yer verilse de bazı çalışmalar konuyu müstakil bir eser boyutunda incelemiş bazı çalışmalar ise yukarıda anlattığımız ölçüde genel bilgi vermek ile yetinmiştir.

Karaman, adet kanamaları başlığı ile hayız konusuna giriş olarak öncelikle geniş bir açılama yapmıştır. Açıklamada, hayız halinin yumurtaların yumurtlama görevini yerine getirmesi sonucunda çıkan kanamaya adet kanaması denmektedir. 2 adet dönemi arasında 21 ile 35 gün aralığında bir süreç vardır. Adet kanaması, 1 ile 10 gün arasında sürebilir. Bu kanamanın renginin, kırmızı, koyu kırmızı ve siyaha dönük renkte olabileceği belirtilmiştir.

Hayız hakkında bilgi verirken, kanamanın süresi, en erken başlangıç tarihi, menopoz yaşı gibi bilgiler vermemiştir. Bu durumu, insanın tabiatı ile ve tıp ile ilişkilendirmiştir. Cevabının insanın kendinde olduğunu söyleyen yazar, mezhep

[82] Karaman, *Aile İlmihali*, 290.

görüşlerinin neye göre şekillendiği sorusu ile karşılaşmıştır. Bu duruma da, örnek olarak bizimde bildiğimiz gibi Hanefi mezhebi hayız süresinin en az 3 gün olduğu görüşündedir. O zaman bu görüşler neye göre belirtilmiştir? Öyle bir durum yok ise neden süre belirtilmiştir? Bu sorulara cevaben, "Onların karşısında sizin gibi doktorlar yok. Onlar tutup da alan çalışması da yapmamışlar. 1 veya varsa 2 hanımına, anasına, bir de komşusuna sormuşlar, soruşturmuşlardır. "Bende 4 gün", "Bende 3 gün" şeklinde cevap almışlar, iki diyen yok, kitaba 3 diye yazmışlar. Olay bundan ibarettir. Şurası önemli, lafı uzatmamak İçin temel anlamda baştan söyledim: "önemli olan vahiydir, o söylemiyorsa yorum ve içtihat alanı geniştir."[83] Şeklinde açıklama yapmıştır. Bunun gibi birçok örneğe mesela, iki adet arası süre, menopozun ne zaman olduğu, adet kanamasının ne zaman başladığı gibi meselelerde tıpta cevabı ne ise cevabı o şekilde vermiştir. Bazı durumlarda örnek olarak, adet süresinin en fazla ne kadar olacağı hususunda Hanefi mezhebi 10 gün şafi mezhebi ise 15 gün olduğu görüşündedir. Ancak tıp günümüzde 10 gün olduğunu ifade etmektedir. Bu durum karşısında Karaman, Hanefi mezhebinin isabet ettiğini diğer farklı görüş belirten mezheplerin ise doğru bilgiyi tespit edemediklerini söyleyerek, bu durumu açıklamıştır.[84]

Yazar, adet kanamasının başlangıç yaşı için, iklim koşulları, ırk ve yaşam koşullarının etkisi olduğunu, bu durumların etkisi ile daha erken veya daha geç olabileceğini belirtmiştir. Bu durumlar göz önünde bulundurularak, 9-16 yaşları arasında hayız halinin görülmesinin olağan olduğunu ifade etmiştir. Bu açıklamayı menopoz içinde yapmıştır. Bölgelere göre değişiklik gösterebileceğini, ancak bu yaşın 50 civarı olduğunu belirtmiştir. Bu konunun ardından, adet kanaması ve akıntının nasıl ayırt edileceği, adet kanamasının rengi nasıl olabilir sorularını yanıtlamıştır. İlmihal çalışmalarında bu konu açıklanırken, yeşil renkli bir kanın da bulunduğundan bahsedilmektedir. Karaman bu duruma, o zamanlarda bilgilerin hanımlara sorularak alındığını ve o dönemde hanımların bu kanı nerede gördüğünün bilinmediğini ifade etmektedir. Yani bu bir bez üzerinde mi? Cam üzerinde mi? Ten üzerinde mi? Nerede görüldüğü belli değildir. Tıp ilminde bu kanın, siyah, beyaz, yeşil ve mavi olamayacağı tespit edilmiştir. Yazarda bu bilgilere dayanarak, bunun cevabının vahiyde verilmediğine ve peygamberimizin açıkça belirtmediğine göre ilim esas alınmıştır. Yani adet kanaması kırmızı renktedir, bitmeye yakın pembeye dönebilir.[85]

Hayız konusunda, İslam fıkhına göre adet süresinde intikalin şartları nelerdir? Daha önce adet tarihini ve kaç gün olduğunu unutan hanımın davranışı nasıl olmalıdır?

[83] Karaman, *Aile İlmihali*, 296.
[84] Karaman, *Aile İlmihali*, 293.
[85] Karaman, *Aile İlmihali*, 294.

Adet kanamasının günü sık sık değişen kadın nasıl davranmalıdır? Önceki ay 5 gün adet gören kadın bu ay 3 gün görürse, kalan 2 gün ibadet ve cinsel yaşam yönünden beklesin mi? Hiç adet görmeyen hanımın ibadete başlama yaşı kaçtır? Adet zamanını değiştirmek üzere ilaç kullanmanın hükmü nedir? Hanımların adet tarihini bilmeleri farz mıdır? Devamlı kanaması olan hanımın hükümleri nelerdir? Adetli hanımların yapamayacağı şeyler nelerdir? Kur'an surelerini dili döndürmeden ezberden dua maksatlı okumanın hükmü nedir? Şeklinde devam eden soruları yanıtlayarak hayız konunu açıklamış ve lohusalık konusuna geçmiştir.

2.3.1. Nifas

Karaman, hayız, nifas ve istihaza olarak ayırdığımız aynı zamanda incelediğimiz ilmihal çalışmalarında da bu şekilde işlenen konuları, adet kanamaları başlığı ile açıklamıştır. Nifas konusuna da lohusalığın başlama şekli nedir? Sorusu ile geçilmiştir. Lohusalığın başlama zamanı ve süresinden bahsetmiştir. Lohusalık doğum ile başlar. Tıp ilmide fıkıhta bu görüştedir. Doğum yapan kadın hiç kanama görmeyebilir. 3 günde görebilir. Asgari bir süresi yoktur. Aynı şekilde azami süresi de 40 gündür. Tıpta da bu şekildedir. 40 gün içerisinde kanama durabilir sonra tekrar devam edebilir. Bu süreç yine lohusalık sürecidir. Sezaryen doğum ile normal doğum arasında lohusalık yönünden bir farklılık yoktur.[86] İfadeleri ile soruları yanıtlamış, açık cümleler ile yine tıp ilminin vurgusunu yaparak konuyu açıklamıştır. Azami olarak lohusalık sürecinin 40 gün olacağı çalışmada belirtilmişti. Karaman'a bu süreç sona ermeden kanama sona ererse eşler arası cinsel birliktelik olabilir mi sorusu sorulmuştur. Yazarımız, 'fıkıhta kanama durmuş ise yasağın kalktığını, bir sakıncasının olmadığını belirtmiştir. Ancak eğer bu durum tıp ilminde bilinen bir zarara yol açar ise o zaman durumun değişeceğini, yasağın devam edeceğini ifade etmiştir.[87]

Yazar, nifas konusunun ardından 'düşükler' başlığı ile düşük durumunda lohusalık halini ayrı başlıkta anlatmıştır. Düşüklerde lohusalık ne zaman başlar sorusu ile başlayan konu, birçok detayı ile çalışmada açıklanmıştır. Hayız ne nifasta olduğu gibi düşük durumunda da tıbbın öne sürdüğü görüşler ile paralel ilerleyen açıklamalarda bulunmuştur. Yani kısacası -bu konu için- tıpta ne ise fıkıhta da odur düşüncesi hâkimdir. Bebeğin bütün parçalarının düştüğü veya alındığı zaman lohusalık başlamış olur. Karaman düşükte lohusalık ile ilgili, ne zaman lohusa olunduğu hususunu ayrıntılı olarak yanıtlamıştır. Bu konu hakkında; hiç doktora gitmemiş, gebeliğin büyüklüğü

[86] Karaman, *Aile İlmihali*, 300.
[87] Karaman, *Aile İlmihali*, 303.

hakkında bilgisi olmayan, düşük materyalini tuvalete düştüğü için görmemiş olan hanımın hükmü nedir? Aynı şekilde doktora gitmemiş ancak düşük materyalini görmüş hanımın hükmü nedir? Doktora gitmiş ultrason ile bebeğin gelişimini görmüş ancak 8 haftadan önce düşük yapmış kadının hükmü nedir? Doktora gitmiş ultrason ile gebelik kesesinin oluştuğunu görmüş ancak bebeğin teşekkül etmediğini gören gebelerde hüküm nedir? Küçük düşüklerden sonra cinsel yaklaşım ne zaman olmalıdır? Düşük tehdidi olan hastalarda kanamanın hükmü nedir? Doğum ve düşükten sonra bebeğin eşi çöpe gidiyor hükmü nedir? Küçük düşüklerde bebeğin parçaları çöpe gidiyor hüküm nedir? Dış gebelikteki kanamanın hükmü nedir? Şeklinde sorular sorulmuş, cevapları ile konu tamamlanmıştır.

Çalışmada, hanımların düşük tehlikesi ile karşılaştıklarında, görmüş oldukları kanamanın özür kanı olduğu bu durumun tıpta da özür kanı kabul edildiği ifade edilmiştir. Plesenta yani bebeğin eşi dedikleri doğumla beraber işlevi sona eren parçanın, mümkünse gömülmesi gerektiğini ancak küçük düşüklerde yaşanan, bebeklerin parçalarının çöpe atılması meselesine, atılmamalı, gömülmeli cevabı verilmiştir. Düşüklerin ardından kadın lohusadır. Cinsel hayatı da ona göre şekillenmelidir. Yani nifas konusunda bahsedildiği gibi kan bitene kadar lohusa kabul edilmekle beraber birliktelik yasaklanmıştır. Yazar, dış gebelik konusunda da, bebeğin bazı dokularının rahimde olduğunu ifade ederek, gebeliğin sona ermesi halinde kadının lohusa sayıldığı belirtmiştir. Gebeliğini bilen hanımların vakit gözetmeksizin gebeliğin sona ermesi ile lohusalık süreci başlar. Doktora gitmemiş olması, ultrason da görmemiş olması bu durumu değiştirmeyeceği açıklanmıştır.[88] Hayız ile nifas konusu bu şekilde tamamlanmıştır.

2.3.2. İstihâza (Özür) Kanı

Kadınların özel halleri başlığı ile konu hakkında ilmihal çalışmalarında ele alınış şeklinden bahsetmiş, genel itibari ile bu bölümün hayız, nifas ve istihaza başlıklarına ayrılarak işlendiğini belirtmiştik. İncelediğimiz çalışmada adet kanamaları başlığı ile hayız ve nifas konusu işlenmiş, nifas konusu içinde ayrıca düşüklerin durumu ele alınmış, ardından akıntı başlığı ile devam edilmiştir. Özür kanaması meselesi bazı soruların cevabında belirtilse de ayrıca incelenmemiştir.

Devamlı kanaması olan hanımın hükümleri nelerdir? Sorusu çalışmada yer almaktadır. Bu soruya binaen yazarımız, "Bu hanım özürlüdür. İşte özürlü dediğimiz (müstehâza) özürden dolayı kanamalı hanımlar böyledir. Böyle bir hanım adetini

[88] Karaman, *Aile İlmihali*, 306.

biliyorsa adet günlerinde adetli sayılır, bilmiyorsa azami süreleri kabul edip, bu günlerde adetli, diğer günlerde özürlü kabul edilir."[89] ifadeleri ile özür konusuna değinmiş ve bu şekilde açıklama yapmıştır.

2.3.2. Akıntı

Başlığımızın diğer konularında olduğu gibi akıntı konusunda da işleyiş, soru-cevap şeklinde devam etmiş cevaplar ile konu detaylı olarak anlatılmıştır. Genel itibari ile akıntının abdeste etkisi ve hangi sıvının akıntı olarak değerlendirileceği üzerinde durularak, bir soru ile konuya giriş yapılmıştır. Konuya, "Akıntı sıvısı fizyolojik ve kendiliğinden olan bir olaydır. Abdesti bozar mı? İdrar ve gaitayı tutmak için, sfinkter denen bir kas vardır. Ancak vajinada böyle bir sistem yoktur. Vajinal akıntı devamlı olarak gelir. Fizyolojik olarak akmaması normal değildir. Tıbben gözyaşı, burundan gelen akıntı ve tükürük gibi bir salgıdır. Hiçbir şekilde istemli olarak durdurmak mümkün değildir."[90] Şeklinde soruya ithafen yazar, hem akıntının abdeste etkisi hem de genel bilgilerini vererek açıklama yapmıştır. Normal akıntının abdeste mani olmadığını söyleyen yazar, " Fıkıhçılardan biri diyor ki; " bu sizin söylediğiniz beyaz ve vajinal salgı, yani kan olmayan, irin olmayan, sarı su dediğimiz yaradan gelen su olmayan; burun salgısı, tükürük ve gözyaşı gibi vücut salgısı olan akıntı temizdir." Bildiğiniz gibi bir insanın gözünden gözyaşı aksa abdesti bozulmuyor; gözünde hastalık olursa, orası enfekte olur da enfeksiyondan bir akıntı gelirse, bazı mezheplere göre abdesti bozuyor. Bu beyaz akıntı gaita, idrar, kan değil, enfekte olmuş bir yerden akan su değil. 'temiz olan şeyin bilinen iki noktadan çıkması abdesti bozmaz' diyorum." [91] Şeklinde açıklamasıyla, akıntının abdestteki durumunu açıklamıştır. Bununla beraber, iltihaplı akıntısı olan kadınların özürlü durumda olup, sadece namaz abdestlerinin bozulacağı, gusül abdestine girmeyeceği hükmü verilebilir mi? Vajinadan gelen hava abdesti bozar mı? Vajinal muayene abdesti bozar mı? Ramazan da vajinal muayene orucu ve abdesti bozar mı? Vajinadan kullanılan ilaç abdesti bozar mı? Makattan kullanılan ilaç abdesti bozar mı? Akıntıyı perdelemek gerekir mi? Şeklinde soruların yanıtları ile konu izah edilmiş ve tamamlanmıştır.

Karaman, kadınlarından gelen akıntının tıp ilminde de normal olduğu ve bu akıntının olmaması halinde sıkıntı olacağını belirtmiştir. Diğer meselelerde olduğu gibi bunu da tıp ilminden açıklamaları ile ifade eden yazar, bu akıntının gusül gerektirmediğini belirtmiştir. Aynı şekilde vajinal muayene yapılıyor ise parmaktan

[89] Karaman, *Aile İlmihali*, 307.
[90] Karaman, *Aile İlmihali*, 316.
[91] Karaman, *Aile İlmihali*, 317.

pislik gelirse sadece normal abdest almak yeterli olur ve gusül alınması gerekmez. Yapılan vajinal muayeneler oruç ve namazın sıhhatine engel değildir, bozmaz. Ardından vajinadan çıkan havanın abdesti bozmayacağını belirten yazar, vajinadan ve makattan alınan ilaç-fitil abdeste mani olmadığını ifade etmiştir. Akıntının perdeleme durumu vardır. Yani akıntıyı bir pamuk veya benzeri tıkaç ile bölgeden çıkmasını engellemek amacı ile kullanılır. İnsan sağlığı içinde bu durum olumsuz sonuçlar doğurabiliyor. Çeşitli enfeksiyon ve döküntülere sebep olabileceğinden kullanılması uygun değildir. Yazar bu durumu da göz önüne alarak perdelemenin akıntı için sakıncalı olduğunu belirtmiştir.[92]

Belirtiğimiz üzere diğer ilmihal çalışmalarından farklılık gösteren eser, sorular eşliğinde konuyu açıkladığından, değinmediği meseleler elbette olmuştur. Bizim bilgi aldığımız başlıklarda, zaman zaman tek kelimelik cevaplar ile kesin hüküm belirtilmiştir. Bazı sorularda ise delilleri ile uzun açıklamalarda bulunmuştur. Çalışmanın dikkat çeken bir diğer özelliği ise, şimdilerde hala kalıplaşmış olan bilgilerin günümüz tıp ilmi ışığında açıklanmasıdır. Zira kaynak kitaplarımızın geneli, zamanında belirlenen bilgileri ve mezhep görüşlerini olduğu gibi aktarmaktadır.

Çalışmalarımızdan Yayla'nın ilmihal çalışmasında hayız ve nifas konusu çok kısa işlenmiş ve kapsam olarak diğer çalışmalara göre oldukça dar bir çalışma olmuştur. Yayla hayız konusunu, büluğ yaşı ve hayız müddeti başlıkları ile kısaca genel bilgilendirme yaparak tamamlamıştır. Sonra, nifasın müddeti ve nifasla ilgili meseleler, hayızlı ve nifaslı olan kadına yasak olan şeyleri tek sayfada kısaca açıklamıştır. Yazar, istihaza başlığı altında hayız ve nifas konu ile ilgilide kısaca bilgiler vermiştir.

İsitihaza bölümünde ise istihazeye ait meseleler ve ilgili hükümler, cünüp kimseye haram olay şeyler, istihazaya ait kısımdır. Sonrasında hayız ve nifasa değinilmiştir. Yazar, istihaza kanı diğer organlardan gelen kan gibidir, geldiğinde sadece abdest bozulur ve sürekli gelirse özür kabul edilir, özürlüye uygulanan hükümler uygulanır. Hanımlar hamile kaldıktan sonra adet görmezler. Hamilelikte adet zamanında gelen bu kan adet kanı hükmündedir. Hayızlı ve nifaslı kadın kâbeyi tavaf edemez ve kanı kesilince gusletmesi vaciptir. Hayızlı kadın pis değildir, eğer cenaze yıkanacaksa başka yıkayacak kimse yok ise hayızlı kadın cenaze yıkayabilir.[93] Şeklinde genel kaideleri birkaç cümle ile açıklamıştır.

İncelediğimiz çalışmalardan Uysal'ın ilmihal çalışmasında, diğer konularda olduğu gibi bu konuda da birçok mesele detaylıca açıklanmıştır. Diğer ilmihal

[92] Karaman, *Aile İlmihali*, 318.
[93] Yayla, *Kadın İlmihali*, 390.

çalışmalarında, adet görme yaşı, adet görme süreleri, temizlik süreleri gibi temel meselelerde Hanefi ve şafi mezhebinin görüşlerine yer verilerek yaş ve gün süresi belirtilmiştir. Ancak Uysal çalışmasında, Hanefi, Şafi, Maliki, Hanbeli mezheplerinin görüşlerine de yer vermiştir. Bu durum sadece belirtiğimiz meselelerde geçerlidir. Yazar konuya, kadınlarda görülen kanları ikiye ayırarak başlamıştır. İncelediğimiz çalışmalarda, kadınların özel halleri konusunda, bu şekilde ayrım yapan tek ilmihal çalışmasıdır. Sahih kan ve fasid kan olarak iki bölümde ayrılmıştır. Sahih kanda, kadınların hayız müddetinde görülen 3 günden az 10 günden fazla olmayan kanamalardır. Nifasta ise 40 günde fazla olmayan kandır. Fasit kan ise, hayız ve nifas dışında kalan kanlar olarak ayrılan bölümdür.[94] Bu açıklamalardan sonra, diğer çalışmalarda bahsettiğimiz gibi, adet kanı tarifi, adet kanının süresi, iki adet arasında kalan süre, bu sürelerin azami ve asgari günleri ve adet düzensizliği başlıkları incelenmiştir. Hayızlı ve nifaslı kadınların neler yapamayacağı sıralanmış ve sahabe döneminden örnekler verilmiştir. Hayızlı ve nifaslı kadın, namaz kılamaz, oruç tutamaz, mescitlere ve camilere giremez, tavaf edemez, Kur'a-ı Kerim okuyamaz ve el süremez, cinsi münasebette de bulunamaz.[95]

Yazar, hayız konusu işlerken önemli bir hatırlatma notu ile "Müslüman kadınlardan bazıları, adetleri kesildikten sonra namazı kendilerine borç olmuyor zannederler, ne zaman boy abdesti alırsam o zaman bana farz olur; bende ondan sonra namazlarımı kılmaya başlarım, derler. Hâlbuki bir kadının âdeti sekiz gün olup, mesela Cuma günü öğleden sonra âdeti kesilse, eğer ikindi namazının vaktine kadar yıkanmak ve namaz kılmak mümkün ve zaman uygun olursa, o günün öğle namazı o kadına borç, yani farz olur."[96] Açıklamasını yapmıştır. Hayızlı kadından yararlanmak, hayızlı kadının yıkanmadan yapması mübah olan şeyler, hayızlı kadının kokulanması, hayızlı kadın pis değildir, cünüp ve hayızlının artığı, hayızlı kadınla birlikte yenip içilmesi, hayızlı kadınla aynı yatakta yatmak, cünüp ve hayızlı kadın çocuğunu emzirebilir mi? Hayızlı ve lohusanın kestiği yenir mi? Hayız, nifas ve cünüpken ölen cenazenin yıkanması, hayız kanı bulaşmış elbiseyi temizlemek, hayızlı kadınların pamuk veya adet bezi kullanmasının hükmü, tıp ilminin bu konudaki tavsiyeler, adet bezinin kullanış şekli, kadın adet zamanını Unutur veya şaşırırsa ne olur? Hayızlı bir kadın cenaze yıkayabilir mi? Hayızlı ve lohusa iken traş, tırnak ve saç kesmek, hayızlı iken kına yakılabilir mi? Soru başlıkları ile hayız konusu tamamlanmıştır. Yazmış olduğumuz başlıkların birçoğunu diğer çalışmalarda da incelemiş belirli açıklamalarını vermiştik. Uysal, diğer

[94] Uysal-Uysal, *Kadın İlmihali*, 260.
[95] Uysal-Uysal, *Kadın İlmihali*, 282.
[96] Uysal-Uysal, *Kadın İlmihali*, 303.

çalışmalara nazaran daha teferruatlı açıklamalar vermiştir. Aynı konular içerisinde birçok farklı durumlara değinmiş, yüzeysel olarak bilgilendirme yapmamıştır. Diğer çalışmalarda rastlamadığımız bir diğer konu ise, kadınların hayız ve nifas halinde bez kullanmasının hükmü ve tıp ilminin tavsiyeleridir. Bu konuda da eserde gerekli açıklamalar, ince ayrıntılar ile vermiştir. "Adet bezi iki türlü kullanılır. Bez ya dışa konulur veya mekruh olmakla beraber içe konulur (içe konulması zararlıdır). Dışarıdan kullandığı takdirde, eğer içe karşı gelen kısmı kanla bulaşıp ıslanacak olursa, bununla hayız müddeti içinde, hayız sabit olur. Kadın özür sahibi ise abdesti bozulur. Çünkü gerek hayızda gerekse özür halinde şart olan, kanın çıkmasıdır ki oda bu şekilde tahakkuk eder. Eğer bezin bir kısmı içeriye konur bir kısmı dışarıda kalırsa, içerde olan kısmı kanla ıslanır, fakat ıslaklık çıkmazsa, bu hal hayız sayılmayacağı gibi, kadın özürlü ise abdesti bozulmaz. Ancak bezin yaş olan kısmı, dışarıya çıkarsa, çıktığı andan itibaren hayız sabit olur ve özürlü ise abdesti bozulur. Eğer kullanılan bezin hepsi (mekruh olmakla beraber, toksik şok nedeniyle ölüme sebep olabilmektedir, zararlıdır) içeriye konsa ve bez tamamıyla ıslansa, fakat haznenin içinden dışarıya çıkmasa bunun hükmü yoktur. Şayet bez kana bulaşmış olarak haznenin ağzından dışarıya çıkarsa o zaman hayız meydana gelmiş demektir."[97] İfadeleri ile kanama gören kadının bez kullanımı hakkında detaylı bilgiler verilmiş, tüm olasılıklar değerlendirilmiştir.

Yazar, nifas konusu ile devam etmiş ancak bu bölüm hacim olarak hayız konusu kadar geniş değildir. Zira hayız konusunu işlerken nifas ile ilgili ortak noktalarını belirtmiş, hayız başlığında nifas konu ile ilgili de birçok bilgilendirme yapılmıştır. Nifasın tanımı yapıldıktan sonra birkaç soru başlığı ile konu tamamlanmıştır. Doğuran kadın hiç kan görmezse nifaslı olur mu? Nifasın müddeti ile ilgili meseleler, düşük çocuk ile ilgili meseleler açıklanmış son olarak ta, hayız ile nifasın farklı hüküm bildirdiği kısımlardan bahsedilmiştir. Bu farklar maddeler halinde çalışmada sıralanmıştır. İlk olarak boşanmış kadın 3 hayız dönemi bekler ve iddeti dolar ancak, gebe kadın doğum yapar ve iddeti tamam olur. Döl yatağında ki çocuğun boş olup olmadığını anlamak için üç hayız görme iddetine ihtiyaç vardır. nifasta ise çocuğun dünyaya gelmesi ile meydana gelmiş olur. Nifasın azı için bir sınırlama yoktur. Hayızın en çoğu on gündür. Nifasın ise kırk gündür. Son olarak; kadın, art arda tutması gereken kefaret orucunu tutarken nifas olursa, nifas kefaretin sırasını bozar ara meydana getirir. Yeniden baştan tutulması gerekir. Hayız ise bozmaz.[98] İfadeleri ile hayız ve nifasın ayrıldığı noktalar belirtilmiştir. İstihaza konusunda da hayız ve nifas bahsinde yeri

[97] Uysal-Uysal, *Kadın İlmihali*, 311.
[98] Uysal-Uysal, *Kadın İlmihali*, 319.

gelince bilgi verilmiştir. Diğer çalışmalarda bahsettiğimiz gibi istihaza kanının özelliği hakkında bilgi verilmiş ve cinsi münasebete girebilme meselesi açıklanarak, kadınların özel halleri meselesi tamamlanmıştır.

Kadınların özel halleri konusunda incelediğimiz son çalışma, Hüseyin Okur editörlüğünde hazırlanan ilmihal çalışmasıdır. Çalışmada kadınların özel halleri hayız ve nifas olmak üzere iki kısma ayrılarak işlenmiştir. Ancak soru-cevap bölümünde akıntı ve istihaza kanı hakkında yanıtlar üzerinden bilgilendirme yapılmıştır. Yazar, çalışmaya diğer eserlerde olduğu gibi ve bilgisini de çokça belirttiğimiz, hayız ve nifasın tarifi, hayız ve nifasın müddetleri, hayız kanı nasıl anlaşılır? Hayızın temizlik süresi gibi temel konuları açıklamış ardından soruları yanıtlamıştır. Çalışmada hayız konusu ile ilgili yanıtlanan 14 soru mevcuttur. Sorular ve yanıtları şu şekildedir; secde ayetini dinlemekle veya duymakla adetli kadına tilavet secdesi gerekir mi? Sorusu sorulmuş ve gerekmeyeceğini ancak şafiler için gerektiği belirtilmiştir. Adetli kadının kılmadığı namazları sonradan kaza etmesi caiz midir? Sorusu sorulmuş ve caiz olmadığı yazılmıştır. Adetli kadının saç ve tırnak kesmesinde sakınca var mıdır? Sorusuna; sakınca yoktur ancak kanama kesildikten sonra yıkanmadan saç ve tırnak kesmek mekruhtur. Adetli kadının türbeye gitmesine sakınca var mıdır? Sorusuna, sakınca olmadığı gidilebileceği cevabı verilmiştir. Namaz esnasında adet olan kadın sonradan namazını kaza eder mi? Sorusuna Hanefi mezhebine göre cevap verilmiş, ayrıca şafi mezhebinin de görüşleri farklı olduğundan yazılmıştır. Hanefi mezhebine göre farz namazı kaza etmez ancak sünneti kaza eder. Şafi mezhebine ise farz namazı kaza eder sünneti kaza etmez.[99] Şeklinde sorular cevaplandırılmıştır. Çalışma içerisinde kadınların özel halleri iki bölüme ayrılmıştır. Hayız konusu başlığında, nifas ve istihazaden çokça bilgilendirme yapılmış, nifas bölümünde ise aynı şekilde hayız hakkında çokça konu işlenmiştir. Yine nifas bölümünde, nifas ile ilgili belirtmiş olduğumuz temel bilgiler verildikten sonra, soru-cevap metodu ile bilgilendirme yapılmıştır. Bunlara örnek olarak; Adet halinde saç boyanır mı? Sorusuna boyanabileceğini ancak evli ise kocasından izin almalı ve boya maddesinin içinde haram madde olmamalı, madde suyu geçirgen olup abdeste mani olmamalıdır. Bu hususlara dikkat ederek, bir sakıncanın olmadığı belirtilmiştir. Adeti geciktirmek için ilaç kullanmak caiz midir? Bu durumun istisnaları belirtilmiştir. Eğer ramazan orucunu tam tutmak veya farz olan tavafı yapmak için kullanılıyorsa dinimizce caizdir. Ancak unutulmaması gereken bir nokta var ki adet kanının dışarı atılması kadının vücudu temizlenir. Eğer bu durumu engellemek ciddi zararlara yol açarsa tercih edilmemelidir. Adet halinde veya cünüpken çocuk emzirilir

[99] Hüseyin Okur (ed.), *Aile İlmihali Dersleri* (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2018), 256.

mi? Hayızlı anne çocuğunu emzirebilir, meme uçlarının temizliğine dikkat etmelidir. Cünüplü anne ise emzirir fakat gusül alıp emzirmesi daha güzeldir.[100] Bu şekilde birçok konuya değinilmiş ve yanıtlar ile konu tamamlanmıştır.

2.4. Evlilik ve Neticeleri

Evlilik öncesi, Evlilik hayatı ve evliliğin sonuçları, aile ilmihallerinin temel konularındandır. Evlilik konusu, Müslüman bireyin evlenmeye niyet etmesi ile başlamaktadır. Kadın ve erkek tüm Müslümanlar, evlilik akdini gerçekleştirmeden evvel, muhakkak İslam dininin evlilik hususunda emir, yasak ve tavsiyelerini bilmeli ve ona göre amelde bulunmalıdırlar. Kadın ve aile ilmihallerinde, evlilik öncesi, evlilik hayatı ve evliliğin sonrası ile ilgili, çiftlerin yaşayacağı her durumun, usul ve erkânı anlatılmıştır.

Kadın ve aile ilmihal çalışmalarında evlilik konusu, evlilik akdi öncesi, evlenme ehliyeti, nişanlılık ve nişandan dönme, evlenmede velayet, taraflar arası denklik, muharremat, evlilikte birinci tercih, evlenme akdi, nikâh ve hükümleri, düğün cemiyeti ve edebi, muteberlik bakımından evliliğin çeşitleri, evliliğe mani olan hususlar, ehli kitap kadınlarla evlilik, zina etmiş birisi ile evlenmemiş birisinin evliliği, akraba evlilikleri, evliliğin gizlenmesi, ikinci evlilikte kadın ve erkeğin durumu, cahiliye devrinden kalan nikâh çeşitleri, sahih evliliğin neticeleri, mehir, evliliğin sona ermesi, talak, nafaka, muhâla'a, hâkimin evlilik bağına son vermesi, evliliğin sona ermesinden dolayı ortaya çıkan doğal neticeler gibi başlıklar ile karşılaşılabilecek birçok konu incelenmiş, detaylıca çalışmalarda yerini almıştır.

Kadın ve aile konusu, ilmihal çalışmaları arasında tartışmaların yaşandığı ve ihtilafların meydana geldiği konulardandır. Bu konular içersin de yer alan evlilik ve neticeleri de bu duruma dâhildir. Evlilik ve neticeleri konusunu, Kasım Yayla'nın *Açıklamalı Kadın ve Aile İlmihali*, Hayrettin Karaman'ın *Aile İlmihali,* Hüseyin Okur editörlüğünde hazırlanan *Aile İlmihal Dersleri,* Asım ve Mürside Uysal'ın *Kadın ve Aile İlmihali,* Hamdi Döndüren'in *Delilleriyle Aile İlmihali* adlı çalışmalar incelemişlerdir.

Evlilik ve neticeleri konusunu inceleyeceğimiz ilk çalışma Okur'un çalışması olacaktır. Yazar, konuyu 9 ayrı derse bölerek işlemiştir. İlk olarak evlilik ve aile başlığı ile evlilik nedir? Evliliğin amaçları, eş seçilirken dikkat edilecek hususlar, evlenecek kadında aranacak özellikler, evlenecek erkekte aranacak özellikler şeklinde maddelere ayırarak birinci bölümü tamamlamıştır. İkinci olarak nikâh ve hükümleri başlığı ile nikâh nedir? Nikâhın gerektirdiği haklar ve sorumlulukları incelemiş ardından üçüncü

[100] Okur, *Aile İlmihali Dersleri*, 270.

bölüme geçmiştir. Burada nikâh ve hükümlerinin devamı olarak nikâh hukukunu bilmek, nikâhları haram olan kadınlar, evlilikte denklik, evlenecek adayların görüşmesi, nişanlanmak nikâh sayılır mı? Nişanın bozulması başlıkları ile bu kısım tamamlanmıştır. Bir sonraki derste, nikâhın farzları, evliliğin gerçekleşme şartları, nikâhın müstehapları, fâsid evlilikler, gizli nikâhın hükmü, halvet nedir? Başlıklarının ardından nikâh ve hükümlerinin diğer bölümü, dini nikâh, resmi nikâh yeterli midir? Arazide kıyılan nikâhlar, nişan döneminde nikâh, haftada bir nikâh tazeleme, mektupla nikâh, rol gereği yapılan nikâh, üç defa boşanan kadına dönme yolu, anlaşmalı nikâh meselesi, ücret karşılığı geçici nikâh, belirli bir süre için nikâh kıymak meseleleri ile tamamlanmış evliliğin sonucu olan mehir konusuna geçilmiştir. Mehir ve hükümleri ana başlığı ile mehir ve hükmü, mehir olabilen şeyler, mehrin miktarı, mehrin çeşitleri, mehrin düşmesi, başlık parası almak caiz midir? Konuları incelenmiştir. Ardından mahremiyet ile ilgili, mahremiyet kavramı, vücut mahremiyeti ve giyinme kültürü, ev mahremiyeti ve istizan konularına yer verilmiştir. Çalışmada evlilik ile ilgili kısım, düğün çeşitleri, düğün edebi ve düğün cemiyetine katılma konularına da yer verilerek tamamlanmıştır.

2.4.1. Evlilik ve Hükümleri

Hüseyin Okur editörlüğünde hazırlanan *Aile İlmihal Dersleri* adlı çalışmayı incelediğimizde, genel itibari ile öz cümleler kullanılarak, kesin, sade ve net ifadeler ile anlatımın yapılmış, çokça ayet ve hadislere atıfların mevcut olduğunu görürüz.

Çalışmada giriş, evliliğin tanımı ile yapılmıştır. "Evlilik yüce Allah'ın emridir. Evlilik, İlahi emre uyup yuva kurmaktır. Yuva, insanlık cemiyetinin temelidir. Evlilik, bu temeli Allah'ın adıyla atmak ve insanlık şerefine uygun bir bina yapmaktır."[101] Cümleleriyle evliliği belirli kalıpların dışına çıkarak açıklamıştır. Evliliği, peygamberin sünneti ile amel etmek ve insanlık vazifesi olarak niteleyen yazar, yuvadaki hayat başlığı ile devam etmiştir. Seçilen kelimeler ve ifade ediş biçimi olarak, maneviyata vurgu yapan ve belirli kalıplar ile yapılan açıklamalardan ayrılan bir eserdir. Yuva kurmanın, manevi hayat ve nesil kazanma amacı olduğu vurgulanan çalışmada, evliliğin hükümlerinden bahsedilmiştir. İlmihal çalışmalarında evlilik konusunu incelediğimiz zaman, evliliğin Allah'ın emri ve peygamberin sünneti olduğu belirtilmiştir. Bunun yanında evlenme engelleri ve evliliğin caiz olmadığı durumlardan da bahsedilmiştir. Evlenme engelleri, geçici ve ebedi olarak ayrılmıştır. Ancak bu konuda kaynaklarda sıkça rastladığımız gibi. Bu durumun üç sebebi vardır. Birincisi kan bağıdır. Bunlar;

[101] Okur, *Aile İlmihali Dersleri*, 47.

Usul, Fürû, Anne babanın Fürûu, Dede ve ninelerin sadece birinci derece Fürûu. İkincisi ise Süt hısımlığıdır. Bunlar; Sütanne, Sütbaba ve bunlar tarafından bütün sütnineler, Sütkızlar, sütkız torunlar, Sütanne ve sütbabanın alt soyu, Süt hala ve süt teyzeler, eşin sütanne ve sütnineleri, eşin süt yönünden alt soyu, süt yönünden üst soyun eşleri, süt yönünden oğul ve erkek torunların eşleri. Üçüncüsü ise evlilik bağından doğan engellerdir buna "sıhri hısımlık" denir. Şu şekildedir; baba ve dedenin eşleri (üvey), oğul ve erkek torunların eşleri, kayınvalide ve eşin baba ve anne tarafından nineleri, eşin başka kocadan olan kızları ve torunlarıdır. Bunlar kalıcı evlenme yasaklarıdır. Geçici evlenme yasakları ise 6 hususta oluşmaktadır. Bunlar; Din ayrılığı, üç talakla boşanmış kadın, dörtten fazla evlenmek, başkasıyla evli olanlar, iddeti bitmemiş kadın, kadının kız kardeşi, halası veya mahremleriyle birlikte bir nikahta tutmaktan oluşmaktadır.[102] İncelediğimiz çalışmada bu durumdan ayrı olarak evliliğin hükümleri ahlaki özellikler göz önüne alınarak hesaplanan durumlar ele alınmıştır. Bu hükümler beş kısma ayrılarak açıklanmıştır. "1. Farz. Evlenmediği takdirde zina sucu işleyeceğine kesin kanaat getiren kimsenin evlenmesi farzdır. 2. Vâcip. Evlenmediği takdirde zinaya düşüp düşmeyeceği kesin olmayan kimsenin evlenmesi vaciptir. 3. Sünnet Evlenmediği takdirde zinaya düşmek korkusu bulunmayan normal insanın evlenmesi müekket sünnettir. 4. Haram. Evlendiği takdirde karısına kötülük edeceğini, ona karşı kocalık görevini yapamayacağını kesin olarak bilen kimsenin evlenmesi haramdır. 5. Mekruh. Evlendiği takdirde karısına zulüm yapma ihtimali bulanan kimsenin evlenmesi harama yakın mekruhtur."[103] Şeklinde hükümler çalışmada açıklanmıştır. Konunun başında da belirttiğimiz gibi, çalışmada sıkça ayet ve hadislerden yararlanılmıştır. Evlilik hususunda da hadisler sıralanmış ve konu pekiştirilmiştir. *"Nikâh benim sünnetimdir. Kim sünnetimden yüz çevirirse benden yüz çevirmiş sayılır.[104]" "Evlenmek benim sünnetimdir. Fıtratımı sevenler sünnetimi yerine getirsinler.[105]""Kim evlenmeyi geçim korkusu sebebiyle terk ederse bizden değildir.[106]* Hadis-i şerifleri ile bu kısım tamamlanmış ardından evliliğin kalp hayatına faydalarından bahsedilmiştir. Konunun alt başlıklarından da anlaşılacağı üzere, evlilik konusunda olduğu gibi diğer konularda da, dinin sorumluluk ve kuralları dışında, maneviyatından bahseden bir çalışmadır. Evliliğin kalbe faydalarından bahseden çalışma, Müslüman bireylerin kalplerinin helal olan ile huzur bulabileceğini ifade etmiş, evlenmekte mümini helale sevk ettiğinden

[102]Yayla, *Kadın İlmihali*, 123.
[103] Okur, *Aile İlmihali Dersleri*, 49.
[104] Okur, *Aile İlmihali Dersleri*, 50.
[105] Okur, *Aile İlmihali Dersleri*, 50.
[106] Okur, *Aile İlmihali Dersleri*, 50.

dolayı, müminlerin evlenerek kalplerini huzura erdirdiklerini ifade etmiştir.[107] Bu anlatımların ardından ailenin, rahmete vesile oluşu ayet ve hadisler eşliğinde açıklanmış ve eş seçiminde dikkat edilmesi gereken hususlardan bahsedilmiştir. Bu konu evlenecek kadında ve erkekte aranacak özellikler şeklinde sınıflanmıştır. Belirlenen özellikler maddeler halinde sıralanmıştır. 1. Dinine bağlı, saliha biri olması 2. Ahlaklı, güzel huylu olması 3. Güzel olması 4. Mehrinin az olması 5. çocuk doğurmaya elverişli olması 6. Bakire olması 7. Güzel bir cevrede yetişmesi şeklinde yedi maddede evlenilecek kadında olması gereken özellikler sıralanmıştır. Erkekte olması gereken özellikler maddelere ayrılmadan ifade edilmiştir. Erkek ahlak, fıtrat, sıhhat ve iş yönünde iyice araştırılmalı, ahlakı kötü dini terbiyesi zayıf ve aile hukukuna uymayacağı anlaşılan erkeğe kız verilmemelidir. Damat ve gelin adayının fikir, beden ve yaş uyumuna dikkat edilmesi gereken noktalardır. Erkek meslek ve maddiyat yönünden kadından üstün veya eşit olmalıdır. Çünkü ev sorumluluğu erkektedir. Adaylar aldatılmamalı, dini en iyi olan seçilmelidir.[108] Şeklinde açıklamalar ile erkekte aranması gereken özellikler sebepleri ile açıklanmış, evlilik ve hükümleri bölümünün ilk kısmı böylece sonlanmıştır.

2.4.2. Nikah Nedir?

İncelediğimiz çalışmada girişler ve açıklamalar alışılagelmişin dışında ifadeler ile açıklanmaktadır. Nikâh konusunda da terim ve sözlük anlamları diğer başlıklarda da olduğu gibi belirtilmemiş, Nikâh, Helal ile haramı birbirinden ayıran kutsal bir akittir[109] şeklinde giriş yapılmıştır. Yazarlar, konuyu nasihat verir gibi açıklamıştır. Nikâh ilk insan ile birlikte tüm insanlığa yüklenen en büyük emanettir, nikâh bütün hak dinlerin emridir gibi ifadeler kullanılmıştır. Nikâh hususunda da peygamber efendimiz (s.a.v)'ın hadislerinden örnekler verilmiştir. "*İki sevgiliyi nikâh gibi birbirine bağlayan ve kaynaştıran hiçbir şey yoktur."* Yüce Allah kadını kocası için, kocayı da hanımı için birer elbise yapmıştır. Bu elbise nikâhla giyilir.[110] Evliliğin, belirli özelliklere dikkat edilerek, gerçekleşmesi tavsiye edilmiş ve bu durum hadisler ile pekiştirilmiştir. Yazarlarımızda bu konu üzerine birçok örnek vermiş, nasihatler ve bazı tavsiyeler ile nikâh akdinin gerekliliği vurgulamışlardır. Günümüzde de sıkça karşılaşılan kaygılardan birisi maddi açıdan bu sorumluluğun üstesinden gelememektir. Şimdilerde hem birer bahane sebebi olmuş hem de günümüz sorunlardan riya illeti yüzünden nikâh akdinin

[107] Okur, *Aile İlmihali Dersleri*, 51.
[108] Okur, *Aile İlmihali Dersleri*, 56.
[109] Okur, *Aile İlmihali Dersleri*, 65.
[110] Okur, *Aile İlmihali Dersleri*, 65.

külfeti oldukça artmıştır. Yazarlarımız bu konuya da değinmiş ve yine hadis-i şerifler ile meseleyi pekiştirmişlerdir. "Allah Resulü (s.a.v) evliliğin masrafından ve yükünden korkan fakir gençlere şu müjdeyi vermiştir: *"Üç kimse var ki onlara yardım etmeyi yüce Allah kendisi için bir borç kabul etmiştir. Bunlar şunlardır:*

1. *Allah yolunda cihada çıkan kimse.*

2. *İffet ve namusunu korumak için evlenen kimse.*

3. *Borcunu ödeyip kendisini kurtarmak için efendisiyle anlaşma yapan kimse."*[111]

Bu şekilde bu konuda tamamlanmıştır. Örnek verilen hadis-i şerifte iffet ve namusunu korumak için evlenen kimse ifadesi çokça üzerinde konuşulacak bir meseledir. Evliliğin şimdilerde gayesi ve beklentisi ayet ve hadislerde konu alındığı gibi mi? tartışılabilir.

2.4.2. Evlilik Akdi Unsurları ve Sahih Evlilik

Evlenme ehliyetine sahip ve yukarıda bahsedildiği gibi herhangi bir evlilik engeli bulunmayan erkek ve kadın taraflar, karşılıklı rıza göstererek nikâh akdini gerçekleştirirler. Her konuda olduğu gibi nikâh akdinin sahih olması içinde bir takım ayrıntılar mevcuttur. Yaşam sürüp devam ettiği için gelenek ve görenekler, yaşayış tarzı ve yeni kültürel yapılanmanın etkisi ile günümüzdeki bu değişiklik hak ve hukuka da sirayet etmiştir. Ancak bu durum sahih kaynakların desteği ve adalet gözetilerek yapılmıştır. Bu duruma örnekler ile beraber, evlilik akdinin sahih olması için bazı hususlar çalışmada incelenmiştir.

Çalışmada, ilk olarak resmi nikâhın yeterliliği ve dini nikâh mevzusu açıklanmıştır. Dini nikâh, resmi nikâhtan önce kıyılsa da geçerlidir. Ancak bu durumda medeni haklardan mahrum kalınacağından günümüz hukuk sisteminde, resmi nikâhtan sonra yapılması gereklidir. Resmi nikâh usulüne uygun kıyıldığı zaman nikâh akdi gerçekleşmiş olur. Ancak dinimize göre bazı noksanlıklar oluşur. Resmi nikâhta mehirden bahsedilmez, kadının mehir alması dinimizde haktır. Bu sebeple resmi nikâhtan sonra dini nikâhın kıyılması gerekmektedir.[112] Bu şekilde dini nikâhın resmi nikâhtan sonra kıyılması ve resmi nikâh ile yetinilmemesi gerektiği ifade dilmiştir.

Evlilik ve hükümleri başlığında, evlenme engelleri konusundan bahsetmiştik. Çalışmada bu kısımda da engeller listelenmiştir. Ardından nikâh akdi ile ilgili soru-cevap şeklinde konuya devam edilmiştir. Onlarca soruya cevap verilmiş ve bu başlık

[111] Okur, *Aile İlmihali Dersleri*, 67.
[112] Okur, *Aile İlmihali Dersleri*, 121.

cevaplar ile tamamlanmıştır. Sorulara örnek olarak; iki bayram arasında nikâh kıymanın sakıncası var mıdır? Bir sakıncasının olmadığı hatta sünnet olduğu belirtilmiştir. Âdet halinde ki kadının nikâhı kıyılabilir mi? Nikâh kıyılabileceği cinsi münasebete engel olduğu ifade edilmiştir. İnsanlar cinlerle evlenebilirler mi? Sorusuna, sahih olan görüşe göre evlenemeyeceği yaşayış ve yaratılış olarak tamamen farklı oldukları belirtilmiştir. Bekârdır diye evlenilen kadının, sonradan bakire olmadığı anlaşılırsa akid geçerli midir? Evlilik sahihtir. Ama erkek isterse boşayabilir.[113] Şeklinde açıklayarak cevaplar verilmiş birçok hususta önemli bilgiler sunulmuştur.

2.4.3. Mehir

İncelediğimiz çalışmada mehir konusuna, "Günümüzde, pek çok aile veya yeni yetişen gençler mehrin ne olduğunu bilmediklerinden, nikâh esnasında hiç mehir konuşulmadan nikâh akdi yapılmaktadır. Özellikle resmi nikâh ile yetinen aileler bu vazifeyi ihmal etmektedirler. Mehir farzdır. Farziyeti Kur'an ile sabittir. Âyette "*Kadınlara mehirlerini gönül rızası ile verin"(Nisa 4/14.)* buyrulmuştur."[114] Şeklinde bir ikaz ile giriş yapılmıştır.

İslam hukukunda evlilik akdi gerçekleşirken erkeğin kadına vermeyi taahhüt ettiği yahut verdiği altın, para veya maldır. Evlenme teklifine rıza göstermiş kadına, erkek mehir vermek ile mükelleftir. Bu, yüce Allah tarafından erkeğe yüklenmiş bir sorumluluk, kadına tanınmış bir haktır. Fakat mehir nikâhın şartı değil; doğal ve hukuki bir sonucudur. Bu yüzden mehir belirlenmeden kıyılan nikâhlar da geçerlidir. Çalışmada mehirin nikâhın gereklerinden olduğu belirtilmiş ve maliki mezhebinin görüşüne de yer verilmiştir. Zira maliki mezhebi mehir için nikâhın temel şartlarından olduğu görüşüne sahiptir. Mehir belirlenmeden kıyılan nikâhın geçerli olmadığını savunmuştur.[115] Çalışmada genel görüşün dışında hak mezheplerin farklı görüşlerine de yer verilmiştir. Verilen mehir artık kadının mal varlığı olur. Kadın almış olduğu mehirden istediği gibi tasarruf edebilir. Mehir miktarı kadının isteğine bağlıdır. Ancak anlayış ile görüş birliğine varmak en güzelidir. Burada kadının erkeği çok zorlamaması erkeğin ise durumu ölçüsünde kadına hakkını vermesi gerekir. Peygamber efendimiz (s.a.v) evlendiği zaman kendisi de bizzat mehir vermiştir. Hatta kızlarını evlendirirken kendisi de mehir istemiştir. Konu girişinde yazılmış olan hadis-i şerifte bu durumu tasdiklemektedir.

[113] Okur, *Aile İlmihali Dersleri*, 112.
[114] Okur, *Aile İlmihali Dersleri*, 121.
[115] Okur, *Aile İlmihali Dersleri*, 121.

Mehir evlilik esnasında belirlenip belirlenmemesine göre 'mehr-i müsemma ve mehr-i misil' olarak, ödenme biçimine göre ise 'mehr-i muaccel ve mehr-i müeccel' olarak ikiye ayrılır.

"Mehr-i müsemma: Tarafların akitten önce konuşarak üzerinde anlaştıkları mehirdir.

Mehr-i misil: Herhangi bir sebeple dini nikâh sırasında belirlenmeyip daha sonra kadının baba soyundan, yoksa akran ve emsali arasında dengi olan birine verilmiş mehirden örnek alınarak tayin edilen mehirdir. Buna örfe göre belirlenen mehir de denir.

Mehr-i muaccel: Evlilik akdi anında veya akitten önce peşin ödenen mehirdir.

Mehr-i müeccel: Ödenmesi sonraya bırakılan ve belli bir vadeye bağlanmış mehirdir. Genellikle evliliğin ölüm veya boşanma gibi sebeplerle sona ermesi durumunda kadına ödenir."[116]

İncelediğimiz çalışmada, mehir genel hatları ile anlatılmış ve çeşitleri sıralanmıştır. Diğer konularda olduğu gibi mehir konusunda da ayet ve hadisler eşliğinde açıklamalar yapılmıştır. Mehrin çeşitlerinden sonra çalışmada kadının, cinsi ilişki vuku bulduktan sonra, bundan önce koca vefat edince ve sahih halvet meydana gelince mehri almaya hak kazandığına değinilmiştir. Yine bir ayet-i kerime eşliğinde kadının mehrin yarısını almaya hak kazandığı durumda belirtilmiştir. *" Evlendiğiniz kadınları mehir tayin ettiğiniz halde temas etmeden boşarsanız, tayin ettiğiniz mehrin yarısı onundur."*[117] Kadının mehri alma durumu tam, yarım ve düşmesi olarak ayrılmıştır. Son olarak mehir, cinsel ilişki ve sahih halvet gerçekleşmeden evvel, kadın tarafından bir ayrılık meydana gelir ise düşeceği belirtilmiştir.[118]

İncelediğimiz ilmihallerden Yayla'nın ilmihal çalışması, evlilik konusuna evlilik akdinin tanımı ile giriş yapılmış, içerik ayet ve hadisler ile desteklenmiştir. Çalışmada, diğer konularda olduğu gibi evlilik konusunda birçok meseleye değinilmiş, örneklemeler ile pekiştirilmiştir. Evliliğin tanımının ardından, evlilik akdi öncesi dönem hakkında bilgi verilmiştir. Evlilik öncesi görüşmede taraflar arası bir sınır olmalıdır. Neticede arada hiçbir bağ yoktur; her ikisi de birbirine namahremdir. Bu ölçü aşılmamalıdır. Aşılması durumunda maksadın dışına çıkılır ve bu caiz değildir.[119] Çalışma, evlenme ehliyeti ve evlenmede velayet konusuna değindikten sonra, evlenmeye mani durumlardan bahsetmiştir. Bu meselelere Okur'un çalışmasında yer

[116] Okur, *Aile İlmihali Dersleri*, 123.
[117] Okur, *Aile İlmihali Dersleri*, 124.
[118] Okur, *Aile İlmihali Dersleri*, 124.
[119] Yayla, *Kadın İlmihali*, 118.

vermiştik, çalışmalar benzer ifadeler ile konuyu açıklamışlardır. Evlenme akdinin unsurları ve şartları, evliliğin çeşitleri, sahih evliliğin neticeleri konularından sonra halvet ile ilgili bazı durumlardan bahsedilmiştir. İncelediğimiz çalışmalarda Yayla'nın ilmihali dışında halvet konusu için ayrıca bir başlık açılmamış, detaylı bir anlatım yapılmamıştır. Nikahı kıyılmış olan karı ile kocanın sahih halvet gerçekleştirmesi için, yanlarında kör ve uykuda birisi varsa, bu gibi durumlara aklı erebilecek çocuk, yanlarında dilsiz veya sağır birisi bulunuyorsa, deli ve bunak varsa, halveti sahiha gerçekleşmez. Ancak, akıllanmayan küçük çocuk, uzun süre baygın halde kalan birisi, deli ile bunak karı koca arasındaki ilişkileri akıl edemiyorsa halvet gerçekleşir.[120] Bu meseleden sonra Yayla, kadının kocasına süslenmesi meselesine değinmiştir. Yine bu meselede birçok çalışmada yer almayan konulardandır. Bu konuda kadın kocası için elbette süslenebilir ancak, Allah'ın yaratmış olduğu şekli bozmadan süslenilmelidir. Bu şekilde süslenme ayetle sabit yasaklanmıştır. Dövme yaptırmak, dişleri seyrekleştirmek, estetik yaptırmak, peruk takmak, tırnak uzatmak, kaşları aldırmak yasaklanan süslenme şekilleridir.[121] Geçmişte birçok tartışmaya yol açan, günümüzde de hala üzerinde tartışılan konulardan olan, kocanın karısını dövme meselesi de çalışmada yerini almıştır. Bu konuda yer alan ayet ve hadisler üzerinde çokça yorumlamalar yapılmıştır. Yayla, diğer konularda olduğunu gibi evlilik ve neticeleri meselesinde de birçok değinilmeyen durumu ele almış ve incelikleri ile açıklamıştır. Kocanın karısını dövme meselesi buna örnek olabilecek önemli konulardandır. Bu mesele, İslam karşıtı kişilerinde İslam dinini zorbalık dini olarak lekelemeye çalıştıkları konulardandır. Aynı zamanda, İslam dinine mensup, dini bilgileri kulaktan duyma öğrenen, öğrendiği meseleleri işine geldiği gibi yorumlayan ve o şekilde iddia eden sözüm ona Müslüman kardeşlerimiz, dinin buna müsaade ettiğini ifade ederek kadınlarına eziyet etmektedirler. Yayla, ilk olarak konu ile ilgili ayet-i kerimeyi vererek sonrasında üzerinde yorumlamalarda bulunmuştur. "*Allah'ın, (iki cinse) birbirinden farklı özellik ve lütuflar bahşetmesi ve mallarından harcama yapmaları sebebiyle erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudurlar. Sâliha kadınlar Allah'a itaatkârdır; Allah'ın korumasına uygun olarak, kimsenin görmediği durumlarda da kendilerini korurlar. (Evlilik hukukuna) başkaldırmasından endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin, onları yataklarda yalnız bırakın ve onları dövün. Eğer size itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın; çünkü Allah yücedir, büyüktür."* Kocanın kadını cezalandırma şeklini ayet ile delil göstererek, nasihatle, yatakları ayırmakla ve dövmekle şeklinde sıralamıştır. Erkek hanımını, kadın,

[120] Yayla, *Kadın İlmihali*, 135.
[121] Yayla, *Kadın İlmihali,* 136.

mahremi olmayanlar ile görüşür ise, izinsiz evden çıkarsa, kocanın dine aykırı olmayan davranışlarına karşı çıkarsa, hanımının evde süslenmesini ister ve eşi süslenmez ise, dinin gerekleri terk ederse, malını israf etmesi gibi hususlarda oy birliği ile kocanın hanımını terbiye etmesi amacıyla dövmesi kabul edilmiştir. Hadis-i şerifte kadının sokakta dövmek ve yüzüne vurmak yasaklanmıştır. Ayrıca kırık olacak derecede de dövülmemelidir. Burada amaç kadının terbiye edilmesidir, kin ve nefret ile işkence amacı güderek erkek kadınını dövemez.[122] Ayette gerekleri, hadiste ise ölçüleri belirtilen bu mesele su istimal edilen ve birçok kişinin kabul etmediği meseledir. Ayırt edilmelidir ki, kocanın karısını dövmesi tavsiye edilmemiştir. Rehberimiz Hz. Muhammet (s.a.v) de hanımlarını dövmüş değildir. Ancak aşırılık durumunda İslam dini bu duruma terbiye etme maksadı ile müsaade etmiştir. İslam'a bu konuda karşı çıkanların çoğu, İslam'ın dövmeye izin verdiği aşamaya gelmeden kadınlarını döverler. Birçoğu da boşanırlar. Kadınlarının kolunu başını kıranlarda olur. Sebebi ne olursa olsun karısının bir organını kıran, ona diyet ödemek zorundadır.[123] Yayla, bu son açıklamaları ile konuyu sonlandırmıştır.

Kasım Yayla'nın faydalanmış olduğumuz kadın ilmihali eserinden, evlilik ve neticeleri konusunu ele aldık. Çalışmada anlatılan evlilik ile ilgili birçok husus, bir önceki eserde, Okur'un çalışmasında da anlatılmış hatta benzer ifadeler ile açıklanmıştır. Bu sebeple değinilmeyen konulardan bahsetmeye çalıştık. Zira Yayla'nın çalışmasında diğer incelediğimiz çalışmalara nazaran, birçok detaylı meselenin çalışmada yer aldığını görüyoruz. Açık anlaşılır ve birçok yönü ile konu anlatılmış ve konuların ayet ve hadis delilleri mesele işlenirken verilmiştir.

İncelediğimiz çalışmaların bir diğeri Hayrettin Karaman'ın Aile İlmihali eseridir. Karaman, evlilik konusunu geniş bir hacimle ele almıştır. Alt başlıkları konuyu özetleyen cümlelerden oluşmuştur. Konular bölüm, fasıl ve bahislere ayrılmıştır. Aile hayatı konusu bu bölümlerin oldukça geniş bir kısmını kapsamaktadır.

Evlilik ve neticeleri konusuna, evlilik anlayışı, evliliğin ilanı, aile fertlerinin yükümlülükleri gibi alt başlıklar ile giriş yapılmıştır. Evlilik akdi öncesi görüşme ve nişanlılık, kefâet ve evlilik manileri konuları açıklandıktan sonra, evlilik akdinin unsurları ve şartları detaylıca açıklanmıştır. Karaman, çalışmasında genel konu başlığını açıklayıp tamamlandıktan sonra, soru cevaplara yer vermiş ve konuyu tamamlamıştır. Çalışmasında karı-koca haklarına da yer veren yazar, ' Karı-koca arasındaki karşılıklı hakların ayetlerde ve hadislerde açıkça bildirildiğini belirtmiştir. Örnek olarak,

[122] Yayla, *Kadın ilmihali,* 140.
[123] Yayla, *Kadın ilmihali*, 141.

"Kadınların normal ölçüler içinde vazifeleri kadar hakları da vardır" (Bakara, 2/228). Burada bahsedilen karşılıklı haklar ve denkliğin dışında, kocanın aile reisi olma istisnasının olduğu da çalışmada belirtilmiştir. Bu reisliğin bir tahakküm olarak değil, düzeni koruma, sorumlulukları yerine getirme gibi görevler olduğu açıklanmıştır. Yine bir hadis-i şerifte, kadının koca üzerine hakları şu şekilde açıklanmıştır; " *Yediğin zaman ona da yedirmek, giydiğin zaman ona da giydirmek, yüzüne vurmamak, hakaret etmemek, küsüp evi terk etmemek."* Şeklinde açıklanırken kocanın kadın üzerinde hakları da *"Kocanın istemediği birini evine almamak, izinsiz dışarı çıkmamak, meşru isteklerini yerine getirmek, yatağını terk etmemek, gücü yettiğinde hoşnut kılmaya çalışmak"* şeklinde sıralanmıştır. Çalışmada ayet ve hadisler ışığında haklar belirtilirken, bu örneklerin o günün şartlarında sıralandığını ve değişime açık olduğunu ifade etmiştir.[124]

Karaman, çalışmasında yer verdiği alt başlıklara, konu içeriğinin özeti niteliğinde cümleler ile sıralamıştır. Örnek olarak, evliliğin gayesi, aileye mutluluk, topluma iyi bir nesil sağlamaktır, cinsi tatmin gaye değil vasıtadır, evlilik şenlikle ilan edilir, evlilik karşılıklı haklar ve vazifeler getirir, iyi geçinmek hedef, boşanmak son çaredir, prensip olarak tek kadınla evlenilir, evlilik dışı ilişki kesin olarak yasaktır, aile fertlerinin karşılıklı hak ve yükümlülüğü vardır şeklinde ifadelerle kısımlara ayrılmıştır.

Karaman'ın aile ilmihali çalışmasında evlilik ve neticeleri konusu geniş bir hacimle farklı kısımlara ayrılarak incelenmiştir. Genel bilgilendirmeleri konuyu işlediğimiz ilk çalışmada vermiştik. Çalışmalar ile kıyasladığımız, herhangi bir ihtilaf ve farklı açıklamaların olmadığını tespit ettik. Çalışmalarda konuların kapsamı ve açıklama şekilleri farklılık göstermektedir. Ayrıca çalışmamızda, eserleri karşılaştırıp, çalışmada farklılık gösteren alt başlıkları ve içerikleri hakkında bilgilendirmelerde bulunduk.

Evlilik ve neticeleri konusunu inceleyeceğimiz diğer çalışma, Hamdi Döndüren'in ilmihal çalışmasıdır. Yazar, eserini içerik olarak 13 bölüme ayırmıştır. Bu bölümlerin çoğunluğu evlilik ve aile hayatını kapsamaktadır. Diğer bölümlerde aile hayatının neticesi olarak ortaya çıkan, miras, boşanma ve velayet konularından oluşmaktadır. Birinci bölümde; aile hayatı ile ilgili temel bilgiler, ikinci bölümde; İslam da evliliğin dayandığı esaslar, üçüncü bölümde; evlilik çeşitleri, dördüncü bölümde; evliliğin mal ile ilgili olduğu bölüm, beşinci bölümde; evliliğin şahsa bağlı hak ve sorumlulukları, altıncı bölümde; çocuklar üzerinde hukuki temsil, yedinci bölümde; nesep, buluntu çocuk, süt hısımlığı ve hidane, sekizinci bölümde; evliliğin sona ermesi, dokuzuncu

[124] Karaman, *Aile İlmihali*, 271.

bölümde; boşanmada özel durumlar, onuncu bölümde; evliliği sona eren kadının iddet beklemesi, on birinci bölümde; vasiyet ve vesâyet, on ikinci bölümde; miras, son bölümde ise; aile hayatı ile ilgili günlük hayatta karşılaşılan çeşitli sorular konularına göre tasnif edilerek cevaplandırılmıştır.

Yazar, çalışmasını aile hayatı üzerine çok geniş bir hacimle ele almıştır. Çalışmada yer alan birçok konuda, mezheplerin görüşlerine, farklı dinlerdeki uygulamalara ve çeşitli yorumlara yer verilmiştir. İncelediğimiz diğer çalışmalar Hanefi mezhebi üzerine bilgilendirmeler yapmış, bazı genel kaidelerde şafi mezhebine yer verildiği olmuştur. Ancak Döndüren, tüm konularda olmasa da farklı mezhep görüşlerine de yer vermiştir.

Evliliğin aşamalarını tanışma evresinden, oluşabilecek birçok sonucuna kadar inceleyen çalışma, evlilik akdinden sonra, düğün merasiminden bahsetmiştir. Bu konuda ki bilgilendirmelerinden bir kısım ise, düğünün eğlenceli ve müzikli olması konusudur. İslam dini evrensel bir dindir. Musîkiye mutlak bir karşı çıkma söz konusu değildir. Dinimizde musîki için bir takım sınırlamalar belirlenmiş ve uygun olan ve olmayan açıklanmıştır.[125] "Kitap ve sünnette nefsi azdıran ve beraberinde haramı getiren şarkı ve çalgı âletleri ile ilgili kınayıcı ifadeler yer alır. Bu delillere kısaca yer vereceğiz. Kur'an-ı Kerîm'de şöyle buyurulur: *"İnsanlardan kimi vardır ki, bilgisizce (insanları) Allah'ın yolundan saptırmak ve onunla alay etmek için eğlence sözleri satın alırlar. İşte onlara küçük düşürücü bir azap vardır.'* Abdullah İbn Mes'ud (r.a.) bu âyetteki "lehve'l-hadîs (eğlence sözleri)" ifadesine "şarkı", Haşan el-Basrî (ö. 110/728) ise "şarkı ve çalgı" anlamı vermiştir. Bu tefsir tarzını Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî Hasen'den, İbn Cübeyr'den, Katâde ve İbrahim en-Nehaî'den nakletmiştir. Allahü Teâlâ şeytana hitap ederek şöyle buyurur: *"Onlardan gücünün yettiğini sesinle yerinden oynat."* Bu âyetteki "ses (savt)" ten maksat Abdullah İbn Abbas ve Mücâhid'e göre; şarkı, çalgı ve oyundur. Şarkı ve eğlenceye dalma ile bağlantılı görülen başka âyet de şudur: *"Siz bu söze (Kur'an) şaşıyor musunuz? Gülüyor ve ağlamıyorsunuz. Şarkıcılık ve gaflet içinde oyalanıyorsunuz."* Âyetteki "sâmidûn" ifadesinin kökü olan "semed" Himyer lehçesinde "şarkı" anlamına gelir. Nitekim Mekke'de Kureyş müşrikleri Kur'an-ı Kerîm'in okunduğunu duyunca, işitilmesin diye şarkı söyler ve oynarlardı. Şarkıya ve çalgı âletlerine düşkünlüğü kötüleyen çeşitli hadisler nakledilmiştir. Ancak bu hadislerin insanı fuhuş, içki ve zinaya düşürebilen nitelikteki şarkı, türkü ve eğlenceleri kastetmesi yanında, bir bölümünün de zayıf hadisler olduğunu görmekteyiz."[126]

[125] Döndüren, *Aile İlmihali*, 190.
[126] Döndüren, *Aile İlmihali*, 190.

Çalışmanın mezhep görüşlerine yer verdiği konulardan biriside düğün merasimi ve eğlence konusudur. Mezhep imamlarının müzikli, eğlenceli düğün ile ilgili görüşlerine Hanefi ekolü ile başlanmıştır. Hanefi mezhebi; 'Fuhşu ve günahı beraberinde getiren teganni caiz değildir. Maliki mezhebi; Teganni kalpleri heyecana getiren eğlencelerdendir. Ne Kur'an'da ve ne de sünnette onun haram olduğuna dair açık bir delil yoktur. Bunun aksine sahih hadiste mübah olduğuna delil vardır. Şâfi mezhebi; elde edilen deliller ışığında, teganninin caiz olduğu görüşündedir. "Büyük İslâm bilgini el-Gazzâlî (ö. 505/111), el-İhyâ adlı eserinde musiki konusuna geniş yer vermiş, bununla ilgili delilleri karşılaştırarak şu sonuca varmıştır: Musiki ister insan sesi isterse bir müzik aleti ile icra edilsin, bunu icra edenin veya dinleyenin durumuna göre haram, mekruh, mübah, hatta müstehap olabilir. Şöyle ki; dünya arzusu ve şehvet hisleri ile dolu olan gençler için yalnızca bu duyguları tahrik eden müzik haramdır. Vakitlerinin çoğunu müziğe harcayan ve bununla uğraşmayı alışkanlık haline getiren kimse için müzik mekruhtur. Güzel sesten zevk alma dışında bir duyguya kapılmayan kimse için müzik mübah; Allah sevgisi ile dolup taşan, duyduğu güzel ses kendisinde sadece güzel duyguları harekete geçiren kimse için ise müzik müstehaptır." Bu konuda araştırma yapan İzzüddin ibn Abdisselâm'ın görüşleri içinde ayrı başlık açılmıştır. Bu konuda, Hz. Peygamber'in def ile merasimlerde ve bayramlarda kız çocuklarının eğlendiğini duymuş, buna engel olmamıştır. Kadının sesi yine kadınlar tarafından dinlenmelidir. Zira şarkı melodileri eklenince, erkeği tahrik etmesi kaçınılmazdır. Düğün, bayram vb. sevinçli günlerinde güzel ses ve nezih bir müzik âleti icrası dinlemek istiyorsa bu arzusunu günümüzde kaset hâline getirilen İlâhi, kaside, Kur'an-ı Kerîm, dini musiki dinlemekle yetinmeyi şiar edinmelidir. Bununla birlikte düğünlerde hanımların kendi aralarında olmak şartıyla, def kaset vb. âletlerden yararlanarak nezih bir eğlence yapmaları da İslâm'ın ruhuna uygun düşer.[127] Yazar, bu şekilde musikinin, dinimizde belirli şartlar ile mübah olduğunu belirtmiş, mezhep ve kişi görüşlerine yer vererek konuyu tamamlamıştır.

Çalışmada yer alan çeyiz ve ev eşyası başlığı, incelediğimiz diğer ilmihal çalışmalarında yer almayan detaylı ve önemli meselelerden biridir. Eserde, çeyiz kavramının tanımı yapılmış ve farklı kültürlerde ki karşılığına yer verdikten sonra Hanefilere ve Malikilere göre bazı durumlarından bahsedilmiştir. Hanefi mezhebine göre, kadın aldığı mehirle veya şahsına aile mal ile çeyiz yapmaya zorlanamaz. Evlendikten sonra kadının geçimi erkeğe aittir. Eğer evlenmeden evvel, çeyiz ve ev eşyası için bedel ödenmiş ise, o zaman temin edilmesi gerekir. Ancak aksi durumda,

[127] Döndüren, *Aile İlmihali*, 194.

kadının böyle bir zorunluluğu yoktur. Kendisine verilen mehir, çeyiz için değil, kocanın kadına armağanıdır. Maliki mezhebine göre ise, kadının almış olduğu mehir kadar, çeyiz hazırlığı olması gerekir. Eğer evlenmeden önce mehir temin edilmemiş ise kocanın nikâh sırasında şart koşması ve bu konuda örf bulunması durumunda çeyiz hazırlamak ile yükümlü tutulabilir. Her ne durumda yapılmış olursa olsun, bu eşyalar kadının hakkı ve malı sayılır.[128] Çeyiz konusunu da bu şekilde ele alan yazar, konuyu tamamlamadan, çeyiz ve ev eşyasında israfa kaçmadan, kullanılacak gerekli eşyaların temin edilmesi tavsiyesinde bulunmuştur.

Evlilik ve neticeleri konusu detaylı bir şekilde incelendikten sonra, bu konular üzerine yapılan soru cevap ile çalışma tamamlanmıştır. Bu sorulara örnek olarak; Bir erkeğin spermi tıbben koruma altına alınarak, bu erkeğin ölümünden sonra kadına nakledilse, bu erkek doğacak çocuğun babası sayılır mı? "Evlilik sırasında kocadan alınan sperm hücresi tıp bakımından koruma altına alınabildiği takdirde evlilik süresince ve ric'î boşama durumunda kocanın rızası ile iddet sonuna kadar kadına nakledilir ve gebelik oluşursa doğacak çocuğun nesebinin babaya bağlanması ve ona mirasçı olması mümkündür. Sperm hücresinin belirtilen evlilik süresi dışında kadına nakledilmesinde ise zina anlamı söz konusu olur. Çünkü eşler birbirine yabancı durumundadır."[129] ifadeleri ile mesele detaylandırılmıştır. Nişanlıların yalnız başlarına gezmesi ve evde yalnız başlarına oturmaları caiz midir? "Nişanlılık bir akit değil bir evlenme va'dı'nden ibarettir. Bu yüzden nişanlılara böyle bir va'd yalnız başlarına kalma ve gezip dolaşma hakkı vermez. Ancak ailece veya başkalarının bulunduğu sırada nişanlıların görüşmesi ve belki kuracakları yuva ile ilgili karşılıklı görüş alış - verişi yapmaları mümkün ve caiz olur. Bayramlaşma ve benzeri görüşmelerde de örtülü olmak şartıyla ailenin diğer fertleri yanında görüşme olabilir."[130] şeklinde böyle bir hakkın olmadığı açıkça ifade edilmiştir. Nikâh akdini yöneten din adamı aynı zamanda şahit yerine geçer mi? "Din adamının ya da nikâh memurunun hazır bulunması nikâhın rükün veya şartlarından değildir. Eğer eşlerden birisi veya veli akdin ifasına yardımcı olacak bilgilere sahipse başka bir aracının bulunmasına gerek kalmaz. Bu yüzden de nikâhı yöneten din adamı şahitlerden birisi olabilir."[131] Bu şekilde onlarca soru cevap şeklinde açıklamalar yapılmıştır. Verilen cevaplarda konuyu genel olarak özetler nitelikte bilgilendirme yapılmıştır.

[128] Döndüren, *Aile İlmihali*, 232.
[129] Döndüren, *Aile İlmihali*, 555.
[130] Döndüren, *Aile İlmihali*, 579.
[131] Döndüren, *Aile İlmihali*, 586.

Evlilik ve neticeleri konusunu inceleyeceğimiz son çalışma, Asım-Mürşide Uysal'ın ilmihal çalışmasıdır. Çalışma; nikâh, talak ve mehir genel başlıkları ile konuyu incelemiştir. Çeyiz ve evliliğin amacı ile konuya giriş yapılmış, nikâhın hükümleri, nikâhı haram olan kadınlar, mehir ve talak ile devam edilmiştir. Yazar, nikâh hakkında bilgilendirme yaparken nişanlılıkta dini nikâh kıymanın zararları, resmi nikâhsız ve düğün yapılmadan dini nikâh kıydıran kızların durumu konusuna değinmiştir. İncelediğimiz çalışmalar arasında, sadece Uysal'ın çalışmasında yer alan bu meseleye, yaşanmış bir olaydan örnek verilerek giriş yapılmış, sonrasında çeşitli yorum ve bilgiler ile açıklanmıştır. Nişanlıyken görüşme durumu olan ve bu esnada haram işleme korkusu olan çiftler, nasıl olsa evleneceğiz düşüncesi ile erkenden akdi gerçekleştirebiliyorlar. Haram işlerden kurtarma gibi bir yararı olsa dahi, ayrılık ile sonuçlanan bu süreç sakıncalı sonuçlar doğurabiliyor.[132] İfadeleri ile bu durumun uygun olmadığı belirtilmiştir. Yazar, nikâh akdi ve genel kaideleri hakkında bilgi verirken, yakın akraba evlilikleri konusuna değinmiştir. ' Kendisi ile evlenilmeyecek kadınlar, Kur'an-ı Kerimde zikredilmiş ve peygamber efendimiz (s.a.v) buna açıklık getirmiştir. Ancak haramlar arasında nasıl ki derece farkı var, helaller arasında da derece farkı vardır. Buna göre yakın akraba dışındakiler ile evlilik yapmak daha güzel bir helaldir. Hz. Ömer de bunu teşvik etmiştir. Bunun sebebi ise, karı koca arasındaki ilişkinin sağlamlığı aralarında ki sevgi ve çekiciliğin fazlalığına bağlıdır. Bu çekicilik be bağ cinsel arzu ile sağlanır. Ancak bazı kişiler var ki, yakınlarına karşı ilgi ve istek duyamazlar. Bu arzusuzluk beraberinde birçok problemi getireceği için, yakın akraba evliliği sıkıntılı olabilir. Yazar, İmam-ı Gazalinin bu konu hakkındaki görüşleri ile meseleyi pekiştirmiştir. Gazali, " evlenilecek kadında aranılan nitelikler arasında, yakın akrabadan olmama özelliğini de sayar. Buna; çünkü yakınlar arasındaki şehvet azlığından ötürü doğacak çocuklar cılız olur, sebebini gösterir." Yakın akraba ile evlenmemenin bir faydası daha vardır. Akrabası olmayan birisiyle evlenip, yabancı birisi ile hısımlık bağları kuran adam, İslam dininin de istediği gibi yardımlaşan ve sevgi bağları kuran toplumun oluşmasına yardımcı olmuş demektir. Çünkü yakınların birbirine yardım etmeleri daha kolaydır.[133] Çalışmada yakın akraba evliliğin caiz olduğu ancak bir takım problemlere sebep olacağı ifade edilmiştir. İncelediğimiz diğer çalışmalarda, ayet ile sabit olan evlilik manileri belirtilmiş, haricinde akraba evliliklerine değinilmemiştir. Bu konu hakkında incelediğimiz diğer kaynaklarda da meseleye bu şekilde yaklaşan bir çalışmaya denk gelmedik.

[132] Uysal-Uysal, *Kadın İlmihali*, 561.
[133] Uysal-Uysal, *Kadın İlmihali*, 568.

Yazar, belirtmiş olduğumuz konuları açıkladıktan sonra nafaka ve mehir konularına değinmiştir. İncelediğimiz çalışmalarda nafaka ve mehir genel itibari ile aynı hacim ve alt başlıklar ile ele alınmıştır. Evlilik ve neticeleri konusunun genel kaidelerini, konuyu incelediğimiz ilk eser olan, Okur'un çalışmasında belirtmiştik. Bu kaideler dışında eserleri karşılaştırdığımızda, çalışmalarda farklılık gösteren konuları, meselelere farklı yaklaşımları ve çalışmaların içerik ve üslubundan bilgilendirmeler yapılarak benzer ifadeler ile açıklanan konuları yinelemeden genel hatları ile farklılıkları belirtmeye çalıştık.

2.5. Tesettür

Kadın ve aile konusu üzerinde birçok tartışmanın ve ihtilafın olduğunu çalışmamıza başlarken belirtmiştik. Tesettür konusu da birçok durumda öne çıkan başlıklardandır. Bu durum günümüzde hala devam etmektedir ve son bulacak gibide gözükmemektedir. Tesettür konusu hassas bir konu olmakla beraber, günümüzde eksik kaldığımız noktaların baskın tarafı olduğundan, nefsi arzuların da etkisi ile de tartışmalar artış göstermiştir. Tesettür konusunu incelediğimiz çalışmalar arasında, Kasım Yayla'nın *Açıklamalı Kadın ve Aile İlmihali,* Hayrettin Karaman'ın *Aile İlmihali,* Hüseyin Okur editörlüğünde hazırlanan *Aile İlmihal Dersleri,* Asım ve Mürside Uysal'ın *Kadın ve Aile İlmihali,* Hamdi Döndüren'in *Delilleriyle Aile İlmihali* adlı çalışmalar, konuya eserlerinde yer vermişlerdir.

Tesettür konusunu ilk olarak Kasım Yayla'nın *Açıklamalı Kadın ve Aile İlmihali* eserinden inceleyeceğiz. Yayla, çalışmasının 9. bölümünde örtünme ve çıplaklık genel başlığı ile tesettür konusunu ele almıştır. Bu başlık altında, psikolojik açıdan örtünme ve çıplaklık, sosyolojik açıdan örtünme ve çıplaklık, eğitim alanında örtünme ve çıplaklık, iktisadi açıdan örtünme ve çıplaklık, çıplaklık ve cinsel serbestinin sonuçları, Türkiye'de kılık kıyafetin batılılaşması şeklinde alt başlıklara bölerek, örtünmeyi farklı yönlerden incelemiştir. Bölümü bu şekilde tamamladıktan sonra, İslam'da örtünme başlığı ile 10. Bölüme geçmiştir. Bu bölümde de tesettürün dayandığı hükümler, kadın ve erkeğin bir arada bulunması, örtüde bulunması gereken özellikler, tesettürün amacı, tesettürün faydaları, tesettür ve hürriyet, tesettürden uzaklaşan Müslümanlar başlıkları ile de örtünmenin genel kaidelerinden bahseden bir kısmı oluşturmaktadır.

Çalışmada, tesettürün genel kuralları, hükümleri, uygulaması gibi konular kısaca ele alınmış olsa da, toplumsal açıdan tesettürün durumu ve psikolojiye etkisi üzerine daha çok durulan bir çalışma olmuştur. Yazar, psikolojik araştırmaların neticesinde, erkeklerin şehvetli bakışın etkisi hususunda kadınlardan daha hassas olduğunu

göstermiştir. Kadınlar ise erkeklere oranla fiziksel temasın etkisi hususunda daha hassastırlar. Kadının bütün bedeni bir erkek için kışkırtıcı, tahrik edici iken erkeğinki böyle değildir. Erkek kadının tenine bakarak tahrik olur, ancak kadın erkeğin tenine bakınca tahrik olmamaktadır. İşte bu durum erkeğin bakışına, kadının ise örtünmesine sınır getirmektedir.[134] İfadeleri ile tesettürün gerekliliğini açıklamıştır. Çalışmanın giriş kısmından dahi anladığımız üzere, konuyu maddeleşmiş temel kavram ve kurallardan ibaret kılmayarak, sohbet havası ve tesirli bir üslup ile ifade edilmiştir. Yazar, açık ve örtülü kadınların psikolojilerini incelemiş ve karşılaştırmıştır. Açık kadın, vücudunu açıp başkalarının gözlerine sunar. Böylelikle muhataplarını tenine davet eder. Erkek ne kadar namuslu ve iffetli olsa dahi, kendini sergileyen bir kadına bakmaktan nefsini alıkoyamaz. Erkeği bu davranışa sevk eden ve soyunup bedenini ortaya koyan kadın tüm değerleri geriye atmış demektir. Örtülü bir kadına ise ilk bakıldığında insan olduğu akla gelir. Bedeni kapalı olduğu için erkekler, insanî özelliklerinden uzaklaşarak, hayvanî hislere kapılmazlar. Örtülü kadını gören erkek, şehvetten arınmış olarak insanlık çerçevesinde düşünür.[135] Bu ifadelerde karşılaştırma yaparak örtünün psikolojik boyutu ve karşı cinsin tutumuna değinmiştir. Yazar'ın bu yaklaşımı ve ifadeleri günümüzde de hala devam etmek üzere, tartışılan meselelerdendir. Toplumumuzun belli bir kesimi, kadının özgürlüğünü tesettür ile ilişkilendirirken, bir kısmı da erkeğin bakmasının, tesettür ile eşdeğer olduğu ve karşılıklı bir durum olduğunu savunmaktadır. Yani burada savunulmak istenen mesele, ağırlığın kadına da erkeğe de aynı boyutta olduğudur. Yazar, çalışmasında konuya dair görüşlerini net bir şekilde belirtmiştir.

Yazar, tesettür konusunu çalışmasında işlerken kullanmış olduğu ifadelerde tavsiyeler ve taşlamalarda bulunmuştur. Çıplaklık ve cinsel serbestinin sonuçları başlığında, kadının basit bir eşya olması konusunu detaylandırmıştır. Örtünmeyi reddeden kadınlar, daracık kıyafetler ve bir yığın makyaj ile cinsel bir obje haline geldiklerini görmezler nedense. Kadın, kendisi ve kocası için değil, başkaları için süslenmektedir. Çeşitli moda oyunları ve reklam kuruluşları aracılığıyla, kadının bedeni nesne durumuna getirilmiştir.[136] Bu ifadeler ile çalışmasında toplumun hakikatini resmetmiştir. Çalışmada dikkatimizi çeken husus, üzerinde durulan konuların, diğer çalışmalar içerisinde yer almayan, ince noktalar olmasıdır. Ayrıca yazar, kullanmış olduğu ifadeler ile keskin cümleler kullanmıştır. Çalışmaya kadın ve erkeklerin karışık yaşamalarının sonuçları ile devam eden yazar, bu bölümü maddelere ayırarak

[134] Yayla, *Kadın İlmihali*, 167.
[135] Yayla, *Kadın İlmihali*, 168.
[136] Yayla, *Kadın İlmihali*, 190.

incelemiştir. İlk olarak, kadın ve erkeğin karışık yaşamdan yana olanların, bu durum hakkında düşündüklerini, bu yaşamın faydalarını ele almıştır:

> "1. Erkeklerle kadınların karışık olduğu bir toplum, cinsel duygularını eğitmeyi bilir. Böyle bir toplumda sapıklığa neden olan cinsel açlık bulunmaz. Erkekler ve kızlar birbirine bakmakla, bir araya gelmekle doyuma ulaştıklarından, azgın cinsel özlem ortadan kalkar, bu duygunun onları meşgul etmesi söz konusu olmaz. Hayvanî güdülerden insanî ideallere yükselirler. Karşı karşıya geldiklerinde cinsel sahaların dışındaki konularla uğraşırlar, ilmi ve edebî etkinlikleri müzakere eder, fikrî, sosyal ve siyasî sahalara yönelirler.
> 2. Kadın-erkek bir araya geldiklerinde birbirinin huylarını ve özelliklerini öğrenirler; evlilik birleşmesi onlar için heyecan veren, fikirlerini darmadağın eden bir sürpriz olmaktan çıkar.
> 3. Kadınlarla erkeklerin karışık olduğu bir ortamda erkek, sözlerinin ve hareketlerinin ölçülü ve nazik olmasına özen gösterir.
> 4. Kadınlarla görüşüp konuşan bir erkeğin sinirlerindeki yorgunluk ve gerginlik yatışır; böylelikle öğrenci öğrenime, işçi-memur ise işe hazır duruma gelir.
> 5. Erkeklerle karşılaşmaya, onlarla konuşmaya alışan genç kız, o ana kadar erkekler hakkında zihninde oluşan olumsuz düşünceleri düzelir. Yine, erkeklerle bir arada bulunan genç kız, bütün gücünü erkekleri avlamak için süslemeye harcamaz."[137]

Sıralanan maddelerle görüşleri bir araya toplayan yazar, bu şekilde düşünen insanlar için, dünyanın hangi ülkesinde bu güzel masum ortam, iddia edilen bu sonuçları doğurmuştur? Sorusunu yöneltmiş ve kadın ve erkeklerin karışık yaşadığı batı ülkelerinde ahlaki çöküntünün yaşadığını ifade etmiştir.[138]

Tesettürün topluma ve insan psikolojisine etkilerini inceleyen yazar, sonrasında İslam'da örtünme başlığı ile farklı bir bölüm oluşturmuştur. Bu bölümde tesettürün hükümleri ve faydalarından bahsedilmiştir. Son olarak tesettürden uzaklaşan Müslümanların durumunu ve utanma duygusunun kayboluşunu ele almış, tesettür başlığını bu şekilde tamamlamıştır. Çalışmada bilhassa bu bölümde, bir yakınma ve serzeniş hâkimdir. Konumuzun girişinde de belirtmiş olduğumuz gibi, tartışmaların ve problemlerin ağırlıklı ve güncel olduğu bir meseledir. Yazarın ifadeleri ve konu başlıklarında da bu hâli anlamak oldukça anlaşılırdır.

İslam dininde tesettür konusunu inceleyeceğimiz diğer çalışma, Hamdi Döndürenin ilmihal çalışmasıdır. İncelediğimiz diğer konularda da belirttiğimiz gibi Yazar, çalışmasını 13 bölüme ayırmıştır. Eserinde özellikle evlilik akdi ve neticeleri üzerine yoğunlaşmış, ilk bölümünde örtünme konusuna da yer vermiştir. İslâm'ın fert ve aileyi korumak için aldığı önlemler başlığı ile tesettür konusunu işlemiştir. Örtünme, bakmak, erkeğin kadının birbiri ile musafahası, kadın-erkek ihtilatı, erkek ve kadının birbirini ziyaret etmesi, erkek ve kadının selamlaşması şeklinde bölümlere ayırarak incelemiştir.

Yazar, ilk çalışmada belirttiğimiz gibi örtünme ve özelliklerini, ayet ve hadislerden örnekler göstererek açıklamıştır. Sonrasında çalışmasında erkeğin örtünmesi

[137] Yayla, *Kadın İlmihali*, 191.
[138] Yayla, *Kadın İlmihali*, 191.

konusuna da yer vermiştir. Erkeğin örtünmesinde Hanefi ve Maliki mezheplerinin farklı görüşlerde olduğu belirtilmiştir. Hanefi mezhebi ön ve arka ile diz kapakları arasında kalan uylukların avret mahalline girdiği görüşündedir. Maliki mezhebi ise ön ve arka yani galiz avret sayılan yerler erkek için örtünmesi gereken yerlerdir.'[139] Bu konunun ardından kadın ve erkeğin tokalaşma hususuna değinip, musâfahanın başa şiş batırmaktan daha tehlikeli olduğunu bildiren rivayet ve eleştirisine değinmiştir. "Günümüzde yazılan kimi eserlerde kadınlarla musafahanın aleyhinde zikredilen başka bir delil de, Taberânî ve Beyhakî'nin naklettiği şu hadistir: *"Sizden birinizin başına demirden bir şişin batırılması kendisine helal olmayan bir kadının dokunmasından (mess) daha hayırlıdır*."[140] Bu hadis-i şerif çeşitli açılardan eleştiriye uğramıştır. Ünlü hadis âlimleri bu hadisin sıhhatini açıklamamış, bu hadisi eserlerine de almamışlardır. Bu hadisi, ilk dönem müçtehitleri kadınlarla musafâhanın haramlığına delil olarak zikretmemişlerdir. Hadisin senedinde kopukluk ve gizli bir illet olma ihtimali vardır. Hanefi mezhebine ve kimi Maliki fakihlerine göre bir şeyin haramlığı ancak kendinden hiçbir kuşku duyulmayan delille sabit olabilir. sûbutunda şüphe olan delil ise ancak o durumu mekruh yapabilir. Haram hükmü verilmesi uygun değildir. Aynı zamanda hadiste geçen kelime "mess" ifadesidir. Musafaha doğrudan hadiste zikredilmemiştir. "Mess" kelimesinin eş anlamlısı "lems" kelimesidir. Bu kavram musafaha anlamına gelebileceği gibi kinayeli olarak şehvetle öpme, okşama anlamlarına da gelebilir. Nitekim bazı ayetlerde "lems" ve "mess" kelimeleri cinsel ilişki anlamında kullanılmışlardır. Bu şekilde çeşitli yorum ve tenkitlerde bulunulmuştur. Sonuç itibari ile "mess" sözcüğü genel anlamda kadına şehvetle dokunma anlamında kullanıldığından mütevellit Maliki mezhebine ve Hanbeli mezhebinin açık görüşüne göre, kadına dokunmanın abdesti bozması, bu dokunmanın şehvetli olmasına bağlıdır.[141] Bu şekilde musâfaha ile ilgili görüş ve tenkitlere yer verilerek mesele yorumlanmıştır. Yazar, çalışmaya erkek ve kadınların karışık yaşantılarından bahsetmiştir. Diğer çalışmamızda da değinildiği gibi olası durumlar ve etkileri ele alınmıştır. Örtünmenin genel kuralları ve örtünün özelliklerine yer verilerek tesettür konusu tamamlanmıştır.

Çalışmada incelenen konular, birçok açıdan ele alınmaya çalışılmıştır. Bazı konular için yapılan farklı yorumlara ve eleştirilere de zaman zaman yer verilmiştir. Sade bir üslup ile açık anlaşılır bir anlatım yapılmıştır. Tesettür konusu hacim olarak

[139] Döndüren, *Aile İlmihali*, 69.
[140] Döndüren, *Aile İlmihali*, 73.
[141] Döndüren, *Aile İlmihali*, 73.

diğer çalışmalar ile benzerlik göstermekle beraber, ifadeler de birçok benzerlik hâkimdir.

Tesettür konusunu inceleyeceğimiz bir diğer çalışma, Hayrettin Karaman'ın ilmihal çalışmasıdır. Çalışmada tesettür konusu, onuncu bahiste kadının şahitliği, örtünmesi ve kamu görevi genel başlığı altında incelenmiştir. Yazar, çalışmaya ilk olarak Batılılaşma, kadının Batıya özenmesi, batının tesettüre etkisi gibi konularda tenkitlerde bulunmuş, günümüz ahvalini tasvir etmiştir. Çağımızın batılı kadınlarının Kur'an ve sünnete aykırı hareketlerde bulunduğunu ile süren yazar, İslam dininin ana kaynaklarında kadının örtünmesi ve tesettürüne dikkat etmesi hususunun bildirildiğini belirtmiştir. Batının etkisi ve bu durum hakkındaki yorumlarından bahsedilerek konuya devam edilmiştir. Batılı uygulamaları, batılı değerleri evrensel sayan modernistler, İslam kadınının da Batılılar gibi açılması gerektiğini öne sürmektedirler. İslam kadınında Batılı kadınlar gibi açılmasına gerekçe olarak çağı yakalamanın bir gereği olduğunu söylemektedirler. Bu duruma istinaden nasları iki noktadan tevile çalışmaktadırlar şeklinde açıklamalarda bulunan yazar, bu tevilleri belirterek konuyu detaylandırmıştır. İlk olarak örtünmeyi emreden nasların tavsiye niteliğinde olduğunu, bağlayıcı bir emir olmadığını ileri sürdüklerini, ikinci olarak ise örtünme emrinin, o devrin örf, âdet ve sosyokültürel şartları ile alakalı olduğunu, Kur'an'ın gayesinin iffeti korumak ve zinayı önlemekten ibaret olup, açılmanın iffete mani olmayacağını ileri sürmüşlerdir. Batılı zihniyetin bu iddialarına karşı yazar, bu duruma karşı deliller zikredip konunun tartışılmasının faydalı olacağını belirtmiştir. İlk olarak, örtünme ile ilgili iki ayet vardır. Ahzâp suresinde geçen örtünme, iffeti korumaya yönelik bir ayet değil, hür Müslüman kadınları böyle olmayanlardan ayırma ayetidir. *"Eşlerine, kızlarına ve mii'minlerin kadınlarına (dışarı çıkarken) üstlerine örtü almalarını (cibab adi verilen dış giysiyi bürünmelerini) söyle; bu onları tanınmalarını ve bundan dolayı incitilmemelerini daha iyi sağlar..." (Ahzâb, 33/59)* Ayet-i kerimede örtünmenin gerekçesi açıkça bildirilmiştir. Örtünme konusunun yer aldığı diğer ayet ise Nûr suresinde geçer. *"Mü'min erkeklere söyle, gözlerini (haramdan) sakınsınlar ve iffetlerini korusunlar. Bu, onların arınmasını daha iyi sağlar; Allah yaptıklarından şüphesiz haberdardır. Mü'min kadınlara da söyle gözlerini sakınsınlar, iffetlerini korusunlar, görünen zinetleri (çekici ve güzel yerlerini, süslerini) açıp göstermesinler. Başörtülerini yakalarının üzerine kavuştursunlar. Zinetlerini kocaları veya babaları veya kayınpederleri veya oğulları veya kocalarının oğulları veya kardeşleri veya erkek kardeşlerinin oğulları veya kız kardeşlerinin oğulları veya kadınları veya cariyeleri veya kadına ihtiyacı kesilmiş olup haneden geçinen erkekler veya kadınların mahrem*

yerlerini henüz anlamayan çocuklardan başkasına göstermesinler. Gizledikleri süslerin bilinmesi için ayaklarını yere vurmasınlar. Ey mü'minler! Kurtuluşa ermeniz için hepiniz tevbe ederek günahtan dönün." (Nûr, 24/31) Ayet-i kerimede kurallar açıkça zikredilmiştir. Batılı zihniyetlerin tenkitlerine istinaden yazar, ayette örtünme ile ilgili değişiklikler ve sakınılması gereken hususlar belirtilmiştir. Yani örtünme meselesinde, Kur'an-ı Kerim o dönemin örf, âdet ve sosyokültürel yapısına uymuyor aksine onları değiştiriyor.[142] İfadeleri ile batılı düşünceleri reddetmiş ve deliller ile durumu açığa kavuşturmuştur.

Karaman, incelemiş olduğumuz diğer çalışmalar gibi tesettürün genel kaideleri ve belli başlı kuralları dışında, güncel problemlere de çalışmasında yer vermiştir. Farklı açılardan konuları inceleyen yazar, delilleri ve yorumları ile birçok zararlı tenkitleri çürütmeye çalışmıştır. Çalışma bir tartışma niteliğinde ifadeler ile yazılmıştır. Tesettür konusu dışında diğer konularda da günümüz problemleri, dini etkileyen zararlı düşünceler ve Müslümanların ahvaline değinmiştir. Düşünceleri ayet ve hadisler ile delil göstererek, açık ve kesin bir üslup ile hakkı açıklamaya çalışmıştır.

Tesettür konusunu inceleyeceğimiz diğer eser, Hüseyin Okur editörlüğünde hazırlan ilmihal çalışmasıdır. Yazar örtünme konusunu, iki derste incelemiştir. Örtünme ve hükümleri, örtünme ve sosyal hayat genel başlıklarına ayrılmıştır. Örtünme ve hükümleri bölümünde, konunun başlangıcında belirtiğimiz ve detaylarını verdiğimiz, örtünmenin hükmü, örtünmenin ölçüsü ve sınırlarına yer verilmiştir. İkinci genel başlıkta ise biraz daha detaylı konulara değinilmiştir. İlk olarak örtünme iffetin muhafazası için de gereklidir başlığına yer verilmiştir. İffet kavramı tanımlanmış, hadis-i şeriflerde geçen iffet ve mahiyetine ifade edilmiştir. Sonrasında hanımların ve erkeklerin münasebetleri ele alınmış, dikkat edilmesi gereken hususlar sıralanmıştır. Hanımlar erkekler ile bir araya gelmesini gerektirecek durumlardan uzak durmalıdırlar. Eğer hanımlar, erkekler ile konuşmak zorunda kalırlar ise maksadı aşmadan kısa konuşmalıdırlar. Hanımlar ile erkekler karşılıklı sohbete sebep olacak tarzda konuşmamalıdırlar. Bu durumlar erkekler içinde geçerlidir. Hanımlar ve erkekler yolda yürürken hayâ ve edep sınırlarını korumalıdırlar.[143]

Yazar, genel olarak konuları açıklarken, ayet ve hadis öncülüğünde tavsiye şeklinde cümleler ile izahta bulunmuştur. Ayrıca incelediğimiz ilmihal çalışmalarında kadının tesettürüne ağırlık verilmiş, bazı çalışmalar sadece kadının tesettürünü incelemiştir. Erkeğin tesettürüne kısmen değinilmiş hatta sadece gözünü sakınması

[142] Karaman, *Aile İlmihali*, 383.
[143] Okur, *Aile İlmihali Dersleri*, 188.

hususuna yer verilmiştir. Okur, erkeğin tesettürü meselesi için ayrıca bir başlık oluşturmuştur. Örtünme sadece kadın için farz değildir. Erkeğinde örtünmesi gereklidir. Namaz kılarken ve eşleri dışında insanların yanında bulurken belirli ölçü ile örtünmeleri gerekir. Erkeklerin, göbekle diz kapağı arasını örtmeleri farzdır. Sağlam bir görüşe göre diz kapağı da örtünmeye dâhildir ve avret sayılır. Erkeklerin kıyafetlerinde dikkat edilmesi gereken ölçüler vardır. Elbise haram maldan olmamalıdır, namaza mani olmayacak derecede temiz olmalıdır, ibadet, iş, makam ve meclise uygun bir elbise olmalıdır, kibir ve gösteriş için giyilmemelidir, erkeğin giydiği kadınların giydiği elbiseden olmamalıdır, elbise fısk ve inkâr alâmeti olarak giyilen bir elbise olmamalıdır.[144] Bu şekilde erkeğin örtünmesine de yer verdikten sonra, kadının örtünmesi farz olmayan kimseler, zaruret ve tedavi halinde örtü durumu, dinimizde musafaha (tokalaşma) başlıklarına yer vererek örtünme konusunu tamamlamıştır. Belirttiğimiz bu başlıklar diğer çalışmalar ile ortak başlıklardır. İçeriklerine baktığımızda, diğer çalışmalar ile benzer nitelikte olup, bir farklılık olmadığını tespit ettik. Bu sebeple içeriklerine burada yer vermeyeceğiz.

İlmihal çalışmaları arasında tesettür konusunu inceleyeceğimiz son çalışma, Asım ve Mürşide Uysal'ın ilmihal çalışmalarıdır. Çalışmada bu konu on birinci bölümde ele alınmış, kadının giyimi ve süslenmesi başlığı ile incelenmiştir. Yazarlar konuya güzel giyinmenin sünnet olması meselesi ile giriş yapmışladır. İncelediğimiz diğer çalışmalar, genel olarak örtünmenin genel kaideleri ile konuya giriş yapmışladır. Aynı zamanda bu meseleye açık ve detaylı olarak yer verilmemiştir. Çalışmada konuya hadis-i şerifler ile açıklık getirilmiştir. Her meselede olduğu gibi giyinme konusunda da ölçü ve sınırlılıkları belirleyen Kur'a-ı Kerim ve Sünnettir. Kur'an ve Sünnet; giyim de ne lüks ve gösterişe kaçmak, ne de yakışmayan, biçimsiz hoş olmayan tarz tercih etmeyi tasvip etmiyor. Peygamber efendimiz (s.a.v) kendisine gelen pejmürde kıyafetli, köhne kılıklı birisine şöyle sordu: " Malın var mı senin? Adam, " Her çeşit maldan zenginim. Allah bana devede verdi davarda verdi" dedi. Peygamber efendimiz (s.a.v) " O halde nimetin eseri üzerinde görünsün!" buyurdu. Güzel giyinmek sünnettir ancak belirtildiği gibi sınırlılıkları vardır. Kur'an-ı Kerimde giyinmede iki amaç gözetilir; örtünmek (tesettür) ve güzel görünmek.[145] Bu şekilde ifadeler ile tesettüre ve güzel giyinmeye denilmiştir. Yazarlar sonrasında diğer çalışmalarda da bahsettiğimiz kadın ve erkek ilişkilerinden bahsetmiştir ve bir hadis-i şerif ile konuyu özetlemiştir. Buhari ve Müslim'in rivayetine göre peygamber efendimiz (s.a.v) " (Harama) bakmak gözün zinası, (Haramı)

[144] Okur, *Aile İlmihali Dersleri*, 193.
[145] Uysal-Uysal, *Kadın İlmihali*, 466.

konuşmak dilin zinası, (Haramı) dinlemek kulağın zinası, (Yabancı kadınla) tokalaşmak elin zinası, (Harama) yürümek ayağın zinasıdır…" buyurmuştur.[146] Böylelikle kadın ve erkek ilişkilerinin hassasiyeti ve neticeleri belirtilmiştir. Konuya, kadının örtüsünün ölçüleri ile devam edilmiş, hükümlere de yer verilmiştir. Son olarak, hürmeti musâhara (hısımlıktan doğan haramlık) nasıl meydana gelir meselesine yer verilmiştir. Yine bu meselede çalışmalar içerisinde ilk defa karşılaştığımız başlıklardandır. Bu konuyu yazar iki mezhebin görüşlerine yer vererek açıklamıştır. İlk olarak Hanefi mezhebinin görüşü ile başlanmıştır. "Hanefi mezhebine göre: Birbirleriyle cinsel ilişkide bulunan, tenleri çıplak olarak ya da vücut sıcaklığını geçirecek kadar ince bir örtüyle birbirine değip şehvet duyan veya kadın erkeğin cinsel uzvuna, erkek de kadının cinsel uzvunun içine (iç fercine) bakıp yine şehvet duyan herhangi bir kadınla herhangi bir erkek, sanki birbirleriyle karı-koca imişler gibi aralarında "Hısımlıktan Doğan Haramlık" oluşur."[147] Şafiilerde ise "Hurmet-i musahara" bu sebeple oluşmaz; ancak helal olan ilişkilerde oluşur. Yani Şafiilere göre bir erkek bir kadına dokunma değil, onunla zina da etse, onunla arasında "hısımlık haramlığı" oluşmaz, bu, onların birbiri yakınlarıyla evlenmelerine engel olamaz. Çünkü helal, haram yollarla ortadan kalkmaz."[148] Bu şekilde iki mezhebin görüşlerine yer verilmiştir. Sonrasında bu durumu ortaya çıkaran sebepler ayrıntılı olarak sıralanmış ve halvetten doğan haramlığa yer verilerek tesettür konusu tamamlanmıştır. Bir kimse eğer şehvet duyacak yaşa gelmiş öz kızının tenasül aletine şehvet ile bakarsa ve kızının şehvet ile öperse, saçlarını şehvet ile okşarsa, karısı ona artık haram olur. Aynı şekilde kızını karısı sanarak şehvetle tutan babaya da karısı artık haram olur. Bu haramlığı oluşturan olaylar, sadece tutmaktan ibaret olmayıp, tıbben ve şer'an cinsel ilişkide bulunma imkânları olan kadın ve erkeğin yanlarında kimse bulunmadığında, cinsel ilişkide bulunabilecek kadar bir süre aynı yerde kalmaları da aynı sonuca sebep olur. Yani karı-koca gibi olurlar ve çocukları birbirleri ile evlenemez. Bu durum ise halvetten doğan haramlık olarak açıklanır.[149] Böylelikle çok detaylı ve hassas bir mesele ele alınmış ve konu tamamlanmıştır.

Tesettür konusunu incelediğimiz çalışmalarda; genel kaideler, ölçüler ve sınırlar, karşı cinslerin münasebetleri konusu ortak başlıkları oluşturmaktadır. Bu meseleler benzer ifadeler ve benzer hacim ile ele alınmış, detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Bu konular dışında çalışmaların farklı olarak inceledikleri konu başlıkları da oldukça fazladır. İncelediğimiz ilk eser, Yayla'nın çalışması içerik olarak en farklı çalışmalar

[146] Uysal-Uysal, *Kadın İlmihali*, 470.
[147] Uysal-Uysal, *Kadın İlmihali*, 486.
[148] Uysal-Uysal, *Kadın İlmihali*, 486.
[149] Uysal-Uysal, *Kadın İlmihali*, 488.

içerisindedir. Tesettür konusunu, toplumsal ve psikolojik açıdan inceleyen, incelediğimiz ilmihal çalışmaları içerisinde tek çalışmadır. Döndüren'in çalışması ise belirtmiş olduğumuz ortak başlıklardan oluşmakta ve yalın bir ifade biçimi ile anlatılmaktadır. Karaman, eserinde tesettür ile ilgili tartışma konularına ve tenkitlere bolca yer vermiştir. Konuları, ayet ve hadislere uygun bir şekilde açıklayarak, yapılan yanlış ve zarar verici yorumları çürütmeye çalışmıştır. Okur'un editörlüğünde hazırlanan çalışma ise üslup olarak farklılık gösteren çalışmalar arasındadır. Eserde, ifadeler tavsiyede bulunma edası ile sohbet niteliğindedir. Çokça öğütlere yer verilmiş, açık ve anlaşılır bir şekilde ifade edilmiştir.

2.6. Müslüman Kadının Çalışması

Müslüman kadının çalışma hayatı konusunu, incelediğimiz çalışmalardan; Hayrettin Karaman'ın *Aile İlmihali* ve Hüseyin Okur editörlüğünde hazırlanan *Aile İlmihali Dersleri* adlı çalışmalar meseleyi eserlerinde incelemişlerdir. Konuyu farklı açılardan inceleyen çalışmalar, genel itibari ile aynı delil ve yorumlarda bulunarak ortak sonuçlara ulaşmışlardır.

Kadının çalışması konusunda faydalanacağımız eser, Hüseyin Okur editörlüğünde hazırlanan ilmihal çalışmasıdır. Eser konuya kadının çalışma zorunluluğu olmadığını belirterek giriş yapmıştır. Bir zaruret varsa kadın çalışabilir, yoksa da çalışabilir ama uyması gereken kurallar vardır ifadelerini kullanmıştır.[150] Burada yazar, zaruret haline de işaret etmiştir. Sonrasında konuya giriş kısmında da bahsettiğimiz dini hassasiyetlere riayet ederek çalışmadan bahsedilmiştir. Bu hususlar 5 madde ile özetlenmiştir. "Bir kadının yuvasında beklemesi, çocuklarıyla ilgilenmesi, eve düzen vermesi, evin tabii ihtiyaçlarını görmesi ve bu esnada farz ibadetlerini yapması tam bir çalışmadır. Bu kadının bütün temel ihtiyaçları gücü nispetinde kocaya aittir. Ancak bazen aile kalabalık olur, şartlar zorlar, kocanın geliri yetmez ve kadının kocasına maddi destek vermesi gerekebilir. İşte bu durumda mümin kadın yukarıda verdiğimiz ölçüler içinde evinde veya evin dışında bir işte çalışabilir."[151] İfadeleri ile konuyu tamamlamıştır. Çalışmada kadının çalışması konusunda, zaruri kalma durumu üzerine vurgu yapıldığını ve kadının asli sorumlulukları üzerine defaatle değinilmiştir.

Kadının çalışması konusunda inceleyeceğimiz son çalışma, Hayrettin Karaman'ın ilmihal çalışmasıdır. Karaman, kadının çalışması meselesini, "Günümüzde Çalışan Müslüman Kadının Problemleri' başlığı ile incelemiştir. Çalışmada diğer

[150] Okur, *Aile İlmihali Dersleri*, 241.
[151] Okur, *Aile İlmihali Dersleri*, 242.

eserlere nazaran doğacak olumsuz neticeler üzerine vurgu yapılmıştır. İncelediğimiz diğer iki eserde olduğu gibi bu çalışmada da kadınların çalışma zorunluluğu olmadığı ve asli sorumluluklarından bahsedilmiştir.

Kadının çalışma hayatında karşılaşabileceği problemler başlıklara ayrılarak açıklanmıştır. Örtünme, ibadet, ihtilât, kocanın izni, seyahat, baskı gibi durumlarda kadının dini esaslara uygun bir şekilde çalışması gerektiği ifade edilmiştir. Günümüzde laik ülkelerde kadınların çalışma hayatında karşılaşmış olduğu bu problemler, kadının çalışma hayatını olumsuz etkiler. Kulluk amacı ile yaratılmış insanın asıl amacından sapmaması gerektiği vurgulanarak konu tamamlanmıştır.[152]

Kadının çalışması meselesinde incelediğimiz ilmihal çalışmalarında, kadının dışarı hayatı ile çok ilişkili olmaması ve evinin, ailesinin sorumlulukları ile meşgul olarak, kulluk vazifesini yerine getirmeye çalışması daha çok sevdirilmeye çalışılmıştır. Açıkça kadının çalışmasının uygun olmayacağı zikredilmemiş olsa dahi çalışmalarda kadının böyle bir yükümlülüğü olmadığı ve asli görevlerinin aile hayatı ve çocuk eğitimi gibi meselelerin olduğu çokça vurgulanmıştır. Özellikle Hayrettin Karaman'ın ilmihal çalışmasında kadının çalışma hayatında karşılaşacağı problemler üzerine durulmuş bu hususlar doğrultusunda caiz oluşundan bahsedilmemiştir.

2.7. Kadının Şahitliği

İslam dininde kadının şahitliği meselesini incelemiş olduğumuz çalışmalardan sadece Hayrettin Karaman'ın *Aile İlmihali* adlı çalışması konuya yer vermiştir. Eserlerinden faydalandığımız diğer çalışmalar bu konu üzerine açıklamalarda bulunmamışladır.

Hayrettin Karaman'ın ilmihal çalışmasında kadının şahitliği konusu, konuya giriş yaparken belirttiğimiz ayet-i kerimeyi esas alarak açıklamalarda bulunmuştur. Bu durumda kadının erkekten değer ve insanlık yönünden aşağıda olması gibi bir sonuç çıkarmanın asla mümkün olmadığını ifade etmiştir. Diğer konularda da belirttiğimiz gibi kadının duygulu bir yapıda olması, erkeğe göre hem biyolojik hem de psikolojik açıdan hassas olduğunu belirterek asılsız, kadını aşağılayıcı sebeplerin yersiz yorumdan ibaret olduğunu açıklamıştır.[153] Bu durumu İslam dininin kadını aşağıda ve değersiz görmesi gibi yönlere çekerek asılsız ve art niyetli yaklaşımların olduğu belirtilip çalışmada bu durumun önüne geçilmeye çalışılmıştır.

[152] Karaman, *Aile İlmihali*, 395.
[153] Karaman, *Aile İlmihali*, 379.

Buraya kadar kısmi mukayese yöntemiyle ele almaya çalıştığımız meseleler kadın ve aile ilmihallerinde işlenen temel konulardır. Anlaşılacağı üzere bütün mesele ve konular işlenmemiştir. Zira böyle bir teşebbüs bu çalışmanın sınırlarını fazlasıyla aşacaktır.

2.5. Kadın ve Aile İlmihallerinin Değerlendirilmesi ve Yapılan Tenkitler

Kadın aile ilmihalleri ile ilgili önemli bir husus, bu tür eserlere yöneltilen tenkitlerdir. Bu tenkitler fıkhi açıdan ziyade eğitim ve diğer sosyal bilimler sahasında çalışan kimi araştırmacılar tarafından yöneltilmiştir. Bunlardan tespit edebilenler zikredilip değerlendirilmeye çalışılacaktır.

2.5.1. Dil ve Üslup Açısından

Araştırma sadedinde bulunduğumuz türden eserlere yöneltilen ilk tenkit dil ve üslup açısındandır. Bir araştırmacı şöyle demektedir:

"Aile ilmihallerinde kullanılan dil daha çok resmiyete yakın, samimiyetten uzak bir dildir. Mahkeme kayıtlarında kullanılan dil ve üsluba benzemektedir. Ağır başlı, net ve kesin ifadelerin kullanıldığı aile ilmihallerinde, kurallara riayetin ehemmiyeti anlatıldığından olsa gerek kuralcı bir dil, metnin tamamını kapsamıştır. Kanun hükmünde kararnamelere benzeyen bu dil ve üslupla dinin özü ve ruhu aktarılmaya çalışılmış belki bu sebepten dolayı hikmet kaybolmaya yaklaşmıştır. İncelediğimiz bütün aile ilmihallerindeki dil ve üslup aynıdır. Aynı kelime kalıpları ve hatta aynı cümleler.

Aile ilmihallerinde ahenge ve anlaşılabilirliğe çok fazla dikkat edilmemiştir. Bazı kavramların izahı yapılmadan cümle içerisinde geçmesi muhatap kitlenin konuya hâkim olduğu kanaatiyle yazıldığını ortaya koymaktadır ki bu dil ve üslupta yapılan en büyük yanlışlardan biridir. Zira ilmihal kitaplarının ana okuyucu grubu maalesef kültürel anlamda zenginliği olmayan, toplumun kültürel anlamda orta ve alt kesiminde bulunan insanlarıdır. Bu gerçek göz ardı edilerek oluşturulan dil ve üslup başarısız olmaya ve anlaşılmamaya mahkûmdur.[154]

İlmihalin ana çerçevesini oluşturan akaid, fıkıh ve ahlakın şer'i ilimler arasından kural koyucu özellikleri onları modern sosyal bilimlerden ayıran başlıca özelliklerdir dolayısıyla şu cümle çok da isabetli görünmemektedir. "Ağır başlı, net ve kesin ifadelerin kullanıldığı aile ilmihallerinde, kurallara riayetin ehemmiyeti anlatıldığından olsa gerek kuralcı bir dil, metnin tamamını kapsamıştır." Kaldı ki avam başta olmak üzere insan tabiatı muğlaklıktan ve belirsizlikten hoşlanmaz. Özellikle dini meselelerden netliğin önemi açıktır. Fukaha tarafından –velev muaeyyen bir mezhep içerisinde olsun- ittifak edilen yerlerde göreceli bir yaklaşım halkta güvensizlik doğuracaktır.

[154] Öztürk, *Aile ve Çocuk İlmihallerinin Tanıtımı ve Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*, 58.

Çalışmamızda incelediğimiz bazı eserler için resmi ve samimiyetten uzak bir dil kullanımı yerinde bir çıkarım olsa da geneli için anlaşılabilirliğe dikkat edilmediği şeklinde tenkit, çok genelleyicidir. Mesela Hayrettin Karaman'ın *Aile İlmihali* adlı çalışması kültürel anlamda orta ve alt kesimde bulunan insanlar için anlaşılması zor kelimelerden oluşan yapıdadır. Zengin bilgi içeriğine sahip olan eser, toplumun her kesimi için anlaşılabilir nitelikte olsaydı, istifade edebilecek kitle daha çoğunlukta olurdu. İlmihal çalışması adı altında birçok eser mevcuttur. Birçoğunun birbirinin tekrarı niteliğinde olduğunu belirtmiştik. Bu çalışmalar hitap ettiği toplumun kültürel zenginliğinin eşit olmadığını bilerek ve bu bilgiler ile ilk defa karşılaşıyor olabilme ihtimalini göz önünde bulundurarak yazılmış olsalardı, faydalanılması çok daha yaygın ve kolay olurdu.

Araştırmamızda çokça istifade ettiğimiz eserlerden Hamdi Döndüren'in *Aile İlmihali* çalışmasına bir paragraf örneği ile değerlendirmede ve teklifte bulunmak istiyoruz. Döndüren Boşanma bahsinin bir kısmını şu şekilde ifade etmiştir; "Üçten fazla yapılan boşamalarla yalnız üç boşama meydana gelir, fazlası lağv kabul edilir. Buna göre bir koca, eşini tek bir sözle veya ayrı ayrı sözlerle üç defa boşayabilir. Daha önce bir defa boşadığı eşini ise iddet süresi içinde veya yeni bir nikahtan sonra ömür boyunca iki defa daha boşama hakkına sahiptir. Ancak üç boşama gerçekleşince artık kadın başka bir erkekle evlenip ayrılmadıkça eski kocası ile yeniden evlenemez. Hülle adı verilen ikinci evlilikten sonra kadın eski kocasına dönerse, koca bu kadın üzerinde yeniden üç boşama hakkına sahiptir."[155] ifadeleri ile konuyu açıklamaya çalışmıştır. Paragrafta gördüğümüz üzere; lağv, iddet, hülle gibi kelimeler kültürel anlamda orta ve alt kesimin ilk okuyuşta anlayamayacağı kelimelerdir. Kelimelerin anlaşılabilmesi için ya karşılığı olan daha açık ifadeler kullanılmalı ya da kelimelerin açıklamaları da çalışmalarda yer almalıdır. Eserleri bir okuyucu olarak değerlendirdiğimizde bir solukta okuyup bitirdiğimiz çalışmalar daha kalıcı izler bırakmaktadır. Anlaşılamayan kavramların kullanılması ise bu akıcılığa engel olmaktadır. Bu sebeple kavramları anlamaya çalışmaktan konuya vakıf olamamanın önüne geçilmelidir. Diğer ilmihal çalışmalarında da bu örnekler oldukça fazladır. Aynı şekilde konular açıklanırken tek düze, resmi ve samimiyetten uzak bir dilin kullanılması okuyucunun öğrenme ve okuma isteğini olumsuz yönde etkilemektedir. İlmihal çalışmaları dini bilgilerin birçoğunu konu edindiğine göre İslam dininden bahsederken samimi bir üslûbun kullanılması daha isabetli olacaktır.

[155] Döndüren, *Aile İlmihali*, 378.

2.5.2. Görsellik Açısından

Diğer bir tenkid de şu şekildedir:

"Aile ilmihallerinde görsel materyaller sadece kitap kapaklarında kullanılmış, içerik kısmında ise hemen hemen hiçbir şekilde görsel materyale yer verilmemiş sadece küçük desenler konu ve bölüm aralarına serpiştirilmiştir."[156]

Eserlerde konular görsel materyaller ile zenginleştirilmiş olsaydı, hem daha dikkat çekici olabilir hem de anlaşılmasını kolaylaştırmaya fayda sağlayabilirdi. Çalışmamızda özel olarak içeriğine temas ettiğimiz ilmihal çalışmaları içerisinde görsel açıdan zengin eser mevcut değilse de tanıtımını yaptıklarımız arasında bu tür eserler bulunmaktadır. Diğer taraftan görselliğin sınırlarını çizmek de zor görünmektedir. Özellikle günümüzde görsel açıdan zenginlik katma gayesinin temelini Batı kaynakları psikoloji çalışmaları oluşturmaktadır. Bu çalışmalar ise kendi dünya görüşlerine uygun olarak yapılmakta ve aynı bakış açısına göre sonuçlar ortaya konmaktadır. Dolayısıyla şer'i meselelerin işlendiği eserler oluşturulurken katılacak olan görsel unsurlar konusundan daha dikkatli olunmalı ve bunun esasları iyi tespit edilmelidir.

İlmihal çalışmalarının konularını dikkate aldığımızda görsel içeriklerin sıklıkla kullanılmasının isabetli olmadığını görmekteyiz. Fakat bu görsel materyallerin sadece kapaklarda kullanılmasının yeterli olduğu anlamına gelmemektedir. Şer'i meselelerde kullanılabilecek ve okuyucu için daha etkili olabilecek görsel unsurlar eklenebilir. İncelemiş olduğumuz kadın ve aile ilmihallerinde namaz bahsi, hac ibadeti, tesettür gibi konularda, meseleyi yansıtan görsel unsur kullanmak oldukça kolaydır. Sayfalara serpiştirilen görsel materyaller ile okuyucu dikkatini toplayarak daha dinç kalabilir.

2.5.3. Aileye Görelik Açısından

Bir diğer eleştiri de aileye görelik açısından yapılmıştır:

> "Bir eşyanın ya da bir davranışın veyahut bir düşüncenin, bir fikrin hak ve hakikate muvafık olacak şekilde zuhur etmesi, var olması onun hangi amaçla ortaya çıktıysa tam da o amacı yerine getirmesiyle mümkündür. Aile ilmihallerinin de en önemli özelliği "Aileye Görelik" ilkesinin tam olarak sağlanmasıdır. İçeriği tamamen aileyi ve o ailenin fertleri olan anne, baba ve çocukları ilgilendirmeli, onlarla direkt alakalı mevzuları barındırmalıdır. Bu yapılırken hangi topluma yönelik yazılmışsa aile ilmihali, o toplumun ailevî problemlerinin tek tek tespit edilmesi gerekir. Özellikle problemlerin çözümüne yönelik tavsiyeler toplumun kültürel yapısına tam uyumlu olması, uç örnekler ve uç çözümler verilmemesi ve her kesimin yerine getirebileceği çözümler sunulması ilmihal kitabının "Aileye Görelik" ilkesinin vazgeçilmezidir."[157]

Bu tenkidin haklı tarafları elbette bulunmaktadır. Zira aile ilmihallerinin, özellikle çalışmamızda faydalandığımız eserlerin, konuları açıklarken kullandığı örnekler günümüz İslam dünyasında yaşanılan problemlerle uyumlu olmayabilmektedir.

[156] Öztürk, *Aile ve Çocuk İlmihallerinin Tanıtımı ve Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*, 58.
[157] Öztürk, *Aile ve Çocuk İlmihallerinin Tanıtımı ve Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*, 59.

Zamanın ilerlemesi ve birçok durumun değişmesi ile ortaya çıkan yeni problemler için ilmihal çalışmalarının kullandığı örnekler güncel olmayabiliyor. Zaman ile birlikte kültürel yapının değişmesi, yaşanması muhtemel durumları da değiştirdiğinden çalışmalar bu durumda yetersiz kalabiliyor.

Burada şunu da belirtmeliyiz ki tenkit sahibi, günümüzde aile kavramının geçirdiği değişim ve dönüşümü dikkate almamış görünmektedir. İlmihal yazarlarının kalkış noktasının oluşturan aile kavramı ile bu tenkidi yönelten araştırmacının aile anlayışı aynı mıdır? Hakikaten günümüzde artık dört başı mamur olmasa da üç başı mamur bir aile "kavram" olarak var mıdır? Belki de bugün önce bu tür soruların cevaplanması gerekmektedir.

2.5.4. İşlevsellik Açısından

Diğer önemli tenkit ise şöyle ifade edilmiştir:

> "Aile ilmihallerinin okunabilir olabilmesi için kesinlikle sayfa sayısının azaltılması ve görselliğin artırılması gereklidir. Aile ilmihallerinin tamamına yakını beş yüz (500) sayfadan fazla bir sayfa sayısına sahip. Bu durum okunabilirliği azaltan unsurlardan bir tanesidir. Kalın hacimli kitaplar her zaman okuyucusu tarafından eksi bir (-1) puanla karşılanır."[158]

Çalışmamızda da faydalandığımız ilmihal çalışmalarını özellikle belirtecek olursak Hamdi Döndüren'in *Aile İlmihali* 604 sayfadan, Hüseyin Okur'un *Aile İlmihali Dersleri* 584 sayfadan, Hayrettin Karaman'ın *Aile İlmihali* 494 sayfadan, Kasım Yayla'nın Kadın ve Aile İlmihali 494 sayfadan, Asım-Mürşide Uysal'ın *Kadın İlmihali* 672 sayfadan oluşmaktadır. Hacim ve kapsam olarak benzerlik gösteren çalışmaların sayfa sayılarının azaltılması, ilgili eserlerin sadece baştan sona bir seferde okunabilmesi noktasında katkı sağlayabilir. Fakat günümüzde kitap okunma oranları dikkate alınınca maalesef bunun da bir faydası olmamaktadır.

Tenkit sahibi şunları da ilave etmiştir.

> İşlevselliğin en önemli özelliği kişilerin dini açıdan karşılaştığı problemlere pratik çözümler sunmasıdır. Aile ilmihalleri toplumu oluşturan bireylerin el kitabı, el rehberi, hayat rehberi fonksiyonunu yerine getirebilen kitaplar olması, onların işlevselliğini en üst seviyeye taşıyacaktır. Bu da pratik çözümler sunmak, güncel problemleri çözecek bir ölçü, bir kıstasın işleyen ve kendini sürekli güncel tutan, tutarlı ve sürdürülebilir bir çözüm mekanizmasının oluşturulmasıyla mümkündür. Yani bir mihenk taşı, bir ölçü, bir terazi, bir kıstas, bir mekanizma ortaya konulur ve problemler bu mekanizmanın çalıştırılmasıyla, mihenk taşına vurulmasıyla çözülür. İşlevsellik tam olarak budur. Piyasalarda mevcut aile ilmihallerinin böyle bir yapısı maalesef yoktur. Bu durum en büyük eksiklerden biridir. Bu çalışmanın ortaya çıkmasının nedeni de bu eksikliktir.[159]

[158] Öztürk, *Aile ve Çocuk İlmihallerinin Tanıtımı ve Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*, 59.
[159] Öztürk, *Aile ve Çocuk İlmihallerinin Tanıtımı ve Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*, 60.

Yazar "İşlevselliğin en önemli özelliği kişilerin dini açıdan karşılaştığı problemlere pratik çözümler sunmasıdır." demiş fakat aile ilmihallerinin tam da bu gayenin tahakkuku için uğraştıklarını göz ardı etmiş görünmektedir. Zira muhataplar bu ilmihallerde aradıkları her şeyi bulma ümidiyle bu tür eserlere yönelmektedirler. Bu ise onların hacimlerinin geniş olmasını gerektirmektedir. İşte işlevsellik ancak böylece temin edilebilecektir. Dolayısıyla yazarın tenkit ettiği şey ile görmek istediği şeyin aynı olduğunu söylemek mümkündür.

Yazar "pratik çözümler sunmak, güncel problemleri çözecek bir ölçü, bir kıstasın işleyen ve kendini sürekli güncel tutan, tutarlı ve sürdürülebilir bir çözüm mekanizmasının oluşturulmasından bahsetmiş "bir mihenk taşı, bir ölçü, bir terazi, bir kıstas, bir mekanizma ortaya konulur ve problemler bu mekanizmanın çalıştırılmasıyla, mihenk taşına vurulmasıyla çözülür." demiştir. Fakat kurallardan ve ölçülerden bahseden yazar aynı eserlerin kuralcı ve net dilini tenkit ederek tutarsız bir tavır sergilemiştir.

İncelemiş olduğumuz ilmihallerden yola çıkarak eserlerin daha işlevsel olabilmesi için çalışmamızda kısaca değerlendirme ve teklifte bulunmak istiyoruz. Tezimizde istifade ettiğimiz eserleri ve sayfa sayılarını daha öncesinde belirttik. Çalışmaların işlevselliğini, hacimlerini değerlendirerek belirlemek yetersiz olsa da elbette etkisi vardır. Şer'i meseleleri konu edinen ilmihaller, muhataba öğrenmek istediği tüm bilgileri sağlayarak işlevsel olabilir. Ancak bu duruma dikkat ettiğinde hacmi geniş olacağından okuyucu için çekici olmayacaktır. Bu olumsuz durumun önüne ise şekil ve içerik düzenlemesi ile geçilmelidir. Samimiyet dini olan İslam'ı muhataba anlatırken en güzel şekilde ifade etmek gerekir. Okuyucu en güzeli öğrenirken ifadelerin etkisi ile de maneviyatını hissetmelidir. Görsel materyaller ile zenginleşen sayfalarda, açık, anlaşılır ve sohbet edası ile anlatılan konular uzun olsa da muhatabın dikkatini çekecektir. Bu durumu genellemek elbette doğru değildir. Ancak tek düze resmi bir dil ile cansız ve uzun sayfalardan daha faydalı olacağı muhakkaktır.

2.5.5. Kaynaklara Uygunluk Açısından

Diğer bir eleştiri ise şöylece dile getirilmiştir:

> "Aile ilmihallerinde her konu en az bir ayet ve bir hadisle izah edilmeye çalışılmıştır. Özellikle yaratılış, hak ve hürriyetler, miras ve evlilik gibi konularda ayet ve hadislere bolca yer verilmiş, meseleler ayet ve hadislerin üzerinden izah edilmeye çalışılmıştır. Konuların dayandığı ayet ve hadisler genel olarak dipnotlarda gösterilmiştir. Problem ise ayet ve hadislerin yorumlanmasında ortaya çıkmıştır. Bir ayet bir meselede delil olarak gösterilmiş aynı ayet başka bir meselede ise karşı delil olarak yorumlanabilmiştir. Meselenin temeli her cemaatin kendi görüşünü kabul ettirmek için ayet ve hadisleri kendi düşüncelerinin ekseninde yorumlamasından

> kaynaklanmaktadır. Burada bir asabiyet ve kendi fikrini bütün insanlara benimsetme gayreti vardır. Her cemaatin kendine ait ilmihalinin olmasının nedeni bu asabiye-i cahiliye hastalığıdır.
>
> Kaynaklardaki bilgiyi Efendimiz (s.a.v.)'in pratik hayatta sergilediği tarz ve ahlak üzere değil de kendi cemaatimiz, kendi görüşümüz güç kazansın kaygısıyla topluma aktarmaya çalıştığımız sürece bilgi doğru olsa dahi insanları yanlışa yönlendirecektir. Bu hastalıktan kurtulmak ve sahih bilgiyi sahih olan nebevî tarz ile insanlara ulaştırmak ilmihal kitaplarının temelini oluşturmalıdır."[160]

Yukarıdaki iddialarda çok genelleyici bir yaklaşımın olduğunu söylemek mümkündür. Mesela "Bir ayet bir meselede delil olarak gösterilmiş aynı ayet başka bir meselede ise karşı delil olarak yorumlanabilmiştir." cümlesi böyledir. Fıkıh usulünde görüldüğü üzere bir ayet bir açıdan belli bir hüküm için delil olabilirken, aynı ayet başka bir açıdan, farklı bir meselede delil teşkil edebilmektedir. Bunların arasında da herhangi bir zıtlık söz konusu olmamaktadır. Eğer araştırmacın kastı böyle bir durumun varlığını tutarsızlık olarak görmekse, bunu isabetli bulmak imkânsızdır. "Meselenin temeli her cemaatin kendi görüşünü kabul ettirmek için ayet ve hadisleri kendi düşüncelerinin ekseninde yorumlamasından kaynaklanmaktadır." hükmü de yukarıdaki illetle malüldür. Genelleyici bir yapıdadır. Kim olursa olsun, fıkhın sınır ve imkânları bu alanın eserlerinde tespit edilmiş olup her müntesip buna uygun bir ilmi faaliyet yürütmek durumundadır. Eğer iddia edilen doğru ise bunun da somut ve müşahhas meselelerle tespit ve ispatı gerekmektedir. İddia sahibinin bakışına uygun görülmemesi herhangi bir hükmü geçersiz kılmaz.

Tenkit sahibi iddiasını daha ileri bir safhaya götürerek "Her cemaatin kendine ait ilmihalinin olmasının nedeni bu asabiye-i cahiliye hastalığıdır." diyebilmiştir. Sadece farklı meşrebe mensup olduğu için Müslümanları cahiliye asabiyesine sahip olmakla itham etmeyi makbul herhangi bir delile dayandırmak mümkün görünmemektedir.

Çalışmada faydalanmış olduğumuz kadın ve aile ilmihalleri için bir görüşü savunan veya bir cemaate yönlendirmeye çalışan tarzda eserlerdir demek isabetli görünmemektedir. Konu içeriklerinde faydalanılan eserler hakkında bilgi verirken, eserlerin birbiri ile uç noktalarda olmadığını aynı sonuca ulaşan fakat meseleyi farklı üslup ve yaklaşımlar ile ifade ettiklerini belirttik. Bu duruma örnek olarak, Kasım Yayla *Kadın ve Aile İlmihali* eserinde diğer çalışmalardan farklılaşarak meselelerin toplumsal ve psikolojik açıdan durumunu ele almış, daha yalın bir dil kullanmıştır. Yine çalışmalardan Hüseyin Okur editörlüğünde hazırlanan *Aile İlmihali Dersleri* adlı çalışma ise olması gereken durumu nasihat verir gibi daha yumuşak bir anlatım ile ifade etmiştir. Çalışmamızda esas aldığımız eserlerde, kullanılan kaynaklar ve ulaşılması istenen sonucun aynı olduğu ancak farklı şekillerde ifade edildiğini belirtmek isabetli

[160] Öztürk, *Aile ve Çocuk İlmihallerinin Tanıtımı ve Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*, 60.

olacaktır. İlmihal çalışmaları şer'i meseleleri ele aldığından kullanılan ifadelerde ve kaynaklarda titizlik ile hareket etmek gerekir. Tezimizde incelemiş olduğumuz eserlerin kaynaklarına indiğimizde şer'i delillerin ilki olan Kur'an-ı Kerimi görmekteyiz. Kur'a-ı Kerimin daha iyi anlaşılması için sünnete de başvurulmuştur. Eserlerde ihtiyaç duyuldukça icma, kıyas ve fıkıh kitaplarından da faydalanılarak izahlarda bulunulmuştur. Konular açıklanırken kullanılan ayet ve hadisler aynıdır. Buradan da anlaşıldığı üzere kendi düşünceleri ekseninde eserler değil hak olanı öğretme çabasında olan eserlerdir.

2.5.6. Eğitsellik Açısından

Kadın ve aile ilmihallerine yöneltilen diğer bir tenkit ise şöyledir:

> "Alan, konu ve isim itibariyle ilmihal kitapları tamamen eğitsel bir amaçla yazılan kitaplardır. Toplum nazarında kanun kitabı gibi algılanmasının sebebi budur. Eğitsellik, ilmihal kitaplarının vazgeçilmezidir. Fakat bu konudaki problem bilgilerin sunumunda kanun kitaplarına yönelik olan tarzın en aza indirgenmesidir. Özellikle konumuzu teşkil eden aile ve çocuk ilmihallerinde konunun anlatım kısmında özen gösterilmesi gereken husus anlatım tarzının kanun maddelerini saymaktan uzaklaşıp hikâye etmek ve izah etmek şeklinde oluşmasıdır. İlmihal kitaplarının her kelimesi, her cümlesi eğitsel olmak zorunda değildir. Konuların anlaşılmasına yardımcı olacak hikâyeler, menkıbeler ve yaşanmış olaylarla desteklenen bir anlatım tarzı daha kalıcı ve eğitselliğin amacını gerçekleştirici bir mahiyete sahip olabilir. Bu hususa çocuk ilmihallerinde dikkat edilmeye başlanmıştır. Fakat aile ilmihalleri maalesef henüz böyle bir anlatımla tanışmamıştır."[161]

Bu iddia kısmen bazı ilmihaller için geçerli kabul edilebilir. Çalışma sürecinin başından beri incelemiş olduğumuz genel kapsamlı ilmihal çalışmaları ile kadın ve aile ilmihallerinin bazı kısımlarını anlamak, tek seferde okumak ile mümkün olmamaktadır. Aynı şekilde bazı eserlerde yer yer örnekler verilse de bunlardan çıkarım yapmak güç bir hal almakta, bu da ilave bir gayret gerektirmektedir. Kimi ilmihallerde kullanılan dil, eserin hacmi ve farklı materyallerin kullanılmaması eseri anlaşılması zor bir hale getirebilmektedir. Fakat bu bir eksiklik midir? Zira malumdur ki her bir kitap anlaşılmak için mutlaka belli bir seviye gerektirmektedir. Burada şu söylenebilir: "Kadın ve aile ilmihallerinin en düşük seviyeyi esas alması gerekir." Bu durumda ise bazı meseleleri izahta güçlük çekileceği muhakkak gibidir.

Burada şunu da vurgulamakta fayda var. Yukarıdaki iddianın pek çok ilmihal için geçerli olduğunu söylemek çok zordur. Zira önemli sayıda ilmihal yazarı orada sıralanan mahzurları bertaraf etmek için azami gayret sarf edeceğini eserlerin giriş kısmında özellikle belirtme gereği hissetmişler bu amaca ulaşmak için konuları örneklerle, ashabın hayatından örneklerle izaha çabalamışlardır.

[161] Öztürk, *Aile ve Çocuk İlmihallerinin Tanıtımı ve Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*, 61.

2.5.7. Benzerlik Açısından

Diğer bir iddia ise kadın ve aile ilmihallerinin, birbirlerinin hemen hemen aynı olduğu yönündedir.[162]

Konu başlıklarını incelerken eserlerin benzerliklerine ve farklılıklarına değinerek ilerlemeye çalıştık. Bu kısımda eserlerin ayet ve hadis delilleri dışında kullanmış oldukları fıkhi kaynaklara değindik. Eserlerde kullanılan kaynakların çoğunun birebir aynı olduğundan bahsettik. Ayet ve hadis delillerinin bazı konularda sınırlı olması sebebi ile aynı örneklerin kullanılması olası bir durumdur.

İlmihal çalışmalarının bir kısmının birkaç hususta öncekilerin tekrarı olduğunu belirtmiştik. Bu çalışmaların dışındaki eserlerde ise bir takım eklemeler olduğunu söyleyebiliriz. Bu duruma çalışmamızda da bahsettiğimiz bir kadın ve aile ilmihalinden örnek verebiliriz. Eserlerden Kasım Yayla'nın hazırlamış olduğu *Kadın ve Aile İlmihali* adlı çalışmada kullanılan fıkhi kaynakların ve seçilen örneklerin Dilaver Selvi ve Asım-Mürşide Uysal'ın hazırlamış olduğu ilmihal çalışmaları ile benzerlik gösterdiğini konu içeriğini incelerken de dikkat çekmiştik. Kaynaklar benzerlik göstermekle beraber doğal olarak açıklanmak istenen mesele ve hüküm de aynıdır. Eserler arasında kullanılan dil ve üslup, emir, yasak ve olması istenen durumdan bahsederken ki yaklaşım, meselenin kapsam olarak farklılığı dışında genel itibari ile benzerlik gösterir.

Netice olarak, aynı bakışla yazılan eserler arasında benzerlik bulunmaktadır. Eğer öncekiler aynen tekrarlanıyorsa yeni bir isimle piyasaya eser sürmenin gereksizliği ortadadır. Önceki eserlerde bulunmayan bazı konuları ekleme amacıyla yazılan eserlerde ortak konulardaki hükümlerin farklı olması beklenemez. Zira usul ve mezhep belli ise farklı hüküm beklemenin bir esası ve meşru sebebi bulunmamaktadır. Kaldı ki bu tenkit hemen bütün fıkıh literatürü için de geçerlidir. Fakat gözden kaçırılan nokta, kitapların sadece başkası için yazılmadığıdır. Zira yazar bazen kendisi konuları öğrenmek için araştırma yapar, bitirince de faydalı olur düşüncesiyle yayınlamaya teşebbüs edebilir.

İslam dininin belli başlı ilke ve kurallarını öğreten ilmihallerin gayesi bu ilmi muhataba taşımaktır. Hiçbir eksiği ve fazlası olmayan eserlerin farklı başlık ve yazar ile tekrar piyasaya sürülmesi bu amacın dışına çıkmaktadır. Özellikle tezimizde faydalandığımız eserleri benzerlik açısından değerlendirdiğimizde bu meselede bir düzenlemeye gidilmesinin şart olduğu kanısına vardık. İki ilmihal arasında, diğerinde işlenmemiş bir konuyu çalışmasına alarak ilmihal oluşturmak yeni bir çalışma mıdır?

[162] Öztürk, *Aile ve Çocuk İlmihallerinin Tanıtımı ve Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi,* 3.

Bu sorunun cevabı da meselenin başka bir boyutudur. Tezimizde çalışmaları tanıtırken içeriklerine ve konu başlıklarına da yer vermiştik. Çoğu eserin küçük ayrıntılar ile birbirinden ayrıldığını tespit ettik. Temel konuların işlendiği, kadın ve aile meselelerinin anlatıldığı iki çalışmanın birinde farklılık olarak bir veya birkaç konu başlığı yer almaktadır. Bu başlığın veya başlıkların diğer çalışmada işlenmiş olması iki çalışmanın benzerliklerini ortadan kaldırmamaktadır. Sonradan yazılmış olan eser kendinden önce işlenmeyen mesele için çalışmayı oluşturmak istemiş ise bu başlığı ilmihal olarak değil de konu başlığı ile çalışma oluşturarak izah edebilir. Burada şunu vurgulamakta fayda var. Piyasada farklı başlık ve yazar ismi ile yer alan onlarca ilmihalden ziyade, istifade edilen, İslam dini için faydası olan, muhataba çözümler sunan, dini hakkı ile anlatan ve öğreten, okuyucuya İslam şuuru aşılayan çalışmalara ihtiyaç vardır.

2.5.8. Yazarların Cinsiyeti Açısından

Bir araştırmacı kadın ve aile ilmihallerinden bahsederken şöyle demiştir:

> "Söz konusu çalışmalarda dikkati çeken konulardan birisi, kadın ilmihallerinin tamamına yakınının erkek yazarlarca hazırlanmış olduğudur. Kadınların kendi hallerinden öncelikli olarak bahseden ilmihallerini yazma konusunda bir iki örnek çalışma dışında başka bir eser bulunmamaktadır."[163]

Sevim Asımgil ve Merve Şahin tarafından yazılan *Kadın Kaleminden Kadın İlmihali* adlı eserden bahsederken şöyle demiştir: "Çalışmanın en önemli özelliği kadın yazarlarca hazırlanmış olmasıdır denebilir. Zira kadın ilmihalleri genelde erkekler tarafından yazılmaktadır."[164] Ancak kadınlar tarafından yazılmış olan bu ilmihalin erkekler tarafından yazılanlardan ne gibi farkları olduğuna temas etmemiştir. Acaba kadın yazarlar farklı hükümler mi vermişlerdir yahut yazarların kadın olmasının bu esere kattığı şeyler nelerdir? Bu hususlara dair hiçbir şey söylememiştir.

Yazarların cinsiyetlerine bağlı olarak eserlerde oraya çıkan görüş farklılıkları çok uç noktalarda olmasa da bazı eserlerde mevcut olduğu söylenebilir. Bazı araştırmacılar bu durumu şöyle açıklamışlardır:

> "Yapılan incelemelerde, kadının sosyal hakları arasında eğitim hakkı, mülkiyet ve miras hakkı ve siyaset hakkı yer almıştır. Kadının eğitim haklarından yararlanması konusu kadın yazarların eserlerinde yer almamış, erkek yazarlar ise kadının eğitim almasını desteklediklerini dile getirmişlerdir. Yapılan analizlerden elde edilen bir diğer tespit ise, miras konusunda kadın yazarların da erkek yazarların da kadının mirastan erkeğin yarısı kadar pay alabileceğini deklare ediyor olmalarıdır. Öte yandan siyasi haklar bağlamında ise kadın ilmihal yazarları bu konuya içeriğinde yer vermemişken, erkek ilmihal yazarları siyasetin erkek işi olduğundan bahsetmişlerdir."[165]

---

[163] Bozkurt, *Cumhuriyet Dönemi İlmihal Çalışmaları,* 120.
[164] Bozkurt, *Cumhuriyet Dönemi İlmihal Çalışmaları,* 122.
[165] Senem Gürkan - Erkan Perşembe, "İslam Kadın İlmihallerinde Kadının Toplumsal Hayattaki Yeri: Kadın ve Erkek İlmihal Yazarları Üzerine Bir Karşılaştırma", *Turkısh Studies – Comparative Religious Studies* 15/2 (Haziran 2020), 221.

Ancak bu iddiaların genel geçer olduğunu savunmak imkânsızdır. Kaldı ki yazarlar arasında cinsiyet ayrımı yapmak son dönemlerde gündeme gelen bir durumdur. Zira ilmin cinsiyeti olmaz. Özellikle şer'i hükümler noktasında ilmi meseleler ele alınırken delillere bakılır. Eğer böyle olmasa, her cinsin kendi cinsine ait eserleri yazma ve hükümleri belirtme hakkı hatta vazifesi olduğunu savunmak gerekecektir. Mesele burada da kalmayacak, işçiler kendileriyle ilgili hükümleri belirten esasları bizzat kendiler araştırsın ve kaleme alsınlar, yöneticiler yönetimle ilgili hükümleri kendiler tespit etsinler, çocuklar da aynı yola revan olsunlar... demek icap edecektir.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla modernist ve feminist eğilimli olan yazarlar ister erkek ister kadın olsunlar, benzer şeyleri savunmakta, mezhep mensubiyetini önemseyenler ise cinsiyet fark etmeksizin aynı hükümleri dile getirmektedirler. Dolayısıyla yazarın cinsiyetinin hükümler noktasında esere etki eden bir tarafı bulunmamaktadır.

3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Müslüman bireylerin, günlük yaşantılarında dinlerini tatbik edebilmeleri için sorumlu tutuldukları görevlerin bilgisine sahip olmaları gerekmektedir. Bunun için gerekli bilgileri ihtiva eden ilmihaller ve bunlar içerisinde hususi olarak kadın ve aile ilmihalleri önemli bir yere sahiptir. Dolayısıyla kadın ve aileye ilişkin şer'i bilgi ve hükümleri ele alan çalışmaların incelenmesi önem arz etmektedir. Bizde bu sebeple çalışmamızda ismen belirtmiş olduğumuz kadın ve aile ilmihallerini birçok açıdan inceledik.

Tezimize, İslam âlemi için rehber niteliğinde olan ilmihal çalışmalarının, kavramsal ve yapısal incelemesini yaparak giriş yaptık. Tespit ettiğimiz birçok ilmihal çalışmasına ve kısaca muhtevalarına yer verdik. Diğer genel ve özel başlıklı ilmihal çalışmaları gibi kadın ve aile ilmihallerinin de sayıca fazla olmasının sebebini anlamak için eserlerin yazılma nedenleri araştırdık. Bu kısımda yazarların genel olarak, daha anlaşılır olma, okura bilgileri pratiğe dökmede yardımcı olma, konuları tüm detayları ile inceleme gibi gerekçelerle eserleri oluşturduklarını gördük. Bazı müelliflerin ise kadın ve aile ilmihali varken yeni ilmihal yazma sebebine değinmediğini tespit ettik. Burada şunu belirtmek gerekir ki; ilmihal çalışmaları yazılırken girilen sorumluluğun bilincinde olmak gerekir. Zira dini esasları anlamak için en sık müracaat edilen kaynaklar ilmihallerdir. Kısaca bireye dini öğreten bu çalışmalar, özenle hareket edilerek anlaşılır şekilde okura sunulmalıdır. Çalışmaların sayıca zengin olması zannedildiği gibi olumlu bir durum değildir. Sonradan yazılan eser önceden yazılan eser ile ayırt edilemiyorsa bir getirisi yoktur. Piyasada da maalesef benzer nitelikte birçok çalışma mevcuttur. Tezimizde bundan sonra yazılacak olan kadın ve aile ilmihallerinin, bir ilmihal çalışması ortaya koyma amacı ile değil, önceki çalışmalara göre daha verimli olma amacı ile yazılması gerektiğini savunduk.

Tezimizin devamında ismen belirtmiş olduğumuz ilmihallerin, benzer ve farklı yönlerine dikkat çekmeye çalıştık. Şekil ve içerik olarak çalışmaların özellikle yetersiz yönlerini, bu şekilde olsaydı daha etkili veya açıklayıcı olurdu şeklinde yorumlarda bulunduk. Bizlere miras bırakılan bu özel yol haritası niteliğinde ki ilmihal çalışmaları, çokça istifade ettiğimiz değerler olsa da daha çok istifade edilebilmesi ve yersiz külfete mahal vermemek için bir takım düzenlemeler ile daha verimli hale getirilmelidir. Oluşturulacak olan yeni kadın ve aile ilmihallerinde, günümüz şartları, okuyucuların farklı düzeyden insanlar olması ve çalışmada yer verdiğimiz şekil itibari ile dikkat edilmesi gereken hususlar göz önünde bulundurulmalıdır. Böylelikle ulaşılan kitle sayısının artacağı daha dikkat çekici ve anlaşılır olacağı ümidindeyiz.

Bu araştırmada, piyasada var olan kadın ve aile ilmihallerinden yola çıkarak bundan sonra oluşturulacak olan yeni çalışmalarda dikkat edilmesi gereken önemli hususlar olduğu sonucuna vardık. Çalışmalarda samimiyetten uzak, resmi bir dilin kullanılması eserlerin hitap ettikleri kültürel zenginliğin ve bireylerde düzey çeşitliliği olduğunun farkında olmadığının göstergesidir. Ayrıca kullanılan bazı kelimelerin izahının yapılmaması, konunun anlaşılmasını zorlaştırmakla beraber meselenin netliğini etkilemektedir. Kadın ve aile ilmihalleri yazılırken, belirttiğimiz hususlarda dil ve üsluba dikkat edilerek daha verimli haliyle okuyucuya sunulmalıdır. Aynı şekilde eserlerde görsellik açısından da düzenlemeye gidilmelidir. Çalışma süresince ilmihalleri çokça inceleme fırsatımız oldu. Onlarca eser arasında içerisinde görsel materyal kullanılan bir çalışmaya denk gelmedik. Burada yine anlaşılıyor ki hitap edilen toplumun kültürel ve düzey farklılığına dikkat edilmemektedir. Görsel materyaller eserlerin anlaşılmasını kolaylaştırmakla beraber daha dikkat çekici hale getirmektedir. Bu sebeple ilmihal çalışmalarında görsel materyallerin kullanılması, eserlerin daha çok istifade edilmesini sağlayabilir. Kadın ve aile ilmihallerinde sayfa sayısının çok olması da okunma oranlarını etkilemektedir. Günümüz okuma oranları da göz önüne alındığında baştan sona tamamlanabilmesi için eserlerde sadeleştirme yapılması faydalı olacaktır.

Günümüz şartları göz önüne alındığında çokça güncel problem ortaya çıkmaktadır. Buna göre ilmihallerde güncel problemlere cevap verecek nitelikte olmalıdır. Böylece çalışmalar daha işlevsel hale gelecektir. İçerik ve şekil olarak aynı olan çalışmaların tekrar tekrar piyasaya sürülmesi gereksizdir. Okuyucunun, ilmihal kaynaklarından daha verimli faydalanabilmesi için bundan sonra yazılacak olan kadın ve aile ilmihalleri, çalışmamızda daha detaylı bahsettiğimiz hususlara dikkat edilerek yazılmalıdır. İlmihalleri incelerken bize göre belirtmiş olduğumuz hataları sadece yazarlara mâl etmekte doğru değildir. Zira yazılan onca esere, değerlendirme girişiminde bulunmayan okur, yayımcı ve tüm ilmihal yazarları da sorumludur.

EKLER

Ek 1. Bazı Aile İlmihallerinin İçeriği

Eserler	**Kasım Yayla, Kadın İlmihali**	**Asım-Mürşide Uysal, Kadın İlmihali**	**Hüseyin Okur, Aile İlmihalleri Dersleri**	**Hayreddin Karaman, Aile İlmihali**	**Hamdi Döndüren, Aile İlmihali**
1.Bölüm	Kadınların Fıkhi Meseleleri Öğrenmeleri	İnsanın Yaratılış Gayesi	İnsanın Yaratılışı ve Sorumlulukları	Günümüz Dini Problemleri ve Çözüm Yolları	Aile hayatı Yaratılış Temel bilgiler
2.Bölüm	İslamdan Önceki Devirde Kadın, Evlilik ve Aile Hayatı	Tarihte Kadının Yeri	Fıkhın Aydınlığında Aile	İlmihal Geleneği	İslamda Evliliğin Dayandığı Esaslar
3.Bölüm	İslamda Kadın ve Aile	İman ve İbadetler	Evlilik ve Aile	Aile Hukukunda Evlilik ve Aile	Evlilik Çeşitleri
4.Bölüm	Aile Fertlerinin Karşılıklı Günahları	Hayız Aybaşı Adet Görme	Nikah Hükümleri	Evliliğin Sona Ermesi	Evliliğin Malla İlgili Olan Yönü
5.Bölüm	Aile Çocuk ve Eğitimi	Nifas	Mehir ve Hükümleri	Çocuğun Bakım ve Terbiyesi	Evliliğin Şahsa Bağlı Hak ve Sorumlulukları
6.Bölüm	Evlilik ve Neticeleri	İstihaza	Mahremiyetle İlgili Hükümler	Devletler Hususi Hukuki Çerçevesinde İslam Aile Hukuku	Çocuklar Üzerinde Hukuki Temsil
7.Bölüm	Evliliğin Sona Ermesi	Kadının Cihaddaki Yeri	Düğün Hükümleri	İslam Ailesi ve İslam Kadını	Nesep, Buluntu Çocuk ve Kan Hısımlığı
8.Bölüm	Doğum ve Neticeleri	Kadının Giyimi ve Süsü	Zinaya Yaklaşmama	Kadınların Hallerine Ait İlmihal	Evliliğin Sona Ermesi
9.Bölüm	Örtünme ve Çıplaklık	Dinimizde Tesettür	Örtünme ve Hükümleri	Hz. Peygamberin	Boşanmada Özel Durumlar

				Hayatı	
10.Bölüm	İslamda Örtünme	Halveti Sahiha	Temizlik ve Süslenme	Kadının Şahitliği	Evliliği Sona Erdiren Kadının İddeti
11.Bölüm	Cinsel Hayat	Kadın ve Koku	Kadın ve Sosyal Hayat	Günümüzde Çalışan Müslüman Kadın	Vasiyet ve Vesayet Durumu
12.Bölüm	Günümüzde Çalışan Kadın Problemleri	Nikah Talak ve Mehir	Kadınların Özel Halleri ve Hükümleri	Kadının Kıyafeti ve Zineti	Mirasın Temel Esasları
13.Bölüm	Çok Evlilik	Nafaka	Boşanma ve Hükümleri	İslama Göre Müstehcenlik ve Fuhuş	Aile Hayatı ile İlgili Günlük Hayatta Karşılaşılan Sorunlar
14.Bölüm	Doğum Kontrolü	Kadının Kocasına İtaati	Çocuk ve Eğitimi	Örtünme Konusunda Bir Tartışma	-
15.Bölüm	İman ve İslam	Doğum Kontrolü ve Kürtaj	İslam Ahlakı	Recim Cezası ve Kocanın Tedip Hakkı Üzerine Bir Söyleşi	-
16.Bölüm	İbadetler		Müslümanın Bilmesi Gereken Dini Meseleler	Cennette Kadın	-

KAYNAKÇA

Bozkurt, R. (2019). *Cumhuriyet dönemi ilmihal çalışmaları ve problemleri*. (Yüksek Lisans Tezi). Yöktez. (574087)

Dikmen, M. (2020). *Aile İlmihali.* İstanbul: Demlik Yayınları, 1. Basım.

Döndüren, H. (2016). *Delilleriyle Aile İlmihali*. İstanbul: Erkam Yayınları.

Gürman, O. (2014). " Tanzimattan cumhuriyete ilmihal literatürü" *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi,* 17/26, 97-198.

Kahraman, A. (2014). "Cumhuriyet dönemi ilmihalleri" *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 12/24, 29-32.

Karaman, H. (2015). *Aile İlmihali*. İstanbul: Timaş Yayınları, 7. Baskı.

Kelpetin, A, H. (2000). "İlmihal". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* (Cilt. 22/139, ss. 141). İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Karaman, H., M., Dönmez, İ.K. ve Gümüş, S. (2014) *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Memduhoğlu, A. (2021) "İbrahim Hakkı Erzurum'nin manzûm ilmihâli". *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 93-124.

Okur, H. (ed.) (2018) *Aile ilmihali dersleri*. İstanbul: Semerkand Yayınları.

Öztürk, M. (2019) *Aile ve çocuk ilmihallerinin tanıtımı ve din eğitimi açısından değerlendirilmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Yöktez (542698)

Paksu, M. (2015). "İlim". *Sorularla İslamiyet.* Erişim: 13 Kasım 2021.
https://sorularlaislamiyet.com/bir-kimsenin-ilmihal-bilgileri-edinmesi-farz-midir

Senem, G., Erkan, P. (2020). "İslam kadın ilmihallerinde kadının toplumsal hayattaki yeri: kadın ve erkek ilmihal yazarları üzerine bir karşılaştırma". *Turkısh Studies – Comparative Religious Studies* 15/2. 221.

Sözer, A. (2018). "İslam Dininin kalbi ilmihal". *Semerkand Dergisi.* Erişim: 10 Kasım 2021.
http://semerkanddergisi.com/islami-bilginin-kalbi-ilmihal/

Tunç, H. (2021). Kadın ve Din çalışmaları üzerine bir araştırma" *Mustafa Kemal Üniversitesi Dergisi* 4/1, 175-190.

Türcan, T. (ed.). (2018). *İslam hukuku*. Ankara: Grafiker Yayınları, 7. Baskı.
https://dergipark.org.tr/tr/pub/siirtilahiyat/issue/26466/278611

Urhan, N. *İbnu'l Cevzi ve "Ahkâmu'n Nisâ" adlı eseri.* İstanbul: Marmara yayınları.

Uysal, A., Uysal, M. (2008). *Kadın llmihali*. İstanbul: Uysal Yayınevi.

Yanlıoğlu, H. (2019). *Aile ilmihali.* İstanbul: İsmailağa Yayınları.

Yayla, K. (2016). *Açıklamalı kadın ilmihali*. İstanbul: Merve Yayınevi.

Yıldız, K. (2012). *Hanımların özel halleri*. İstanbul: Semerkand Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı: Ayşegül BÜLBÜL

Doğum Yeri:

Eğitim Durumu

Lise Öğrenimi: Erzincan Anadolu İmam Hatip Lisesi

Lisans Öğrenimi: İlahiyat Fakültesi/ Gümüşhane Üniversitesi

Yüksek Lisans Öğrenimi: Gümüşhane Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü

İş Deneyimi

Diyanet İşleri Başkanlığı (2023-Halen Görevde)

İletişim

Eposta: